

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO - TELEVİZYON ANABİLİM DALI

144801

AŞKERİ DARBELER ÖNCESİ VE SONRASI MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜ

144801

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Gökçer TAHİNCİOĞLU
99122051

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Nurettin GÜZ

Ankara-2004

ÖNSÖZ

Askeri darbeler Türkiye siyasi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Türk basının bu darbelere yaklaşımının genel hatlarıyla saptanabilmesi, darbe dönemlerini yaşayanların, yaşadıkları dönemle ilgili hangi oranda bilgi sahibi olabildikleri sorusuyla yakından ilgilidir.

Bu tez çalışmasına başlanırken, medyanın askeri darbeler ve sıkıyönetimlerle döneminde izlediği politika ile sıkıyönetim ve darbeleri yönetenlerin medyaya karşı tutumlarının araştırılması amaçlanmıştır.

Çalışmaya başlarken, ortaya konan varsayımların başında, medyanın, darbelerle, sıkıyönetim dönemlerinde, bu dönemleri olumlayan tarzda yayın yaptığı, bu dönemlere eleştirel yaklaşmadığı gelmektedir.

Ancak darbe ve sıkıyönetim dönemlerinde, yönetimin medyaya hangi oranda yasaklar koyduğu, medyanın buna ne oranda direnebildiği soruları araştırmanın kapsamını genişletmiştir. 3 askeri müdahale ve onlarca sıkıyönetim dönemi geçirmiş medyanın, bu dönemlerdeki tavrı, halkın bilgilenmesi süreci ile de yakından ilgilidir. Bu nedenlerle çalışma boyunca bir yandan askeri yönetimlerin tutumu anlatılırken, bir yandan medyanın buna yaklaşımı özetlenmiştir. Uygulama bölümünde de nicel veriler ve örneklerle medyanın hangi oranda askeri müdahaleleri olumladığı sorusuna yanıt aranmıştır.

Bu tez çalışmasına en az benim kadar emek veren tez danışmanım Prof. Dr. Nurettin Güz'e teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmamın eksik kalmış, gözden kaçan noktaları için de ayrıca özür diliyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne
Gökçer TAHİNCİOĞLU'na ait "Askeri Darbeler Öncesi ve Sonrası
Medya Özgürlüğü" adlı çalışma jürimiz tarafından Radyo-Televizyon
Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Üye.....

(Danışman)

Üye.....

ASKERİ DARBELER ÖNCESİ VE SONRASI MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜ**İÇİNDEKİLER**

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR CETVELİ	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	13
ASKERİ DARBELER VE MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜ	13
I - 27 MAYIS 1960 DARBESİ, ÖNCESİ	
VE SONRASI MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜ	13
A - Çok Partili Hayat ve Demokrat Partili	
Yıllara Genel Bir Bakış	13
B – Basın Kanunu ve 1950-1960 Döneminde Çıkan	
Basınla İlgili Kanunlar	15
1. 1950 tarihli, 5680 sayılı Basın Kanunu	15
2. 1954 tarihli, 6334 Sayılı Kanun	16
3. 1956 tarihli 6733 Sayılı Kanun	18
4. Demokrat Parti'nin Radyo Politikasına	
Genel Bir Bakış	19
C- Demokrat Parti İktidarı Süresince Yaşanan Sıkıyönetim	
Dönemleri ve Medyaya Yönelik Uygulamalar	20

1. 6-7 Eylül Olaylarına Medyanın Genel Yaklaşımı	20
2. Tahkikat Komisyonu, Askeri Darbe ve Medya	24
3.1960 Askeri Darbesi'ne Kadar	
Medyaya Uygulanan Yasaklar	33
3.1. Medyada Demokrat Parti İcraatları	
Hakkında Yazılanlardan Örnekler	33
3.2. Demokrat Parti'nin Medyaya Karşı	
Gerçekleştirdiği İcraatlar	36
D) Askeri Darbenin Ardından	41
II - 12 MART 1971 MUHTIRASI	
ÖNCESİ VE SONRASI MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜ	44
A) 1960'lı Yıllara Genel Bir Bakış	44
B) 1960-71 Yılları Arasında Çıkarılan Basınla İlgili Kanunlar	48
1. 94 Sayılı Kanun	48
2. 143 Sayılı Kanun	49
3. 1961 Anayasası'ndaki Basına İlişkin Düzenlemeler	50
C) 1960'lı Yıllarda Yaşanan Sıkıyönetim Dönemleri	
ve Medyaya Yönelik Uygulamalar	52
1. Radyo ve Televizyon İçin Uygulanan Politika	52
2. 21 Mayıs 1963 Sıkıyönetimi	54
3. 15-16 Haziran Sıkıyönetimi	54
4. 12 Mart Muhtırası	56
5. 1971 Muhtırası'na Kadar	
Medyaya Uygulanan Yasaklar	57

6. Muhtıranın Ardından	59
III - 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ	
ÖNCESİ VE SONRASI MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜ	62
A) Darbe Öncesi Yıllara Genel Bir Bakış	62
B) 1970'li Yıllarda Yaşanan Sıkıyönetim Dönemleri ve Medyaya Yönelik Uygulamalar	64
1. 20 Temmuz 1974 Sıkıyönetimi	65
2. Kahramanmaraş – Çorum Olayları, Darbeye Giden Yol.....	65
3. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi	69
3.1. Darbe Sonrasına Genel Bir Bakış	70
3.2. Darbe Sonrası Medyaya Uygulanan Yasaklar	73
3.3. Darbe Dönemi Medyaya Karşı Yapılan Uygulamalar	74
C) 1971-82 Yılları Arasında Çıkarılan Basınla İlgili Kanunlar	76
1. 1408 Sayılı Kanun	76
2. 2231 Sayılı Kanun	77
3. 1982 Anayasası'ndaki Basına İlişkin Düzenlemeler	77

İKİNCİ BÖLÜM	81
HABER ARAŞTIRMALARINA GENEL BİR BAKIŞ	
VE DARBE ÖNCESİ-SONRASI SIKIYÖNETİM DÖNEMLERİ	
İLE DARBE DÖNEMLERİNİN MİLLİYET, HÜRRIYET	
GAZETELERİNE YANSIMASININ	
İÇERİK ANALİZ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ	81

I - HABER ARAŞTIRMALARI	81
A - Eleştirel Medya Yaklaşımları	81
B - Liberal Çoğulcu Yaklaşım	83
1. Liberal Anlayış ve Haber	88
1.1. Ampirik Bir Araştırma Yöntemi Olarak	
İçerik Çözümlemesi	91
1.1.1. İçerik Çözümlemesinde Kaynağa Yönelik	
Çıkarımlar	94
II - DARBE ÖNCESİ – SONRASI	
SIKIYÖNETİM DÖNEMLERİ İLE DARBE DÖNEMLERİNİN	
MİLLİYET, HÜRRİYET GAZETELERİNE YANSIMASININ	
İÇERİK ANALİZ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ	95
1 – Haber Araştırması Yapılan Tarihler	96
2 – Haberlerin Sayfalara Göre Dağılımı	98
3 – Haberlerin Büyüklükleri	99
4 – Haberlerin Başlık Türleri	100
5 – Alıntı Başlıkların Kaynakları	102
6 – Haberlerin Yönü	104
7 – Haberlerde Fotoğraf Kullanımı	107
8 – Kullanılan Fotoğrafların İçeriği	108
9 – Haberlerdeki Ana Kaynak	109
10 – Askeri Darbeyi Olumlayan Temalar	111
11 – Askeri Darbeyi Olumsuzlayan Temalar	114
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	120
ÖZET	128
SUMMARY	129

KISALTMALAR CETVELİ

ANAP: Anavatan Partisi

AP: Adalet Partisi

BTP: Büyük Türkiye Partisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DİSK: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DM: Danışma Meclisi

DP: Demokrat Parti

FIJ: Federation of International Journalists (Uluslararası Gazeteciler Federasyonu)

HP: Halkçı Parti

IPI: International Press Institute (Milletlerarası Basın Enstitüsü)

MBK: Milli Birlik Komitesi

MC: Milliyetçi Cephe

MDP: Milliyetçi Demokrasi Partisi

MGK: Milli Güvenlik Konseyi

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

POL-DER: Polisler Derneği

SODEP: Sosyal Demokrasi Partisi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TÜRK-İŞ: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

TÖB-DER: Türkiye Öğretmenler Birliği Dernekleri

GİRİŞ

“Askeri Darbeler Öncesi ve Sonrası Medya Özgürlüğü” adlı çalışmanın konusunu, Türkiye’de 1960 ve 1980 yıllarında yaşanan askeri darbelerle, yine bir askeri müdahalenin söz konusu olmasından dolayı 1971 yılında verilen muhtıra dönemlerinin öncesi ve sonrasında medyanın karşılaştığı uygulamalar oluşturmaktadır.

Askeri yönetimlerin olağanüstü diye nitelendirilebilecek bu dönemlerde medyaya karşı tutumu, medyanın da fonksiyonlarını özgürce yerine getirme imkanı bulup bulamadığı araştırma kapsamında ele alınmıştır. Askeri müdahale dönemleri öncesinde medyaya yönelik gerçekleştirilen yasal düzenlemeler, medyayı engellemeye yönelik sıkıyönetim bildirileri, medyanın bu düzenlemelerden nasıl etkilendiği ve düzenlemelere karşı takındığı tutum, Türkiye’yi askeri darbelerle götüren belli başlı olaylarda medyanın yaklaşımı ve olayları veriş biçimi, darbe dönemi yönetimlerinin medyaya, medyanın olaylara bakışı çalışma kapsamında incelenmiştir.

Demokrasinin birçok tanımı yapılmakla birlikte hepsinde ortak olan iki temel husus vardır. Bunlar ortak karar verme sürecinde halk egemenliği veya halk denetimi ile bu denetimin kullanılmasında vatandaşların eşitliğidir. Devletlerin ne kadar demokratik oldukları bu iki özelliğin uygulamaya konulma derecesine bağlıdır.¹ Dolayısıyla demokrasi bir derece olaydır ve bir toplumu ilgilendiren konularla ilgili olarak ortak karar verme sürecinde siyasi eşitlik ve halk denetimi ilkelerinin hayata geçirilmesiyle doğru orantılıdır. Ortak karar verme

1 BEETHAM. D., BOYLE, K., **Demokrasinin Temelleri**, Çev: Vahit Bıçak, Liberte Yayıncılık, İstanbul, 2005.

sürecinin herhangi bir şekilde halkı dışarıda bırakarak kesintiye uğraması durumunda demokratik sistem zarar görür.²

Medyanın en önemli işlevlerinden birisi halk adına yönetenleri denetlemesidir. Demokratik rejimlerde “dördüncü kuvvet” olarak nitelendirilen medyanın bu işlevini ne kadar yerine getirebildiği ya da bu işlevi yerine getirebilecek serbestliği bulup bulamadığı medyanın özgür olup olmadığı sorusuna da bir anlamda yanıt vermektedir. Demokratik rejimlerde yönetenlerin eylemleri ve icraatlarının halka ulaşmasında aracı olma rolü medyanındır. Bu nedenle medyanın eleştirel yaklaşımı ya da yaklaşabilme serbestliğini bulması, halkın haber almasını ve fikir sahibi olmasını ve bu yolla yönetenler üzerinde bir denetim mekanizması kurabilmesini sağlar.

Bu çerçeveden bakıldığında, araştırmanın amacı da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Askeri darbe yönetimlerinin medyaya karşı takındığı tutumla, medyanın askeri darbeyi nasıl karşıladığı ve eylemlerini nasıl yorumladığını açığa çıkarmak, olağanüstü bir dönem olarak adlandırılabilir askeri müdahale dönemlerinde, yönetenlerin medyayı yönlendirme amacı olup olmadığını saptamak, yönetenlerin olası engellemeleri karşısında medyanın olağan dönemlerdeki işlevlerini sürdürebilme yetkinliğini gösterip göstermediğini tespit etmek araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda çalışma kapsamında, demokrasi tarihimize damgasını vuran ve açık biçimde yapılan askeri müdahaleler ve bu müdahalelere giden yolun kısa bir özeti çıkartılmıştır. Demokrasi tarihimizin en dikkat çekici noktalarında biri, askeri müdahale yönetimlerinin müdahale gerekçesinin demokratik rejimi korumak olmasıdır. Askeri yönetimler, bu gerekçelerini de ülkede sürekli tırmanışta olan terör olaylarına, çok sesliliğin

² NEZİROĞLU, İrfan, *Türkiye’de Demokrasinin Gelişmesinde Etkin Bir Araç Olarak Yazılı Basının Rolü*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2002, s.2

engellenmeye, totaliter bir yönetim biçimi getirilmeye çalışılmasına dayandırmaktadır. Askeri yönetimlerin bu gerekçelerine ve açıklamalarına en önemli dayanağı da ülkenin dört bir yanında sürekli olarak sıkıyönetim ilan edilmesidir. Bu nedenle askeri müdahaleler incelenirken, öncelerinde ilan edilen sıkıyönetimler ve ilan edilme nedenleri ile sıkıyönetim komutanlarının eylemleri de ele alınmaya çalışılmıştır.

Tüm bu müdahale dönemlerinin basına yönelik icraatlarının açığa çıkartılması, medyanın olağan dönemlerdeki fonksiyonlarını, bu dönemlerde de yürütüp yürütemediğinin, bu fonksiyonlarını yürütebilecek bir alan bulup bulamadığının saptanabilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu saptama, medyanın müdahale dönemlerinde, öncesinde ve sonrasında özgür olup olmadığı sorusunun da yanıtını oluşturmaktadır. Medyanın özgür olup olmadığından söz edebilmek için, müdahale yönetimlerinin medyaya yönelik icraatlarına bakıldığı gibi, medyanın da bu icraatlara ve müdahalenin kendisine nasıl yaklaştığına bakmak gerekmektedir.

Medyanın bu dönemlerde olağan dönemlerdeki yayınlarını sürdürebilmesi, halkın, olağan yönetimlerin eylemlerinden bilgi sahibi olduğu gibi olağanüstü yönetimlerin neler yaptığı konusunda da bilgilenebilmesini sağlar. Bu nedenle medya özgürlüğünün var olup olmadığı, medyanın bu dönemlerdeki yayınlarının içeriği ile doğrudan ilgilidir ve bu yayınların askeri darbelere yaklaşımının açığa çıkarılması, hem bu dönemlerdeki medya özgürlüğünün hem de halkın bilgi edinme hakkının var olup olmadığının saptanması açısından büyük öneme sahiptir.

Çalışma, askeri darbelere değil, darbe dönemleri, öncesi ve sonrasında medya özgürlüğünün varlığına yönelik olduğundan, darbelerle ilgili yapılan diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir. Alpay Kabacalı'nın "Türkiye'de Basın Özgürlüğü" adlı kitabı Türkiye tarihinin tüm dönemlerinde basına yönelik eylemlere ilişkin genel

yaklaşımları içerdiğinden, İrfan Neziroğlu'nun "Türkiye'de Demokrasinin Gelişmesinde Etkin Bir Araç Olan Yazılı Basının Rolü" adlı doktora tezinin ise askeri müdahale dönemlerinde medya özgürlüğünün varlığını değil, medyanın demokrasiye yönelik katkılarının araştırılmasına dönük olduğundan çalışmadan farklılıklar göstermektedir.

Çalışmada, içerik analizi yöntemiyle, dönemsel olarak Milliyet ve Hürriyet gazeteleri incelenmiştir. İçerik analizi (çözümlemesi) Berelson tarafından iletişimin yazılı/açık içeriğinin objektif, sistematik ve sayısal tanımlarını yapan bir araştırma yöntemi olarak tanımlanmıştır. İçerik analizi, iletilerin açık içeriğinin nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir bir açıklamasını yapabilmek amacıyla kullanılmıştır. Yöntem, bir iletişim sisteminden seçilen birimlerin belirlenmesi ve sayılması biçiminde uygulanmaktadır.³ Çalışmada içerik analiz yönteminin kullanılmasının amacı, darbe için hazırlanan ortam ve olağanüstü dönemlerde basının nasıl bir haber politikası izleyebildiğinin nitelik ve nicelik yönünden saptanabilmesi amacını gütmektedir. Bu saptama, bu tür olağanüstü dönemlerden karşısında "büyük" sıfatıyla anılan medya organlarının nasıl bir ideolojik ve etik tercihi ortaya koyduğunu da gösterebilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle olağanüstü dönemlerde haber değeri taşıyan konuların bu iki gazetede kendisine nasıl yer bulduğu, gazetelerin hangi açıdan bu olaylara yaklaştığı ve hangi vurguları hangi sıklıkla verdiği belirtilen yöntemle anlaşılmaya çalışılmıştır. Nicel içerik çözümlemesi yapılırken, içerik çözümlemesinin, konulaştırma, tutum ve frekans analizi alt dallarından da yararlanılmıştır.

Milliyet ve Hürriyet gazetelerinin tercih nedeni ise askerin ya da sıkıyönetim rejimini idare edenlerin herhangi bir sansür uygulayıp

³ GÖKÇE, Orhan, İçerik Çözümlemesi, Turkuaz Yayınları, Eskişehir, 1994, s.11

uygulamadığının saptanması adına, sağ ve sol görüşe sahip, olaylara karşı tutumu önceden tahmin edilebilecek yayın organları değil, gündemi ilgilendiren her türlü haberi rahatlıkla yayımlayan, önceliği ideolojiden çok habere veren, ticari bir işletme olması gerçeğini ön planda bulunduran, yayımlandığı her dönem geniş okuyucu kitlelerine ulaşabilen ve yazdığı haberler kamuoyunda her dönemde ciddi kabul edilen yayın organlarının araştırma için tercih edilmesi gerektiği görüşünden kaynaklanmaktadır. Çalışmanın 1950-1983 yıllarını kapsadığı, bu dönemde radyo ve televizyonun devlet tekelinde olduğu düşünülürse, yazılı basının önemi, yazılı basında da bu nitelikleri taşıyan gazetelerin etkisi daha iyi anlaşılabilir.

Çalışmanın, uygulama bölümünden önce müdahale ve sıkıyönetim dönemlerinde yasalar ve bildirilerle medyaya yönelik getirilen kısıtlamalar açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında Milliyet ve Hürriyet gazetelerinin bu bildiri ve yasal düzenlemelerin yaşama geçirildiği tarihlerdeki sayıları içerik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Bu tarihlerde yapılan yayınların yönü, müdahalelere yaklaşımı vb. konulara ilişkin nicel veriler, söz konusu kısıtlamalarla birlikte düşünüldüğünde gazetelerin bu dönemlerde istedikleri biçimden çok istenildiği biçimde yayın yaptığı anlaşılabilir. Basının yayın politikasını değiştirecek nitelikte engellemelerin olduğu ve basının buna karşı engellemelere uygun yayın yaptığı bir ortamda medya özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir. Sıkıyönetim dönemleri, Anayasal sınırlar içerisinde gerçekleştirilen askeri hareketlerdir. Askeri darbeye ise Anayasal düzenin ortadan kalkması söz konusudur. Böylece bir durumda yasalar, bir durumda ise yasaların dışına çıkılarak medya özgürlüğünün sınırlandırılması sonucu doğmaktadır. Ancak araştırmada, bunun dışında, darbelerin sonrasında normal düzene geçildiği zamanlarda da medyanın üzerindeki baskının sürdüğü,

Bu düşüncelerden yola çıkılarak, çalışmanın varsayımları şöyle belirlenmiştir:

- Türkiye'de 1960 ve 1980 askeri darbeleriyle, 1971 Muhtırası dönemlerinden önce ve sonra medya temel işlevlerini yerine getiremez hale gelmiş, 1960 darbesi öncesi konulan yasalarla, 1980 darbesi ve 1971 Muhtırası öncesinde yapılan uygulamalarla sınırlandırılarak, bu olayların sonrasında ise normal yönetime geçilene kadar baskı ya da kontrol altında tutularak, özgürlüklerini büyük oranda yitirdiği bir ortamda var olmak için çalışmıştır.

- Böylelikle halkın olağanüstü dönemlerde objektif, geniş, etik anlamda tüm unsurları barındıran haberleri alma hakkı da sınırlandırılmıştır.

- Bu dönemlerde devletin elindeki medya olanakları, askeri darbeleri yapan kişi veya kurumlarca öncelikli ele geçirilmesi gereken yerler olarak değerlendirilmiş ve bu düşünceden hareketle ele geçirilerek, yapılan eylemin meşruluğu bu araçlar sayesinde halka anlatılmaya çalışılmıştır. Darbe yönetimi ile kamuoyu arasındaki iletişimi sağlamaktan başka bir işlev göremeyen bu araçlar, normal dönemlerde de sivil iktidara bağımlı yayıncılık yapmışlardır.

- Doğrudan müdahalede bulunulamayacak biçimde özel sektörün elinde bulunan medya araçları ise yasa, yargı kararları, emir ve talimatlar ile engellenmiş, böylece tek tip, sadece istenilen haberleri veren ve istenildiği gibi yayın yapan medya araçlarının bulunduğu bir ortam hazırlanmıştır.

- Medya ise buna karşı etkin bir muhalefet yürütemeyerek, görevlerini yapamaz hale gelmiş, bu nedenle askeri darbelerin üzerinden uzun zaman geçse bile, darbe dönemlerindeki yayın politikasını, oto kontrol uygulayarak sürdürmüştür. Az da olsa buna direnmeye çalışan sağ-sol ideolojiye bağlı yayın organları, partilerin yan kolu gibi çalışan gazeteler ise kapatılma, yayını durdurulma gibi yöntemlerle engellendiğinden, süreli yayıncılığı sürdürememişlerdir.

- 1960 darbesi öncesi uygulanan baskı ve yıldırma politikaları ile başlayan oto kontrol sistemi, tüm askeri müdahale öncesi dönemlerinde kendisini göstermiş, araştırmamıza da konu olan medya organları, darbe öncelerinde adeta darbeyi davet eder nitelikte yayınlar yapmışlardır.

- Bu yayınlar darbe dönemlerinde de darbelerin olumlu yönleriyle ele alınmasıyla devam etmiştir.

Medya, düşünce fikirleri açıklama hürriyetinin kullanılmasını sağlayan araçlardan birisi olarak her zaman karşımıza çıkmaktadır. Çağımızda, bilim ve teknolojideki hızlı ilerlemeye ayak uydurabilen medya, kamuoyunu oluşturmak ve kamuoyunu açıklamak, öncülüğünü yapmakla demokrasinin vazgeçilmez temel öğelerinden birisi haline geldiğini kanıtlamıştır.⁴ Bu nedenle, özellikle parlamenter demokratik sistemlerle yönetilen ülkelerde, medya özgürlüğünün hangi oranda gerçekleştirilebildiği sorusu, demokrasinin hangi oranda var olduğu sorusuyla yakından ilgili olmakta ve büyük önem taşımaktadır.

Matbaanın icadından sonra ortaya çıkan basın özgürlüğü kavramının öncesi olan özgürlük kavramı, düşünce ve söz özgürlüğünden başlamaktadır. Kişilerin düşüncelerini istediği zamanlarda açığa vurması, tartışması ya da bunları açıklamaması serbestliğinin yaşama geçirilmediği bir ortamda, yani düşünce ve söz özgürlüğünün olmadığı bir yönetimde, medya özgürlüğünden de söz etmek mümkün değildir. Günümüzde düşünce özgürlüğünün değer kazanması ise medya özgürlüğü aracılığıyla mümkün olmakta, böylece bu iki özgürlük bir bütünün parçaları durumunda bulunmaktadır.⁵

⁴ OKAY, Aydemir, **Basın Özgürlüğü**, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, İstanbul 1992, sayı 1, s.293

⁵ AKSOY, Muammer, **Türkiye’de Düşünce Özgürlüğü**, Türkiye’de İnsan Hakları Semineri (9-11 Aralık 1968) Ankara 1970- s.125 ve son

Düşünce ve söz özgürlüğü ile diğer kişisel özgürlüklerin yaşanabilmesinin ardından medya özgürlüğü, haber, düşünce ve kanıların basın, radyo-televizyon-sinema gibi araçlarla serbestçe alınması, yayılması ve açıklanması olarak tanımlanmaktadır.⁶

Kanun koyucunun önceden kestiremeyeceği haller olarak tanımlanmakta olan⁷ “olağanüstü haller” kavramının içine giren durumlardan birisi de askeri darbelerdir. Bununla beraber, başkaldırmalar, giderek yurdun tümünü tehlikeye sokabilecek savaş hali, olağanüstü durumların arasında gösterilmektedir. Olağanüstü durumlarda söz konusu olduğu ortamlarda istisnai bir rejim ortaya çıkmaktadır. Ancak bu istisnai rejim, kendi başına buyruk hareket edilen bir ortamın doğmasına yol açmamaktadır. Siyasi iktidarın, sıkıyönetim ilan ettiği hallerde, rejimin, anayasada belirtilen işleyişe uygun bir işleyişte sürmesi hali, askeri darbeler için ise söylenememektedir. Askeri darbeler, her şeyden önce siyasi iktidar tarafından çıkartılmasına karar verilmiş bir önlem değildir. Olağan yönetimlerde sivil iktidarın emri altında bulunan ve bütün faaliyetlerini bu iktidara bağlı olarak sürdüren askeri otoritenin, devlet yönetimine el koyması ve bu yönetimi sürdürmesine askeri darbe denilmektedir.⁸

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 122. maddesine göre, belli nedenlere dayanılarak, Bakanlar Kurulu’nca ilan edilen, TBMM tarafından onaylanması gereken ve kamu özgürlüklerine ağır kısıtlamalar getiren bir olağanüstü hal rejimi olan sıkıyönetim de bu durumu açıklamak için yeterli gelmemektedir. Askeri darbelerin önceki örneklerine bakıldığında sivil iktidarın ve siyaset dünyasının karışıklık içinde olduğu ve yönetim gücünü kaybettiği anlarda gerçekleştiği görülmektedir. Bunun dışında demokrasi kültürünü kazanamamış ülkelerde askeri darbeler, güç gösterme, menfaat temini gibi amaçlarla da yapılabilmektedir. Çalışmanın birinci

⁶ İÇEL, Kayıhan, **Kitle Haberleşme Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul 1990, s.35

⁷ DAVER, Bülent, **Fevkalade Hal Rejimleri**, Ankara, 1961, s.20

bölümünde yukarıda kısaca tanımlanan bu kavramların açıklanabilmesine çalışılmıştır. Askeri darbeler içerisinde yaygın olarak gözüken sıkıyönetim kavramına da yine bu bölümde yer verilmiştir. Sıkıyönetim kavramına çalışma boyunca geniş yer ayrılmasının nedeni, medya özgürlüğünün en fazla sıkıyönetim ilan edilen tarihlerde zedelenmesinden kaynaklanmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, 1960 ve 1980 askeri darbeleri, 1971 Muhtırası, öncesi ve sonrası medya özgürlüğü bulunup bulunmadığı belirli bir sistem içerisinde araştırılmıştır.

1960 darbesi öncesinde medya, Demokrat Parti'nin iktidarda bulunduğu 1950'li yılların özellikle ikinci yarısından sonra gittikçe artan bir baskıyla karşı karşıya kalmıştır. İktidara geldiği yıllarda medyaya sağladığı olanakların neredeyse hepsini geri alan iktidar, baskısı 1960 yılında oluşturduğu Tahkikat Komisyonu ile doruk noktasına çıkartmıştır. Komisyon, gazetelerin hangi renk ve puntolarla çıkacağını bile belirleyen kurallar koymuş, bunları gazetelerin iç işlerine karışan yasaklar izlemiştir.

Darbenin ardından hazırlanan 1961 Anayasası, medyaya geniş özgürlükler tanımasına karşın, özgürlükler, sıkıyönetim dönemleri rejimleriyle sınırlanmış ve medya sıkıntılarından arınamamıştır. Terör olayları giderek tırmanmış, ülkede ekonomik ve siyasal sıkıntılar başlamıştır. 1971 Muhtırası ile birlikte 1961 Anayasası'nın basına getirdiği özgürlükler, Anayasa'da değişiklik öngören bir yasa değişikliği ile kısıtlanmıştır.⁹

Kanunla, medya özgürlüğünün sınırlandırılabilceği alanlara "kamu düzeni sağlama" gibi bir madde de eklenmiştir. Bu medya özgürlüğünü tartışmalı ve geleceğini tartışılır kılan bir noktaya getirmektedir.

Muhtıranın ardından yaşanan bağımsız başbakanlar döneminde medya yine büyük baskılar yaşamıştır. Serbest seçimlerin

⁹ A T T ...

yapılmasında sonra biraz da olsa rahatlayan medya, terör olaylarından son derece olumsuz etkilenmiştir. Bu dönemde de medya özgürlüğünün sağlanabildiğini söylemek mümkün değildir.

Siyasal ve ekonomik düzensizliğin hızla arttığı dönemin ardından 1980 askeri darbesi gerçekleştirilmiştir. Askeri darbe, 1970'li yılların başından itibaren Türkiye'de devam etmekte olan siyasi istikrarsızlık, ekonomik bunalım, artan terör olayları ve kardeş kavgaları sonucunda 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Genekurmay Başkanı Kenan Evren ve 4 kuvvet komutanı tarafından gerçekleştirilen askeri darbe Türkiye'de çok uzun yıllar sürecek olan sıkıyönetim dönemini, baskı politikalarını da beraberinde getirmiştir.

10

Darbeden sonra sıkıyönetim yasaları ile yönetilen iki yılın ardından 1982 yılında Anayasa hazırlanmış, 1983 yılında da seçimler yapılmıştır. 1982 Anayasası, haberleşme özgürlüğü kavramını tıpkı 1961 Anayasası gibi posta dokunulmazlığı ve özel haberleşme hürriyeti olarak ele almış, kitle iletişim araçlarının özgürlüğü olarak görmemiştir. Anayasa'nın genel ruhu, baskıcı ve temkinli yaklaşımı basını da etkilemiştir.

Anlatılan gelişmelerin yanı sıra çalışma, medya ile ilgili bu dönemlerde çıkartılan kanunları, getirilen sınırlamaları da kapsamaktadır. Tüm askeri müdahale dönemlerinin öncesi ve sonrasındaki mevzuatın incelenmeye çalışıldığı araştırmada ayrıca bu dönemlerde medyaya karşı yapılan uygulamalara da yer verilmiştir.

Askeri yönetim dönemlerinin ardından incelenen dönem, seçimlerin yapılmasıyla sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırma, seçimlerin yapılmasının ardından ülkenin normal yönetime geçerek mevcut kanunlarla yürütülmeye başlamasından, buna ilave bir

¹⁰ ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, Imge Kitabevi, Ankara, 1996, s.100

durumun söz konusu olmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca seçimlerden sonra ülkenin normal yönetime geçtiği dönemlerde yaşanan gelişmelerden dolayı ilan edilen sıkıyönetim dönemleri de çalışmanın kapsamı içerisinde yer almaktadır. Ülkeyi darbeye götüren yolda önemli bir etken olan sıkıyönetimler, darbeler yapıldıktan sonra yapılma nedeni gösterilen simgesel olaylardan sonra ilan edilmesi nedeniyle de önem taşımaktadır. Bu ve siyasal iktidarla, askeri yönetimin eşzamanlı olarak medya üzerinde söz sahibi olması nedeniyle sıkıyönetim dönemleri ve buna neden olan olaylar da çalışmaya dahil edilmiştir.

Askeri darbelerin ele alındığı bu bölümde, incelenen medya araçlarından radyo ve televizyon konusunda sivil iktidarın ve askeri yönetimin tutumu da ayrı başlıklarla anlatılmıştır. Sadece devlete ait bir radyo ve televizyonun bulunmasından dolayı, radyo ve televizyon konusunda ayrı bir analiz yapılmamıştır. Bu araçlar, normal dönemlerde, sivil iktidarın, darbe dönemlerinde ise askeri yönetimin en etkin kullandığı kitle iletişim araçlarıdır. Somut durum nedeniyle, darbe dönemlerinde buralardan yapılan konuşmalardan parçalar verilmekle yetinilmiştir.

Bu bölümün son kısmını oluşturan 1980 darbesi, önceki kısımlara göre farklı biçimde ele alınmıştır. Bunun nedeni, serbest seçimle darbenin yapıldığı tarih arasındaki sürenin uzunluğu, darbenin yapılış biçiminden kaynaklanmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise içerik analiz yöntemiyle Milliyet ve Hürriyet gazeteleri incelenmiştir. İnceleme konusuna geçilmeden önce araştırmanın yönteminin tarihsel kökenleri ele alınmıştır. Haber araştırmalarının tarihçesi, türleri anlatılmıştır.

Uygulama kısmında ise Milliyet ve Hürriyet gazetelerinin 1955 yılından bu yana Türkiye'de ilan edilen sıkıyönetim ve askeri darbe dönemlerindeki sayıları içerik analiz yöntemiyle incelenmiştir.

Milliyet ve Hürriyet gazetelerinin Türkiye'yi darbeye taşıyan sıkıyönetim dönemlerinde yayımlanan sayıları, araştırmada “askeri darbeler öncesi dönem”, askeri darbe dönemlerinde yayımlanan sayıları ise “darbeler ve sonrası dönem” olarak incelenmiştir. Tarih belirlemesi yapılırken, askeri darbelere giden yolları açan, darbeleri yapanlar tarafından da darbelere gerekçe gösterilen huzursuzlukların göstergesi olarak kabul edilen sıkıyönetim dönemleri ile darbenin fiili olarak yapıldığı askerlerin yönetimi ele aldığı tarihlerin incelenmesine özen gösterilmiştir. Bu, normal yayınlarını sürdüren gazetelerin, ortaya çıkan olağanüstü duruma karşı ne tür bir reaksiyon gösterdiklerinin belirlenmesi açısından önem kazanmaktadır. Kuruldukları günlerden bu yana ülkenin gündemine göre olağan haber takibi yapan gazetelerin darbe koşullarındaki tutumları, medyanın darbe dönemlerindeki özgürlük alanlarını ve özgür yayıncılık yapabilmek için direnebilme gücünü ortaya serebilmesi açısından önem kazanmaktadır. Böylece medyanın olağanüstü hukuki durumlardaki tutumu da anlaşılabilecektir. Ayrıca incelenen tarihlerden önce ve sonra söz konusu olaylara ilişkin haber ve yorum sayısının yok denecek kadar az olması da inceleme tarihlerinin belirlenmesinde etken olmuştur.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise ortaya atılan varsayımların, çalışma sonucunda ortaya çıkan veriler ışığında değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bölümde, tez çalışmasının ulaştığı noktada görülebilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DARBELER VE MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜ

1 - 27 MAYIS 1960 DARBESİ, ÖNCESİ VE SONRASI MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜ

A) Çok Partili Hayat ve Demokrat Partili (DP) Yıllara Genel Bir Bakış

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra, benimsediği demokratik yönetim tarzına uygun olarak, çok partili siyasal yaşama geçme denemeleri yapan Türkiye, ülke içindeki karışıklıklar ve ülkenin savaştan sonra, çok kısa sayılabilecek bir zaman dilimi geçirmesi nedeniyle bu girişimini daha sonraya bırakmıştır. 2. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve dünya da sağlanan barış ortamından sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de bu yöndeki istekler ve çok partili yaşama geçilmesi yönündeki baskılar artmıştır.¹

Büyük Millet Meclisi'ndeki bu yöndeki istekler, çok geçmeden kendisine lider ve taraftar da bulmuştur. Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de 19 Mayıs 1945 tarihinde yaptığı bir konuşmada, siyasetin liberalleşmesi gereğini vurgulamaktadır. CHP içerisinde, bu dönemde, İnönü'ye muhalefet yapan Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın partiden çıkarıldıkları görülmektedir. Üçlünün partiden çıkarılmasının ardından Celal Bayar da, önce milletvekilliğinden sonra da partiden ayrılmıştır.

¹ ÇAVDAR Tevfik, s.111.

CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1945'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında yaptığı konuşmada ülkede ciddi ve inanılır bir muhalefet partisinin kurulmasını isterken, kanunlarda da bu yönde değişiklikler yapılacağını söylemiştir. Böylece, Türkiye'de çok partili yaşama geçişin temelleri atılmaktadır. Bu gelişmenin ardından, CHP'den istifa eden Bayar ve CHP'den atılanlar, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi (DP) kurmuşlardır. DP'nin kuruluşu, önceleri iktidar tarafından olumlu karşılanmakla beraber, DP'nin hızlı yükselişi karşısında bu tavrın değiştiği görülmektedir. DP ile CHP arasındaki ilk sert tartışmalar da yine bu dönemde yaşanmaktadır.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlerde, DP oyların yüzde 53'ünü alarak iktidara gelmiştir. 22 Mayıs 1950 tarihinde de Adnan Menderes başkanlığındaki kabine kurulmuş, partinin eski genel başkanı Celal Bayar da, Cumhurbaşkanı seçilerek partiden ayrılmıştır.

DP'nin birinci iktidar döneminde (1950-1954) ekonominin liberalleşmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır. Yabancı yatırımlara önem vererek, bu alandaki girişimleri destekleyen DP, siyaset alanında ise laiklik konusunu gündeme getirmiştir. Ezanın Arapça okunması, okullara zorunlu din dersi konulması ve radyoda dini program yasağının kaldırılması gibi icraatlara imza atan DP iktidarı, dış politikada ise batı yanlısı bir görünüm içine girmiş ve 1952'de NATO'ya üye olunması kararını almıştır.

1954 seçimlerinde yüzde 56 oranında oy alarak tekrar iktidara gelen DP'nin iktidar döneminde (1954-1957) iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. Ekonomideki olumsuz gelişmeler ve toplumsal muhalefetin giderek artması sonucu, DP iktidarı baskılarını arttırma yöntemini seçmiştir. Bu dönemde parti içindeki görüş ayrılıkları sonucu DP bölünmüş ve Hürriyet Partisi kurulmuştur.²

² Ana Britannica, C.7, s.108-109.

DP'nin üçüncü ve son iktidar dönemi (1957-1960) iktidar ile muhalefetin yer yer sokağa taşan sert çatışmaları ile sürmüştür. 1957 genel seçimlerinde oyların yüzde 47'sini alarak ilk defa muhalefet partilerinin altında bir oy oranına sahip olan DP, muhalefetin gücünü kırmak ve etkinliklerini kısıtlamak için çeşitli ekonomik önlemler ve baskı önlemleri almıştır. Bu dönemde DP tarafından Vatan Cephesi kurularak, DP'nin ülke çapındaki gücü kanıtlanmaya çalışılmıştır. Muhalefetin etkinliklerinin sınırlanması amacıyla Tahkikat Komisyonu da kuran DP, partilerin tüm siyasal etkinliklerini ve örgüt kurmalarını yasaklamıştır.

İktidara karşı artan toplumsal muhalefet ve meydana gelen öğrenci olayları sonucunda 27 Mayıs 1960'ta ordunun yönetime el koymasıyla DP dönemi Türk siyasetinde sona ermiştir. Askeri darbe sonrası DP kapatılmış ve bir yıla yakın süren yargılamalar sonucunda 15 kişi idama mahkum edilmiştir. Bu mahkumiyetlerden, Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatın Rüştü Zorlu'nunki infaz edilmiştir.³

Kuruluş ve gelişme yıllarında demokrasinin savunuculuğunu yapan ve özgürlükler vaadederek DP, bu tavrıyla sol kesiminde desteğini almasına rağmen, daha sonra bu tavrını değiştirmiş özgürlükleri kısıtlamaya, medyaya ağır yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. DP'nin bu tavrı iktidarda kaldığı süre içerisinde devam etmiştir.⁴

B) Basın Kanunu ve 1950-1960 Döneminde Çıkan Basınla İlgili Kanunlar

1. 1950 tarihli, 5680 sayılı Basın Kanunu

³ ÇAVDAR Tevfik, s.113.

⁴ TOKER Metin, **Tek Partiden Çok Partiye**, Bilgi Yayınları, İstanbul 1990, s.66

25 Temmuz 1931'de yasalaştırılan Matbuat Kanunu'nda yer alan 50. madde, basın özgürlüğünün önünde önemli bir engel oluşturan şu hükme yer vermektedir:

"Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında cezai işlem yapılır. Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri tatil müddetince başka bir isim altında gazete çıkartamazlar."

Büyük eleştirilere neden olan bu madde "memleketin umumi siyaseti" gibi soyut bir gerekçeyle, hükümete gazeteleri kapatma yetkisini tanımıştır.⁵

Demokrat Parti, muhalefette bulunduğu yıllarda, iktidara geldiğinde medya özgürlüğünü getireceğini vaat ettiğinden, sürekli baskı altında yaşayan medya dan büyük bir destek görmektedir.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte yapılan 5680 sayılı Basın Kanunu, liberal görüşün medya özgürlüğü alanındaki ilkelerine yer veren özgürlükçü bir kanun durumundadır.⁶

Kanun, başta büyük eleştirilere neden olan 1931 tarihli Kanun'un 50. maddesini ortadan kaldırmış ve basın tarafından övgüyle karşılanan şu düzenlemeler yasalaştırılmıştır:

- Dönemsel yayınlarda izin sistemi yerine beyanname sistemi getirilmiştir.
- Cevap ve düzeltme hakkı yayımlanması zorunlu olmaktan çıkartılmış, gazetelerin inisiyatifine,

⁵ GEMALMAZ, Semih, *Türkiye'de Basın Özgürlüğü Mevzuatı*, İstanbul, 1990, s.27

⁶ İÇEL Kayıhan, s.38.

gazetelerin yayımı reddettiği durumlarda, mahkeme kararına bırakmıştır.

- Yazışleri müdürleri, yazarla birlikte eşit olarak sorumlu kılınmış, böylece basının haber yayımından önce kendi denetimini kendisinin yapması sistemi yerleştirilmeye çalışılmıştır.
- Basında subjektif sorumluluk kuralı getirilmiş, yasalara aykırı yayın halinde gazetenin değil, yazarın cezalandırılması, gazetenin yayım hayatını sürdürmesi uygulaması getirilmiştir.
- Olaylar hakkında haber çerçevesini aşan ve okuyucu etkileyen yazılar yayımlanması suç sayılmıştır.

Yasada, en büyük eleştiri, yurt dışında basılan yayınların Bakanlar Kurulu kararıyla sansür edilebilmesine ilişkin düzenlemeye getirilmiştir.⁷

2. 1954 tarihli, 6334 Sayılı Kanun

İktidara geldikten sonra, muhalefette olduğu dönemde verdiği sözlere uygun olarak medyaya geniş özgürlükler tanıyan DP'nin, yukarıda belirtildiği gibi, bu tavrını daha sonradan değiştirdiği görülmektedir.⁸

1954 yılında DP tarafından yapılan "6334 sayılı Neşir Yoluyla Veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun", medyaya tanınan özgürlüklerin önemli ölçüde geri alınmasına sebep oluşturmuştur.⁹

⁷ KABACALI Alpay, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994 s.62.

⁸ SAYILGAN Şevket, **Basın ve Özgürlük**, Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dergisi, İstanbul, Sayı:1 s.271.

⁹ ERMAN Sahir-ÖZEK Çetin, **Açıklamalı Basın Hukuku İle İlgili Mevzuat**, Gülen Ofset, İstanbul 1991 s.57.

Büyük eleştirilere neden olan yasayla getirilen düzenlemelerden bazıları şunlardır:

- Resmi sıfatı haiz olanlar aleyhinde, müphem ve suizannı davet edebilecek neşriyatta bulunmak suçtur.
- Suiniyette veya maksadı mahsusa müstenit olarak neşriyatta bulunmak suçtur.
- Resmi makam, mercii, heyet, teşekkül veya resmi sıfata haiz olanlar aleyhine tahrik edici mahiyette neşriyatta bulunmak suçtur.
- Suç olan bir yayını yapmaktan dolayı altı ay hapis cezası alanlar, yeni bir yerde çalışırken izin almak zorundadır.
- Sorumlu müdürler, kendilerinden sorulduğu takdirde, gazetede yayımlanan bir haberin sahibi 24 saat içinde savcılığa bildirmekle yükümlüdür.¹⁰

Kanun, gazete ve gazetecilerin, hukuki olarak soyut nitelendirilebilecek değerlendirmeler sonrası cezalandırılabilmelerine olanak tanıdığından basın özgürlüğünü engeller mahiyettedir.¹¹ Yasanın genel ruhu, medya özgürlüğüne ve medya çalışanlarının haklarına önemli bir darbe vurmaktadır.¹²

3. 1956 tarihli 6733 Sayılı Kanun

DP, DP iktidarının 6733 sayılı kanunla, Basın Kanunu'nda getirdiği yenilikler, basının ve muhalefetin çokça eleştirdiği 1931 tarihli

¹⁰ İÇEL Kayıhan, s.38.

¹¹ GEMALMAZ, Semih, s.30

kanunundan da geriye gidilmesine neden olmuştur. Kanunun, 1954'te yasalaştırılan kanundan farklı yönleri şunlardır:

- Kanun, tüzük, veya resmi teşekküllerce yapılan gizli toplantıların haber yapılması yasaktır.
- Halkta heyecan yaratacak haberlerin yayımlanması yasaktır.
- Cevap ve düzeltme hakkının yayımından savcılıklar sorumludur.
- Resmi sıfatı haiz olanlar hakkında müphem ve suizanni davet edebilecek neşriyatta bulunmak yasaktır.
- Resmi makamlar aleyhinde tahrik edici mahiyette neşriyatta bulunmak yasaktır.

Heyecan yaratacak haberlerin hangilerinin olduğu konusundaki belirsizlik, en önemli konuların görüşüldüğü toplantılar için gizlilik kararı alınması halinde haber yapılamaması, cevap ve düzeltme hakkının kullanımının savcılıkların inisiyatifine bırakılması, tahrik edici mahiyetteki yayınların hangileri olduğu konusundaki belirsizlik, yasanın basının elini kolunu bağlayan nitelikte bir yasa olduğu eleştirilerine neden olmuştur.¹³

Türkiye, bu tür uygulamaların ancak totaliter rejimlerde olabileceği gerekçesiyle, Milletlerarası Basın Enstitüsü tarafından, medya da muhalefet yapılmasını engelleyen ülkeler arasında gösterilmiştir.¹⁴

4. Demokrat Parti'nin Radyo Politikasına Genel Bir Bakış

¹³ GEMALMAZ, Semih, s.35

¹⁴ ABADAN Nermin, *Medya ve Haberleşme Hürriyeti*, Türkiye'de İnsan Hakları Semineri 9-11

Türkiye'de 1946 yılından itibaren başlayan çok partili demokratik hayatın, radyonun tarafsızlığının sağlanması konusundaki olumlu sonuçları uzun sürmediği, 1950'de iktidarın el değiştirmesinden bir süre sonra, iktidar partisinin, devlet radyosu, sistemini en katı biçimde uyguladığı gözlenmektedir.

Bu dönemde bir yandan 30 Haziran 1954 tarih ve 6428 sayılı kanunla seçim propagandalarında, muhalefet partilerine radyodan yararlanmaları olanağını veren hükümler yürürlükten kaldırılırken, diğer yandan hükümetin radyo programlarına müdahalesi sağlanarak, radyo iktidarın propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle 1957 seçimlerinden sonra radyo DP Kongreleri'nde yapılan konuşmaları yayınlamaya başlamıştır. Yukarıda açıklandığı gibi iktidarın güçlü olduğunu kanıtlamak amacıyla oluşturulan Vatan Cephesi'ne girenlerin telgrafları da radyo da yayınlanmaya başlanmış, devletin radyosu, Demokrat Parti'nin radyosu haline sokulmuştur.

Radyo alanındaki bu uygulama diğer kitle haberleşme araçlarında olduğu gibi 27 Mayıs 1960 tarihine kadar sürmüş ve 1961 Anayasasına radyonun tarafsızlığını güvence altına alan hükümler konulmuştur.¹⁵

C) DP İktidarı Süresince Yaşanan Sıkıyönetim Dönemleri Ve Medyaya Yönelik Uygulamalar

1. 6-7 Eylül Olaylarına Medyanın Genel Yaklaşımı

6 Eylül 1955 günü, Selanik'te Atatürk'ün oturduğu eve ve Türkiye Konsolosluk'u'na bomba atılmasını protesto etmek amacıyla toplanan göstericilerin 7 Eylül sabahına kadar süren, İzmir ve İstanbul'daki Rum

¹⁵ İÇEL Kayıhan, s.42.

vatandaşların ev ve dükkanlarının yağmalanmasıyla sonuçlanan olaylara, 6-7 Eylül olayları denmektedir.¹⁶

6-7 Eylül olaylarını yatıştırmak ve hareketin yurda yayılmasını önlemek isteyen iktidar sıkıyönetim kararı alarak olayları yatıştırmaya çalışmıştır. Ancak bu sıkıyönetim kararının hukuka uygunluğu da halen tartışma konusu olan konulardan birisini oluşturmaktadır. DP'nin aldığı sıkıyönetim kararında sıkıyönetimin ne kadar süreceğinin belirtilmemesi eleştirilerin kaynağı olurken, eleştirilerden bir diğerini de, sıkıyönetim ilan kararının, ilandan bir gün sonra Resmi Gazete'de yayınlanmamış olması oluşturmaktadır. Normal şartlarda bir gün sonra Resmi Gazete'de yer alması gereken ve Resmi Gazete'de yer almadan hayat geçirilmiş sayılmayacak olan sıkıyönetim kararının, ancak 12 Eylül'de Resmi Gazete'de yer aldığı görülmektedir. Öte yandan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hemen onayına sunulması gereken sıkıyönetim kararı, 12 Eylül günü Meclis onayına sunulmuştur. Bu durumda 7-12 Eylül arası yapılan sıkıyönetim işlemlerinin hukukiliği tartışma konusu olmaktadır.¹⁷

Ordudan yardım istenilerek bastırılabilen olaylardan sonra, sabaha karşı sıkıyönetim ilan edilmiştir. O sırada İstanbul'da bulunan Başbakan Adnan Menderes ve öteki sorumlular, ilk iş olarak 7 Eylül tarihli gazeteleri sansür ettirmişlerdir. Dönemin şartları içerisinde tipo baskıyla hazırlanan gazetelerin, yeniden kalıp ve matris hazırlamaları mümkün olmadığından, gazetelerin sansür edilen kısımlarının ezilerek okunamaz duruma getirildiği, sansür yiyen gazetelerin de bu şekilde satışa sunulduğu görülmektedir.¹⁸ İşbaşına gelen sıkıyönetim komutanlığı da basına sansür uygulamaya devam etmiştir.¹⁹

Sıkıyönetim Komutanı Nurettin Aknoz, 10 Eylül günü Harbiye'de düzenlediği basın toplantısında, basına konulan yasakları açıklamıştır.

¹⁶ KABACALI Alpay, s.64.

¹⁷ USKUL Zafer, *Siyaset ve Asker*, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.65.

¹⁸ KABACALI Alpay, s.66.

¹⁹ TOPUZ Hıfzı, s.44.

Buna göre Ankara ve İzmir'de 6, İstanbul'da 9 ay boyunca sürecektir olan sıkıyönetim döneminde, komutanlığın yetkilerini de aşan, şu yasaklamalar getirilmiştir.²⁰

- Halkı heyecanlandıracak haberlerin yayımlanması yasaktır. Meclis'te yapılacak olan görüşmeler halkı heyecanlandıracak nitelikteyse yazılmayacaktır.
- Hükümeti tenkid etmek yasaktır.
- Hükümetin çalışmalarını etkileyecek biçimdeki yazılar yasaktır.
- Sıkıyönetimin çalışmalarıyla ilgili yazılar yasaktır.
- Darlık, kıtlık ve yokluk haberleri yazılmayacaktır. (Örneğin ekmek almak için fırının önünde bekleyenlerin resimleri koyulmayacaktır)
- 6-7 Eylül olaylarını komünistlerden başkasının yaptığı yolundaki haberlerin yayınlanması yasaktır.
- Magazin sayfalarında halkı heyecanlandıracak resim ve yazılar yasaktır. Çıplak kadınların fotoğraflarının da yayınlanması yasaktır.
- İkinci baskı yapmak yasaktır.

Basın toplantısının sonrasında ise, medya kuruluşlarına şu yasaklar bildirilmiştir.²¹

- Kıbrıs'taki olaylarla ilgili haber vermek, resim basmak yasaktır.
- Öğrenci birlikleri ve başka derneklerle ilgili kovuşturmalar hakkında haber yapılamaz.
- Heyecan verici cinayet haberlerinin geniş bir biçimde yazılması yasaktır.
- Sıkıyönetim mahkemeleriyle ilgili haberler basılamaz.

²⁰ KONGAR Emre, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Cem Yayınları, İstanbul, 1990, s.71

²¹ KABACALI Alpay, s.67.

- Bugün Hürriyet Gazetesi'nde tahrip edilmiş dükkanların sayısı çıkmıştır. İktibas edilemez, yasaktır. (17 Eylül)
- Beşiktaş'ta bir çuval içerisinde iki yanık ceset bulunmuştur. Yazılamaz (29 Eylül)

19 Eylül 1955'de Ulus Gazetesi İsmet İnönü'nün, "Çetin bir imtihan" başlıklı makalesini yayınlamış, Sıkıyönetim Komutanlığı'nı ve hükümeti eleştiren yazıya, komutanlığın tepkisi çok sert olmuş ve Nurettin Aknoz imzalı şu bildiri yayımlanmıştır.²²

-Ulus Gazetesi 19 Eylül 1955'te "Çetin bir imtihan" başlığı altında yayınladığı bir makale ile Sıkıyönetim Komutanlığı'nın yasaklarına uymamıştır. Bu sebeple Ulus Gazetesi'nin basılmasını ve yayımlanmasını süresiz olarak men ettim.

-19 Eylül tarihli Hürriyet ve Tercüman Gazeteleri, Ulus'ta çıkan makaleyi iktibas ettikleri için yasağa uymamışlardır. Bu sebepten bu iki gazetenin basılmasını ve yayımlanmasını men ettim.

-19 Eylül tarihli Hergün Gazetesi, "Amerika'nın bir tavsiyesi" başlıklı bir yazısı ile yasağa uymamıştır. Bu sebepten 15 gün boyunca basılmasını ve yayımlanmasını men ettim.

CHP'nin yayın organı konumundaki Ulus Gazetesi, 31 gün kapalı kaldıktan sonra tekrar açılmış ve açıldığı gün yayınlandığı "Türk Ordusu ancak vatanın hizmetindedir" başlıklı yazıdan dolayı tekrar kapatılmıştır. Gazeteye verilen bu ceza da 32 gün sürmüştür.²³

Ulus'la beraber bir çok gazete daha kendilerini kapatılmaktan kurtaramamıştır. Medeniyet Gazetesi, "Batı Trakya Türkleri ve Acıklı Durumları" başlıklı makaleden dolayı süresiz, Dünya Gazetesi, "Demokrat Parti Grubu'nda huzursuzluk arttı", Vatan Gazetesi de "Bu böyle gidemez"

²² AYDEMİR Şevket Süreyya, *İkinci Adam* C.3, Yükselen Matbaası, İstanbul, 1968, s.102.

²³ EVSAL Vedii, *Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl*, İstanbul, 1987, s.18.

başlıklı haberlerinden dolayı 15'er gün kapatılmışlardır. Zafer ve İstanbul Ekspres gazetelerinin yayını da bir süre yasaklanmıştır.²⁴

Bu dönemde medyaya uygulanan politikalar kadar eleştiri toplayan bir başka konu ise İstanbul Sıkıyönetim Komutanı olan Nurettin Aknoz'un, Ankara'da ve İzmir'de yayınlanan bazı gazeteler için de yayın yasağı koyması olmuştur.²⁵

Türkiye tarihine çok büyük bir acı olarak geçen ve kültür çeşitliliğimizden de önemli parçayı koparan olaylar karşısında, evleri ve işyerleri talan edilenlerden sonra en büyük zorluklarla medya karşılaşmıştır. Bu dönemde uygulanan politikalar karşısında medya, işlevlerini yerine getirememekte, kamuoyuna hizmet verememektedir. En temel işlevlerinden olan eleştiri unsurunu kullanamayan medyanın elinden, cinayet ve kaza haberlerinin yayınlanması hakkı dahi alınmıştır.

2. Tahkikat Komisyonu, Askeri Darbe ve Medya

1960 yılına gelindiğinde DP'nin muhalefet ve medya ile ilişkileri alabildiğine gerginleşmiştir. Demokrat Parti, muhalefetin etkinliklerini azaltmak için her yola başvurarak, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün miting yapmak için gittiği yerlerde, karşısına asker engelini çıkarmıştır. İnönü'ye karşı durmayan askerler ise, iktidar partisinden aldıkları emirleri uygulamayarak, istifa etmişlerdir. Bu olay üzerine, DP'nin orduya olan güveninin kalmadığı görülmektedir.²⁶

Şubat 1960 tarihinde, Meclis'te bütçe görüşmeleri sürerken çok sert tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmaların devam ettiği günlerde iktidar

²⁴ KABACALI Alpay, s.67.

²⁵ ÜSKÜL Zafer, s.66.

²⁶ ÇAVDAR Tevfik, s.114.

yanlısı Zafer Gazetesi, muhalefet ve muhalif medya hakkında şunları yazmaktadır.²⁷

“Bugün de işte bu köhne beyinli muhalefet zuhur etmiş, olacağı olmaz demiş, olanı olmadı ilan etmiş, eserleri ve hızı ile meydanda bir büyük terakki devrini inkara, hatta taşlamaya kalkışmıştır. Çünkü Cumhuriyet’e karşı koyanlar, eski Tanzimatçılar idi, Atatürk’ün devrini kapanmış ilan edenler, İnönücüler idi. Bu demektir ki, önceden birşeyler yapmış olmak kafi değildir. Marifet, bu milletin durmadan terakki ettiğine ve edeceğine inanmaktır. Öyle işbaşında iken herşeyi gülpembe görüp, kenara atıldıktan sonra her iyi şeye düşman kesilmek, evveliyatı ne olursa olsun imansızlıktır. Memleket zararına faal olmaktır. Bugünkü muhalefet işte bunu yapıyor. Onun için de 7 milyarlık bir bütçenin müzakerelerini, mahalle dedikodusu seviyesine düşürmekten utanmıyor. Bunlar mürtecidir. Bütün gayeleri, ‘statu quo ante’yi iade edebilmektedir. Ama bütün merteciler gibi de, söylene söylene susacaklar ve ufala ufala kaybolacaklardır.”

İktidar partisini destekleyen öteki yayınlar da, muhalefetin ve muhalif medyanın, ülkedeki demokrasiyi çökertmek niyetinde olduklarına inanmaktaydılar. Bunlardan birisi olan Yedi Ocak Dergisi’nde ise muhalifler için şöyle denilmektedir.²⁸

“Memleketin bütünlüğünü, milli beraberliğini ve nihayet yarının Türkiye’sinin muhtaç bulunduğu kudret ve kuvvetin bugünden hayatîyet kazanmasının lüzumuna inanmış, iman etmiş, memleketini seven her fert demokrasiyi çökertmek isteyenlerden daha uyanık, daha müteşebbis ve daha azimkar olmasına lazım geldiğini bilmekte ve aynı düşüncede olan memleket evlatlarını hararetle alkışlamaktadırlar.”

²⁷ TOPUZ Hıfzı, **Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s.42

²⁸ **Milliyet** 1 Mart 1960.

Artan gerginlik ve muhaliflerin baskısı, DP'yi, medyaya ve muhalefete karşı yeni tedbirler almaya itmiştir. Ertesi gün ise Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Nadir Nadi, iktidarı uyaran yazısında şöyle demektedir.²⁹

“1954 yılından beri başvurulmuş bu tedbirlerin, hep vatandaş huzurunu sağlamak gibi saygıdeğer bir gerekçeyle dayandığını biliyoruz. İktidar, muhalefetin azgınlıklarından, medyanın yalan ve iftira dolu kışkırtıcı yazılarından şikayetçidir. Bunlar önlenirse vatandaşın rahata kavuşacağını, yurt havasının ılık bir bahar güneşi ile aydınlanacağını sanır. Oysa alınan ve yürürlüğe konulan her tedbirden sonra ilk huzursuzluğu yine iktidar duyar. Vatandaşların memnun olmadığı kısa zamanda görülmüştür. Bütün yasaklara rağmen muhalefet ortadadır. medyanın tutumu uysal olmaktan uzaktır. Çok partili sistem bizi iktidara getirdiği sürece kullanacağımız, iktidardan düşmemiz ihtimalini doğurduğu zaman da rafa kaldıracacağımız bir oyuncak sayılmamalıdır. DP sayın sorumlularının yanlış tutumu 1957'den beri böyle bir ihtimal gittikçe gözler önüne koymaktadır. Buna karşın yapılacak iş, bozulan eşitlik şartlarını biran önce yeniden kurmaya çalışmak, erkekçe bir cesaretle mücadeleyi kabul etmek ve günü geldiği zaman milletin hakemliğine başvurmaktır.”

Nadi'nin yazısında yapılan eleştiriler ve muhalefetin tüm ısrarına rağmen, DP 16 Nisan 1960'da muhalefeti ve medyayı sert bir dille suçlayan Tahkikat Önergesi'ni yayımlamıştır.

Ertesi gün ise CHP kendi soruşturma önergesini kamuoyuna açıklamıştır. Önergede, Adnan Menderes hakkında 21 ayrı meseleden dolayı Meclis Soruşturması açılması istenmiştir.³⁰

18 Nisan 1960'ta, DP'nin yayımladığı, “Muhalefet ve medyanın yıkıcı faaliyetlerini inceleme amacıyla bir tahkikat komisyonunun kurulacağı” bildirisi Meclis'te görüşülmüştür. Türkiye Büyük Millet

²⁹ NADİ NADİR, *Yeni Tedbirleri Beklerken*, Cumhuriyet, 13 Nisan 1960.

³⁰ KABACALI Alpay, s.116.

Meclisi'nde, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün de katıldığı tartışmalar sonucunda, İçtüzük'ün 177. maddesine göre bir Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasına DP'li milletvekillerinin oylarıyla onay verilmiştir.³¹

Komisyon kurulmasının kabul edildiği sırada, muhalefet partileri ise komisyonun kurulmasının Anayasaya, demokrasiye hukuka aykırı olduğunu ifade etmişlerdir.

Aynı gün, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında toplanan 15 kişilik Meclis Tahkikat Komisyonu üç bildiri yayımlamıştır.

Bildirilerin ilkinde onbeş kişilik komisyon üyelerinin isimleri açıklanırken, ikinci bildiride, "Tahkikatın selamet-i cereyanını temin maksadıyla bütün siyasi partilerin, bunlara bağlı teşekkül ve kolların, her türlü siyasi faaliyetlerinin tahkikat neticesine kadar durdurulduğu" duyurulmuştur.

Üçüncü bildiride ise, "Tahkikatın selamete cereyanını temin maksadıyla, tahkikata mevzu teşkil eden maddelerle, Tahkikat Encümen'inin vazife ve yetkileri ve bilumum karar, tedbir ve faaliyetlerine ilişkin her türlü haber, havadis, beyan, tebliğ, mütala, vesika, resim ve yazıların ve –TBMM zabıt Ceridesi hariç-bu karar ile (Soruşturma açılmasını isteyen önerge ile) alakalı TBMM müzakerelerinin her türlü vasıtalarla neşrini yasak ettiği" ilan edilmiştir.

Bu bildirimlerde belirtilen Türkiye Büyük Millet Meclisi müzakerelerinin yayınlanması yasağı, muhalefeti bir kez daha ayağa kaldırmıştır. Muhalefet bu kez Anayasa'daki, "TBMM müzakereleri alenidir. Harfiyen neşrolunur" maddesini göstererek, bildirilerin Anayasa'ya aykırı olduğunu söylemiştir.

Tahkikat Komisyonu tarafından yayınlanan birinci bildiride adı geçen Komisyon üyeleri ise şunlardır.³²

³¹ ÇAVDAR Tevfik, s.120.

³² ÇAVDAR Tevfik, s.121.

“Vacit Asena, Turan Bahadır, Hamdi Sancar, Bahadır Dülger, Sait Bilgiç, Hilmi Dura, Osman Kavuncu, Himmet Ölçmen, Kemal Özer, Necmettin Önder, Selami Dinçer, Nusret Kirişçioğlu, Ekrem Anıt, Nusret Ulusoy”

Meclis görüşmelerine yayın yasağı getiren Tahkikat Komisyonu, medya üzerindeki baskılarına ilk iş olarak, bu görüşmelerden metinler veren gazeteleri toplatarak başlamışlardır. Böylece Türk medyası bir kez daha özgürlük mücadelesi vermek zorunda kalmaktadır.

Meclis üzerine konulan yasağın asıl amaçlarından birisi de, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmaların gazetelerde yayınlanmasını önlemek, böylece toplumsal muhalefetin tepkilerini azaltmaktır. Nitekim, İsmet İnönü'nün konuşmalarını yazan Ulus Gazetesi'nin matbaası, sabaha karşı saat beş sıralarında basılmış ve gazetelere el konulmuştur.³³

Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasına karşın, iktidar partisinin arzu ettiği yetkilere henüz tam anlamıyla sahip olmadığı kısa sürede anlaşılmıştır. Bunun üzerine harekete geçen DP milletvekillerinden Sefer Eronat, Reşat Akşemsettinioğlu, Muzaffer Ünal ve Hüseyin Ortakçioğlu'nun verdikleri, Komisyon'un yetkilerini belirleyen ve artıran önerge, 27 Nisan günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tartışılarak, DP milletvekillerinin oylarıyla kabul edilmiştir. Yetkilerin tartışılması amacıyla toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde konuşan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, toplantıda yaptığı konuşmada, tarihe geçecek olan şu sözleri sarf etmiştir:

“Bu baskı rejimine, bu tedbirlere teşebbüs eden baskı tertipçileri zann ediyorlarki Türk milleti Kore

³³ KABACALI Alpay, s.68.

milleti kadar haysiyetli değildir. Artık sizi ben bile kurtaramam"³⁴

Tahkikat Komisyonu'nda yer alan üyeler daha sonra 27 Mayıs duruşmalarında, Anayasayı ihlal etmek suçundan yargılanmışlardır.

Kabul edilen Meclis Tahkikat Encümeni'nin Polis Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun'un maddeleri ise Komisyon'a şu yetkileri vermektedir.³⁵

- Komisyon üyeleri, savcılar, sivil ve askeri yargıçların bütün yetkilerine sahip olacaklardır.
- Gazeteleri toplatabilecek, basımevleri ile birlikte kapatabileceklerdir.
- Komisyon kararlarına karşı gelenler, bir yıldan üç yıla kadar hapisle cezalandırılacaklar, bu kararların icra ve infazında ihmali görülenler altı yıldan üç yıla kadar hapsedileceklerdir.
- Tahkikatla ilgili olayları açıklayanlar, altı aydan bir yıla kadar hapisle cezalandırılacaklardır.
- Komisyon kararlarına kimse itiraz edemeyecektir.

Olaylar, DP iktidarına karşı olanlar tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. 27 Nisan akşamı öğrenciler İstanbul'daki tüm öğrenci yurtlarını gezerek öğrencileri örgütlemişlerdir. 28 Nisan'da İstanbul'da ve Ankara'da başlayan öğrenci gösterileri, polisin üniversiteye girmesi üzerine kanlı olaylara dönüşmüştür. Bunun üzerine hükümet 28 Nisan günü sıkıyönetim kararı almıştır.³⁶

Gösteriler, sıkıyönetim ilan edilmesine rağmen 29 Nisan gününe de taşmıştır. Sıkıyönetimin ilanından sonra artık Türkiye'de üç başlı bir

³⁴ ÇAVDAR Tefik, s.121.

³⁵ KONGAR Emre, s.79

³⁶ ÇAVDAR Tefik, s.123.

yönetim olduğu söylenmektedir: Hükümet, Tahkikat Komisyonu, Sıkıyönetim Komutanlığı.³⁷

Sıkıyönetim Komutanlığı da, Tahkikat Komisyonu gibi ilk olarak medyayı susturma yöntemine girişmiştir. Komutanlık tarafından yayımlanan 2 Nolu Tebliğname’de, medyayla ilgili olarak şunlar söylenilmektedir:³⁸

“Bazı şahısların idarehaneleri dolaşarak çıkacak gazetelerin siyah başlıkla tab edilmesini telkin ettikleri öğrenilmiştir. Gazeteler her zaman olduğu gibi normal başlıkları ile neşredilecek, aksine hareket edenler hakkında kanuni işlem yapılacak ve gazeteler toplattırılacaktır.”

Bu durum önceki sıkıyönetim yasaklarından farklılık arz etmektedir. Türk medyasında ilk defa bir sıkıyönetim döneminde, gazetenin hangi renkte çıkacağını belirten yasaklar konulmuştur. Bu yasakları yine gazetelerin mesleki becerilerine ve iç işlerine karışan yasaklar izlemiştir. Buna göre medya dan şu kurallara uyulması istenmektedir:³⁹

- Başlıklarda 72 puntodan büyük harf kullanmak
- Sürmanşet kullanmak
- Dişi klişe kullanmak
- Espaslı manşet kullanmak
- Dört sütundan büyük resim kullanmak yasaktır.

³⁷ KABACALI Alpay, s.68.

³⁸ Milliyet, 29.4.1960.

³⁹ HALE William (Çeviren: Ahmet Fethi), 1789’dan Günümüze Türkiye’de Ordu ve Siyaset, Hil Yayınevi, İstanbul, 1996, s.189.

Tahkikat Komisyonu da aynı olaylarla ilgili bir bildiri yayınlamış ve medyanın bu konuyla ilgili haber vermesini yasaklamıştır. Bildiride şöyle denilmektedir.⁴⁰

“28 Nisan 1960 günü İstanbul'da cereyan eden hadiseler hakkındaki Encümenimizin, hükümetin ve örfi idare kumandanlıklarının yapacakları resmi tebliğler haricinde her türlü haber, havadis, makale, fıkra, mütala, resim ve yazıların neşri yasak edilmiştir.”

8 Mayıs tarihinde yayın yasaklarına bir yenisi daha eklenmiştir. Üstelik bu yeni yasak ilginç bir özellik taşımaktadır. Bu yayın yasağı ile ilgili haberlerin yayınlaması da Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yasaklanmıştır.⁴¹

O günlerde, 1960 yılında kanuni yaş haddi sebebiyle emekliye sevkı mukarrer bulunan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e, ülkenin içinde bulunduğu durumla ilgili olarak 13 maddelik bir uyarı mektubu yazmış, Silahlı Kuvvetler'e ilginç bir veda mesajı göndermiştir.

24 Mayıs 1960 günü ise Başbakan Adnan Menderes, Tahkikat Komisyonu'nun alt komisyonu başkanı gazeteci Bahadır Dülger'in, “İstanbul'daki gazeteler hakkındaki tetkikatımız sürmektedir mektubunu almasına rağmen, üç aylık süresi olan Tahkikat Komisyonu'nun çalışmalarını tamamladığını söylemiştir.”⁴²

Bu yaşananların ardından , herkes tarafından beklenen gelişme 27 Mayıs 1960 tarihinde saat 03.00 da gerçekleşmiştir. Yapılan askeri darbe İstanbul Radyosu'ndan saat 4.36'da şu şekilde açıklanmıştır:

“Dikkat... Dikkat... Büyük Türk Milleti,

⁴⁰ HALE William (Çeviren: Ahmet Fethi), s.190.

⁴¹ KABACAĞI Alpay, s.68.

⁴² DOĞRU Osman, Belgelerle Meclis Tahkikat Encümeni'nin Siyasal Çevresi, Tarih ve Toplum Dergisi, 1990, s.38.

-Silahlı kuvvetlerimiz İstanbul, Ankara, Eskişehir ve diğer büyük merkezlerde 27 Mayıs saat 03.00'dan itibaren idareyi ele almıştır.

-Bütün vatandaşlarımızın ve emniyet kuvvetlerinin Silahlı Kuvvetlerle yakın işbirliği sayesinde bu hareket hiçbir can kaybı olmadan başarılmıştır.

-İstanbul'da ikinci bir tebliğe kadar, Silahlı Kuvvetler mensupları hariç, sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir.

-Vatandaşlarımızın Silahlı Kuvvetlerin vazifelerini kolaylaştırmalarını ve milletçe ümit edilen demokratik rejimin kısa zamanda tesisine yardımcı olunmasını rica ederiz.”⁴³

Daha sonra ise Ankara Radyosu'ndan şu anons yapılmıştır:

“ Dikkat... Dikkat... Muhterem vatandaşlar, radyolarınızın başına geçiniz. Güvendiğiniz Silahlı Kuvvetlerinizin sesi bir dakika sonra size hitap edecektir.”

Bu anonstan sonra darbeyi yöneten askerlerden birisi olan Alparslan Türkeş uzunca olan bildirisine şöyle başlamıştır:

“Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresine el koymuştur...”⁴⁴

Radyodan yapılan yayınlar ilerleyen saatlerde de devam etmiş, darbenin lideri konumunda Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, 27 Mayıs günü saat 16.00'da radyodan şu konuşmayı yapmıştır:

⁴³ ÇAVDAR Tefik, s.124.

⁴⁴ ÇAVDAR Tefik, s.125.

“Bir aydan beri memlekette cereyan eden ve milleti korkunç buhranlara sürükleyen hadiseleri biliyorsunuz. Bu gidişin memleketi kanlı bir kardeş kavgasına götürmekte olduğunu her akli başında vatandaşın takdir edeceğine kanıyım. Vatanımızın bu şuursuz politika ihtirası yüzünden maddeten ve manen perişanlığa sürüklenmesi, vicdan sahibi bütün vatandaşları dülhun etmiştir. Bu hal nereye kadar gidecek ve bu feci akıbete hissiz ve alakasız seyirci mi kalmak lazım? İşte vatandaşlarım, bu ahvali, ızdırap içinde aylardan beri düşündüm. Ve bu zevata çıkar yolları gösterdim. Fakat onlar kapıldıkları politika ihtiraslarının şuurlarına verdiği bozukluklar nedeniyle dinlemediler. İş zorla yürütmek sevdasına düştüler. Bu sırada böyle bir idarenin böyle bir hareketin olabileceğini tasavvur etmek Türk milletini hissiz bir sürü olarak kabul etmek demektir. Bana inanınız, bana güveniniz.”⁴⁵

3.1960 Askeri Darbesi'ne kadar Medyaya Uygulanan Yasaklar

27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbeye kadar geçen Demokrat Partili yıllara bakıldığında, medya üzerinde giderek artan bir baskının yaşandığı görülmektedir. Kuruluşundan iktidara geldiği tarihe kadar olan sürede, sürekli özgürlüklerden bahseden, medyanın daha özgürleştirilmesi gerektiğini vurgulayan DP, bir süre sonra bu söylediklerinin tam aksini yapmaya çalışarak, icraatlerinin eleştirilemez bir hale getirilmesini arzulamaktadır. Medya ise çok zor geçen yıllardan sonra kazandığı özgürlüklerin tümünü yitirme korkusuyla, DP'nin yaptığı hareketleri daha dikkatli izlemektedir. Medya muhalefet ve iktidar yanlısı olarak ikiye bölünmüştür. İktidar yanlısı olan medya kuruluşları, yasaklamalardan diğer medya organlarına göre daha az etkilenirken, siyasal görüşü ne olursa olsun, iktidarı eleştiren medya organları, büyük cezalarla karşı karşıya kalmaktadır.

⁴⁵ AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968, s.457

3.1. Medya da DP İcraatları hakkında yazılanlardan örnekler

İşbaşına geldikten sonra medyaya karşı tavrını değiştiren DP'ye, medya da karşı tavır göstermeye başlamıştır. DP'nin politikalarını çok şiddetli eleştiren medya, medyaya uygulanan yasaklamalara da büyük bir tepki göstermiştir.

DP'nin iktidara geldiği tarihten hemen bir yıl sonra, DP listesinden bağımsız milletvekili seçilen Nadir Nadi, DP hakkında şunları yazmıştır:⁴⁶

"Muhalefette bulunduğu yıllarda DP, medya hürriyetinin en hararetli bir aşığıydı. Söz ve yazı hürriyetini köstekleyen her türlü engellere karşı savaşıyor, antidemokratik dediğimiz kanunların yürürlükten kaldırılması için elinden gelen gayreti esirgemiyordu. Meşhur 14 Mayıs zaferinin kazanıldığı bayram günlerinde kodaman DP'liler her gördükleri gazeteciye, siz çalıştınız, siz kazandınız, sizin eserinizdir bu bayram diye iltifata boğmaktan çekinmiyorlardı. Ne yazık ki yeni iktidarla medyanın sarmaş dolaş geçinmesi uzun sürmedi. Antidemokratik kanunları biran evvel lağvetmek hususunda o kadar titizlenen hükümet, işbaşına geçtikten bir süre sonra nedense gevşedi, hatta bir yıla varmadan Ceza Kanunu'ndaki hürriyet kısıcı maddelerin savunması vazifesini bile üzerine aldı. Eski iktidar 161.maddeye dayanarak vaktiyle 10 gazeteciye mahkemeye vermişse, yenisi bunların otuzunu kırkını birden 'pençe-i adalete teslim'e yeltendi. (Hepsi beraat etmiştir) DP sanki oturduğu koltukla beraber o koltuktan kalkanların bir zamanlar taşıdıkları dünya görüşüne de tevasür etmişti. İktidarı kaybedip sine-i millete dönen Halk Partisi'ne ise orada yaşayan hak, adalet ve hürriyet hasretinin bekçiliği vazifesi düşüyor."

⁴⁶ TİMUR Taner, *Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları İstanbul 1991, s.38

DP'nin, milletin çoğunluğunun oylarıyla işbaşına geldiğini ve böyle bir hükümeti eleştirmenin milleti eleştirmek demek olacağını söyleyen Başbakan Adnan Menderes'e, Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın, şu şekilde yanıt vermiştir.⁴⁷

"Hükümeti tenkit etmenin bir küfür, cinayet teşkil ettiği memleketleri bulmak için diktatörlük diyarlarına gitmek icap eder. Çok şükür ki bizde demokrat adını taşıyan bir parti vardır. Ve bu partinin iktidar mevkiine gelişini bir hürriyet bayramı olarak alkışlamışlardır. Şimdi bu demokrat hükümetin demokrat başbakanı tarafından kendilerinin tenkit kabul etmez bir kutsiyet payesine erişmiş oldukları kanaati izhar edildiğini görmek küçük akıllarımıza sığmayan bir büyük düştür ve felsefe kadar bize çetin geliyor. Sayın Başbakana atfedilen bu akıl almaz demokratik felsefeden başka bir büyük tahammülsüzlük ve sinirlilik eserleri de gazetelere geçmiştir.

Başbakanın gösterdiği sinirlilik içinde ancak tehdit kelimesiyle tavsif olunabilecek ihtarının doğrudan doğruya Halk Partisi'ne tevcih edilmiş olduğundan şüphe yoktur. Bizim gazetelerden burada yalnız Ulus'u görebildiğim için yapılan neşriyatın hepsi hakkında bir şey söylemeye imkan bulamıyorum. Herhalde Ulus'un muhalefeti ile muhalefette iken DP organlarının yazıları ve bizzat Başbakanın sözleri ve nutukları mukayese edilirse Ulus'un neşriyatı bir tatlı şerbet gibi kalır. Acaba başka halkçı gazeteler fikir ve matbuat serbestisi uğrunda kanlarını son damlasına kadar dökeceklerinden mi bahsediyorlar, yoksa milli idareyi ele almak fikrini mi yayıyorlar, yoksa mitingler yaparak etrafa bir ihtilal havası mı veriyorlar. Başbakanınki gibi derin bir felsefe değil ama basit ve amiyane bir hakikat: Demokrasi=tolerans."

1954 yılına gelindiğinde yine medya özgürlüğü tartışmaları sürmektedir. DP'nin ileri gelenlerinden Dr. Mükerrer Sarol da bu tartışmalarda medyanın özgür olduğunu savunanların başında

⁴⁷ YALÇIN Hüseyin Cahit, **Demokrasi Dersi**, Ulus, 28 Haziran 1950.

gelmektedir. Sarol, “Türkiye’de medya hürriyeti vardır” başlıklı makalesinde şu görüşü savunmaktadır:⁴⁸

“Matbuat hürriyetin eğer kendine mahsus bir tarifnamesi varsa-ki vardır- bugün hakim bulunmakta olan siyasi ve hukuki halin buna uygun bulunduğu muhakkaktır ve hiçkimse bu zaviyeden gelerek bu son derece mühim müessesenin mevcut bulunmadığını yahut noksanlıklar arzettiğini iddia eylemekte değildir. Fakat zihinlerde ve mizaçlarda hala eski korkunun izleri yaşanmaktadır. Ve bazı kalemler yahut bazı ağızlar, bundan faydalanarak ve bunu istismar ederek, şimdiye kadar bu memlekette olmadığı ve olamadığı kadar mevcut bir matbuat hürriyeti üzerine şüphe davet etmeyi politikada çıkar yol saymaktadır. Burada bazı noktaları işaret etmemiz yerinde olur. bunlardan biri bizzat hürriyet nizamına düşman ve kendi sultalarını tesis ettikleri takdirde kendileri yaşayamamak durumunda olan siyasi akide ve cereyanlara, hürriyetin bir nevi folluk vazifesi göremeyeceğidir. Genç demokrasimizi daha atlattığı badireden sonra komünizme, faşizme yahut irticaa peşkeş çekmekteyiz. İkinci nokta tamamen kendi bünyemize ve bu bünyenin geçirmekte olduğu fevkalade mühim ve kati ishaleheye uygun olarak, müstakil ve hür, aynı zamanda ileri, mamur ve müreffeh bir Türkiye’nin herhangi bir mesele ve davasını ele almak, hataları varsa bunları söylemek, teklifleri varsa bunları ifade etmek hususunda, matbuat hürriyetinin bütün kuvvet ve kudretiyle mevcut olduğu keyfiyetidir.”

Tartışmalar, bunun gibi sürüp gitmektedir. Darbe oluncaya kadar, DP yanlısı veya muhalefet yanlısı medya organlarının yazarları birçok yazıyla yandaşlarının haklarını korumaya çalışmışlardır.

3.2. DP'nin medyaya karşı gerçekleştirdiği icraatlar

⁴⁸ SAROL Mükerrerem, Türkiye’de Basın Hürriyeti Vardır, Devir, 28 Ağustos 1954.

DP'nin iktidara geldikten sonra, medyaya karşı olan tavrını sertleştirerek, bu tavrı iktidarı askeri darbeye kaybettiği güne kadar sürdürdüğü yukarıda belirtilmişti. Demokrat Parti medya özgürlüğünü savunacağını belirttiğinden birçok medya organı seçimlerde DP'yi desteklemiştir. DP de iktidara gelir gelmez, daha sonradan birçok maddesi antidemokratik biçimde değiştirilen, yeni Basın Kanunu'nu hazırlamıştır. Kanun 1950'de yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde DP'yi destekleyen gazeteler arasında, Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet, Akşam, Tasvir, Yeni Sabah, Yeni İstanbul, Gece Postası zaman zaman da Vatan, bulunmaktadır. Ankara'da yayınlanan Ulus ve Halkçı CHP'nin, Zafer DP'nin, Kudret ise Millet Partisi'nin yayın organıydı. Bu gazetelerden önemli bir bölümü bir süre sonra DP'den desteklerini çekmişlerdir.⁴⁹

DP'nin laiklik konusundaki ve iç politikadaki diğer icraatlarının eleştirilmeye başlanılmasının ardından, DP ile CHP'nin ve DP'nin politikalarını eleştiren, önemle üstünde duran medyanın ilişkileri bozulmuştur. Bundan sonra DP'nin medya üzerindeki olumsuz politikaları başlamıştır.

DP, o tarihe kadar politikalarını destekleyen ideolojik kökeni kendisine yakın olan medya organlarına bile baskı uygulamaktan çekinmemiştir. Necip Fazıl Kısakürek tarafından çıkartılan ve karşıt görüşlü öğrenciler tarafından içeriği tepkilere neden olan Büyük Doğu ve Sebilürreşad yayınları hakkında tepkilerin önlenmesi için soruşturma başlatılmıştır.⁵⁰

DP'nin politikalarını acımasızca eleştiren sol basın da baskılardan nasibi almıştır. Haftanın Sesi Dergisi'nin sahibi ve yazışleri müdürü Yusuf Ahuşkol, "İşçiler Birleşiniz" başlıklı yazısını nedeniyle tutuklanmıştır.⁵¹

⁴⁹ BALKANLI Remzi, **Basın Hürriyeti**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul s.36.

⁵⁰ Hürriyet, 30 Nisan 1951.

⁵¹ Hürriyet, 6 Şubat 1951.

CHP'nin yayın organı konumundaki Ulus Gazetesi, Nihat Erim tarafından çıkartılan Halkçı Gazetesi'nin yazarlarıyla Metin Toker tarafından çıkartılan Akis hakkında birçok dava açılmıştır. Şinasi Nahit Berker, Metin Toker, Ülkü Arman, Nihat Subaşı, Fethi Giray, Beyhan Cenkçi, Kurtul Altuğ, Yusuf Ziya Ademhan ve daha birçok gazeteci bu dönemde medya suçlarından mahkum edilmişlerdir. Dünya Gazetesi yazarlarından Bedil Faik'in tutuklanmasının ardından, Dünya'nın yazışleri müdürü Ali İhsan Göğüş 12 ay hapse mahkum edilmiştir.⁵²

Hüseyin Cahit Yalçın'ın Halkçı Gazetesi'ndeki makalelerinde Başbakan'a hakaret ettiği gerekçesiyle verilen 26 ay 20 günlük hapis cezasının Yargıtay tarafından onaylanmasının ardından, Yalçın sekseninci yaşgününe cezaevinde geçirmiştir. Yurtiçi ve dışından gelen büyük baskılar sonucu 108 gün sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar, yasanın verdiği yetkiye dayanarak hapis cezasını kaldırmıştır. Başbakan Adnan Menderes de Halkçı Gazetesi'ne açtığı yüzbin lirayı bulan tazminat davalarından vazgeçmiştir.⁵³

Kamuoyunun gözünü basına karşı yapılan, hükümeti eleştiren hangi ideolojiden olursa olsun tüm basın mensuplarının cezalandırılmasına neden olan uygulamalara çeken bu icraatlar, tüm tepkilere rağmen durmamıştır. DP olanca baskısıyla basın üstüne gitmeye devam etmektedir.

Aynı tarihlerde, Cumhuriyetçi Millet Partisi yöneticilerinden emekli general Sadık Aldoğan, bir yazısından dolayı mahkum edilerek, Millet Gazetesi yazışleri müdürü Hüsnü Zeki Söylemezoğlu'yla birlikte cezaevine konulmuştur. 1954 yılında Ulus, Yeni Ulus ve Halkçı Gazetelerinde sorumlu müdürlük yapan Cemal Sağlam hakkında 69 dava açılmıştır. Sağlam'a verilen en ağır ceza, 5 yıl 5 ay 10 gün ağır hapis ve 10888 lira para cezası olmuştur. Sonradan bu dava da kaldırılmıştır.

⁵² KABACALI Alpay, s.72.

⁵³ Cumhuriyet, 19 Mart 1955.

Öldüğü gün olan 20 Ekim 1955'te Ankara Adliyesi'nde duruşması olan Sağlam, öldükten iki saat sonra mahkeme salonuna çağırılmıştır.⁵⁴

Askeri müdahaleden yıllar önce başlayan bu baskı, otoriter rejimler olarak nitelendirilen askeri darbeleri bile aratacak niteliktedir. Baskı, kısmi askeri yönetimler olarak nitelendirilen sıkıyönetim dönemlerinde de kendisini göstermiştir.

6-7 Eylül olaylarını konu eden medya organlarının haberlerine sansür konulmuş, yeni baskı için geç kalınmasından dolayı medya organları çığnenmiş, ezik baskılarla piyasaya sürülmüşlerdir. 6-7 Eylül olaylarının ardından ilan edilen sıkıyönetim günlerinde, Ankara'da çıkan Medeniyet Gazetesi, "Batı Trakya Türkleri ve Acıklı Durumları" başlıklı makaleden dolayı süresiz, Dünya Gazetesi, "DP Grubu'nda huzursuzluk arttı", Vatan Gazetesi de "Bu böyle gidemez" başlıkları kışkırtıcı bulunduğundan 15'er gün süreyle kapatılmışlardır. Zafer ve İstanbul Ekspres gazetelerinin yayını da bir süre yasaklanmıştır.⁵⁵

6-7 Eylül sıkıyönetimin son günlerinde artan öğrenci olayları ve öğretim üyelerinin eylemlerine geniş yer ayıran medya hakkında Başbakan Adnan Menderes, 1950 yılında medya özgürlüğünü sağlamakla büyük hata ettiklerini söylemiştir.⁵⁶

Zaman geçip, DP iktidarı eski popülaritesini yitirip, icraatları daha fazla eleştirilmeye başlandıkça, basına yönelik baskının oranı da artmaktadır.

3 Kasım 1958'de Ulus Gazetesi bir ay süreyle kapatılmıştır. Yazışleri müdürü İhsan Ada da tutuklanmıştır. Bu Ulus'un üçüncü kapatılışıdır. 30 Kasım'da ise Akis'i yayımlanan Metin Toker, hükümete danışmanlık yapan ve daha önce de hükümet tarafından kendisinin çıkarttığı yayın organı nedeniyle cezalandırılan Nihat Erim'e hakaret ettiği

⁵⁴ KABACALI Alpay, s.74.

⁵⁵ EVSAL Vedii, s.21.

⁵⁶ KABACALI Alpay, s.74.

gerekçesiyle bir yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. 25 Nisan 1959'da Ulus Gazetesi yeniden bir ay süreyle kapatılmıştır.⁵⁷

DP iktidarını eleştiren konuşmalar yapan ve DP'nin tek rakibi konumundaki İsmet İnönü'nün sesinin duyurulmamasını isteyen hükümet, 2 Mayıs'ta yaptığı yurt gezisi için yayın yasağı koymuştur. Bu yayın yasağına rağmen geziyi haberleştiren Cumhuriyet gazetesi ise sansür edilmiştir. Cumhuriyet bu nedenle boş sütunlarla satılmıştır.⁵⁸ 16 Mayıs'ta Ulus ve Akis Gazetelerinin yayını yasaklanmıştır.⁵⁹

1959-60'ta medya davalarının sayısı alabildiğine artmıştır. Mart 1960'a gelindiğinde Cemil Sait Barlas, Oktay Verel, Cemalettin Ünlü, Tarık Hululu, Yusuf Ziya Ademhan, Beyhan Cenkçi çeşitli davalardan mahkum olmuşlardır. Bunun dışında 11 ilde 26 gazeteci için mahkumiyet kararı verilmiştir. Ayrıca bu dönemde gazete kapatma uygulamalarına da rastlanmıştır.

Bu esnada medya tarihine Pulliam davaları olarak geçen olaylar yaşanmıştır. Amerika'da indianapolis ve Arizona Republic gazetelerini çıkaran Eugen Pulliam, Başbakanla konuşmak için Türkiye'ye gelmiştir. Gelince eşiyle birlikte, daha önce görüşme isteği kabul edilmesine rağmen, üçgün bekleyen Pulliam, üç gün sonra Başbakanın davetlisi olarak İzmir'e yapılan vapur gezisine çağırılmıştır. Ertesi sabah güvertede karşılaştıkları Menderes ise kendisine görüşme isteğinden haberi olmadığını söylemiştir. Pulliam bunun üzerine ABD'ye dönerek Türkiye hakkında iki sert yazı yayınlamıştır. Bu yazılarda medyaya yapılan baskılardan söz eden Pulliam'ın yazıları Vatan, Dünya ve Ulus gazeteleriyle Kim, Akis ve Altıok dergilerinde yayımlanmıştır. Bunun üzerine açılan davalarda Kim'den Şahap Balcıoğlu, Vatan'dan Naim Tıralı ve Selami Akpınar onaltışar ay hapse mahkum edilmişlerdir. 72 yaşındaki Ahmet Emin Yalman da 15 ay 16 günlük cezasını çekmek üzere 7 Mart

⁵⁷ EVSAL Vedii s.74.

⁵⁸ Cumhuriyet, 3 Mayıs 1959.

⁵⁹ Akşam, 17 Mayıs 1959.

1960'ta cezaevine gönderilmiştir. Ancak 11 Mart'ta rahatsızlanarak hastaneye kaldırılmıştır. 15 Nisan'da hastalığı nedeniyle serbest bırakılmıştır. Öteki gazeteciler 27 Mayıs sabahına kadar hapis kalmışlardır. Akis ve Kim Dergisi ile Vatan Gazetesi birer ay, Ulus Gazetesi 2 ay kapatılmıştır. Ulus'un yazarları müdürü Ülkü Arman açlık grevi yapmıştır. Pulliam davaları bütün dünya da yankılar uyandırmıştır. Time Dergisi bu konuda bir başyazı yayınlamıştır. Observer Gazetesi de Ahmet Emin Yalman'ın özgürlük mücadelesinden söz etmiştir. Milletlerarası Basın Enstitüsü (IPI) Ankara'ya bu gelişmeler üzerine protesto telgrafları yağdırmış, IPI'nın konu ile ilgili yayınladığı bildiri de Menderes Hükümeti tarafından yasaklanmıştır. Bu bildirinin yasaklanması kararı da büyük tepkilere neden olmuştur.⁶⁰

-Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasının hemen ardından, CHP Genel başkanı İsmet İnönü'nün yaptığı konuşmanın basılmaması amacıyla, sabahın 5'inde Ulus Gazetesi'nin matbaasına baskın yapılmış ve gazetelere el konulmuştur.⁶¹

Cumhuriyet Gazetesi'nin karikatüristlerinden Ali Ulvi, Başbakan Menderes'i diktatöre benzeten bir karikatür çizdiği gerekçesiyle gazetesinin kapatılmasına neden olmuştur. Komisyon Cumhuriyet Gazetesi'nin karikatürü yayınladığı gerekçesiyle 10 gün kapanmasına ve yayınlanan gazetelerin toplatılmasına karar vermiştir.

Tahkikat Komisyonu, 28 Nisan 1960 günü Ulus Gazetesi Genel Yayın Müdürü Nihat Subaşı'yı, yazarları müdürü Erdoğan Tamer'i yine Ulus'tan Cenap Çetineli, Ulus Matbaası'nın sorumlusu Muzaffer Erdost'u tutuklamıştır. Aynı gece Akis Dergisi de Komisyon'un isteği üzerine polisçe basılmıştır. 29 Nisan günü ise Forum Dergisi baskına uğramıştır.⁶²

⁶⁰ KABACALI Alpay, s.76.

⁶¹ EVSAL Vedii s.77.

⁶² COŞKUN Nusret Safa, Son Meclis, İstanbul 1960.

28 Nisan olaylarından dolayı ilan edilen sıkıyönetimin ardından, 4 Mayıs'ta Yeni Sabah Gazetesi kapatılmıştır. 8 Mayıs'ta ise Çetin Altan'ın "Boşuboşuna" yazısından dolayı Miliyet'in kapatılmasına karar verilmiştir.⁶³

D) Askeri Darbenin Ardından

Medya organlarının bir bölümü, 27 Mayıs 1960 günü Silahlı Kuvvetler adına yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi'nden, demokratik düzene geçilebilmesi için hemen çalışmalara başlamasını istemiş, DP iktidarı döneminde yaşadığı baskıların ardından, komiteden bu baskılarını kaldırmalarını beklemiştir.

Milli Birlik Komitesi darbenin hemen ardından yayınladığı bildiride, yeni bir Anayasa hazırlanacağını açıklamış, Anayasa'nın ilanına kadar tüm siyasal partilerin çalışmalarını yasaklamıştır.⁶⁴

Komite medyanın isteğine de aynı bildiride cevap vermiştir. Bildirinin 14.maddesinde, DP iktidarı döneminde medya için konulan yasakların tümünü kaldıran Komite, yine bu dönemde tutuklanan subay, öğrenci ve gazetecileri serbest bırakmıştır.

Ancak basının bir bölümü için oluşan özgürlük ortamı, darbe öncesinde DP yanlısı bir tutum izleyen basın kuruluşları ve DP'liler için var olamamıştır. Üniversite ve okulları 6 Haziran'da açan Komite, darbeden önceki Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar'ı, Başbakan Adnan Menderes'i, Meclis Başkanı ile DP ileri gelenlerini tutuklanmıştır. DP'yi destekleyen medya organlarının birçoğu susmuştur. Medya da yer alan diğer kuruluşlar ise harekatı büyük bir coşkuyla karşılamışlardır. Miliyet'in, "Bu bir ihtilal

⁶³ KABACALI Alpay, s.78.

⁶⁴ EVSAL Vedii, s.79.

değildir" başlıklı imzasız yorumunda 27 Mayıs hareketinin özellikleri sıralanmıştır.⁶⁵ Milliyet'e göre darbenin özellikleri şunlardır.

- Darbenin meşruiyeti
- Kan dökülmemesi
- Kahraman yaratılmamış olması
- İktidar hırsının olmaması
- Partizan olmaması

Medyanın diğer kesimlerinde ve siyasi partilerde de, ihtilalin meşru bir sebebi olduğu ve anti demokratik olmadığı yönündeki görüşler ağırlık kazanmaktadır. Bu bakış açısı, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin, tarihimizdeki diğer askeri darbelerle arasında fark olup olmadığı tartışmasını başlatmıştır.

Milli Birlik Komitesi, Anayasa'nın hazırlanması için Kurucu Meclis'i oluşturma çalışmalarını sürdürürken, DP döneminde çıkartılan bazı yasaların ayıklanması için bir de komisyon kurmuştur.⁶⁶

Askeri darbenin ardından medyayla ilgili en önemli gelişme, bu komisyon tarafından, DP döneminde çıkartılan Basın Yasası'nın değiştirilmesi olmuştur. Komisyon tarafından hazırlanan rapor, medyanın birçok baskı ve anti demokratik yasayla sınırlandırıldığını belirtmiş ve Komite'nin Kanun üzerinde çalışmasını sağlamıştır. Milli Birlik Komitesi 13 Ekim 1960'ta "Neşir Yoluyla Veya Radyo İle Yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun'u yürürlükten kaldırmış, 29 Kasım 1960'ta Basın Kanunu'nun birçok maddesini değiştirmiştir. Böylece 1950'de medyaya özgürlükler sağlayarak çıkan, zaman içinde değişerek özgürlükleri baskıya çeviren kanun son halini almıştır.⁶⁷

Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel, İstanbul'da gazetecilerle yaptığı bir sohbette, kötü niyetlere girişmemek şartıyla bir

⁶⁵ Milliyet 4 Haziran 1960.

⁶⁶ ÇAVDAR Tevfik, s.126.

⁶⁷ KABACALI Alpay, s.80.

sosyalist partinin kurulmasına izin verebileceklerini belirtmiştir. Bunun da ülke için son derece yararlı olacağını söylemiştir.⁶⁸

Bu sözlerden cesaret alan bazı gazeteciler darbeden sonraki ilk yayın organı olan Yenyol'u çıkartmışlardır. Yenyol'a birinci sayısı basılır basılmaz, dağıtım verilmeden el konulmuştur. Gazetenin sahibi Fehmi Yazıcıoğlu ile yazarları Abidin Nesimi, Mihri Belli ve Aziz Ziya gözaltına alınmışlar ve Sıkıyönetim Mahkemesi'nce tutuklanmışlardır. Türk Ceza Kanunu'nun 142.maddesine aykırılıktan yargılanan sanıklar, yazılarda suç unsurunun bulunmadığı yönündeki kararın ardından beraat etmişlerdir.⁶⁹

13 Aralık'ta ise Öncü ve Yeni Gün gazeteleri, Ankara'da dağıtılan, Hükümet aleyhtarı broşürleri haber yaptıkları gerekçesiyle 3'er gün kapatılmışlardır. 12 Ocak'ta ise Dünya ve Türkiye dergisinde yer alan Demokrat Parti lehindeki bir yazısından dolayı Ali Fuat Başgil tutuklanmış ve dergiler kapatılmışlardır.⁷⁰

Bu arada 72 kişilik Temsilciler Meclisi ve Milli Birlik Komitesi Kurucu Meclis olarak toplanmış ve yeni anayasa için hazırlıklara başlamışlardır. Siyasal partilere sınırlı faaliyet izni verilmesinin ardından 9 Temmuz 1961'de Anayasa için referandum yapılarak yeni Anayasa oyçokluğuyla kabul edilmiştir.⁷¹

Öte yandan Yassıada'da süren DP dönemine ait davalar da sonuçlanmıştır. 15 DP Yöneticisi için ölüm, 32 DP yöneticisi için ömür boyu hapis ve geri kalanlar için 4-15 yıl arası değişen hapis cezası kararı verilmiştir. İdam cezalarının üçünün Milli Birlik Komitesi tarafından onaylanmasının ardından DP dönemi Başbakanı Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam edilmişlerdir. İdamları engelleme çabaları ise sonuç vermemiştir.⁷²

⁶⁸ Milliyet, 10 Ağustos 1960.

⁶⁹ NESİMİ Abidin, *Yılların İçinden*, İstanbul 1977, s.56.

⁷⁰ KABACALI Alpay, s.82.

⁷¹ AVCIOĞLU Doğan, *Devrim ve Demokrasi Üzerine*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1980, s.81

⁷² KABACALI Alpay, s.83.

Son derece çalkantılı ve yasaklı geçen yılların yöneticilerinin idamlarına ilişkin haberler de yine sansüre uğramış, medyaya Milli Birlik Komitesi'nin vereceği bilgiler dışında haber yapma yasağı getirilmiştir. Böylece Türkiye'de bir dönem kapanmıştır.

2 - 12 MART 1971- MUHTIRASI ÖNCESİ VE SONRASI MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜ

A) 1960'lı Yıllara Genel Bir Bakış

27 Mayıs darbesinin ardından, Milli Birlik Komitesi, yeni bir anayasanın hazırlığına girmiştir. Komite tarafından oluşturulan komisyonun hazırladığı geçici anayasa, 12 Haziran 1960'ta Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Anayasa'nın başında bulunan geçici ibaresi de, 12 Ağustos'ta kabul edilen 55 sayılı yasa ile kaldırılmıştır. Dört bölüm ve 27 maddeden oluşan Anayasa'da, bölümlerin içeriği "Genel Hükümler", "Milli Birlik Komitesi", "Devlet Başkanı" ve "Bakanlar Kurulu"ndan oluşmaktadır.⁷³

15 Ekim 1961 tarihinde de demokrasiye geçiş sürecini benimseyen Milli Birlik Komitesi ileri gelenleri, genel seçimleri gerçekleştirmişlerdir. Genel seçimlerde DP'nin devamı olduğunu açıkça ya da üstü kapalı olarak belirten partiler baskı altında tutulmuştur. CHP oyların yüzde 36.7'sini, Adalet Partisi yüzde 34.7'sini, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ise yüzde 13.9'unu almışlardır.⁷⁴

Bu arada Milli Birlik Komitesi tarafından oluşturulan ve her alandan temsilcilerin bulunduğu Kurucu Meclis, ülkenin esas Anayasa'sını belirlemek üzerine yaptıkları çalışmaları tamamlamışlardır. Kurucu Meclis tarafından hazırlanan Anayasa, 9 Temmuz 1961 tarihinde yapılan

⁷³ ÇAVDAR Tevfik, s.128.

⁷⁴ AHMAD Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Yaşamın Açıklamalı Kronolojisi*, Ankara, 1976, s.77.

referandumla yüzde 61.7 oranında kabul oyu olarak kabul edilmiştir.⁷⁵ 1961 Anayasası'nın üzerinde daha sonraki bölümlerde durulacaktır.

Anayasa'nın hazırlanması ve seçimlerin yapılmasının ardından sıra Cumhurbaşkanı'nın seçimine gelmiştir. Demokrat Parti'nin devamı niteliğinde görülen Adalet Partisi'nin desteklediği ve Cumhurbaşkanı seçilmesini istediği Prof. Ali Fuat Başgil için yapılan hazırlıklar, Milli Birlik Komitesi tarafından engellenmiştir. Kuvvet Komutanları kendi aralarında yaptıkları toplantının ardından parti liderleriyle görüşmüşlerdir. Bu görüşmenin ardından Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçimlerine tek aday olarak girmesi için bir protokol imzalandığı açıklanmıştır. Daha sonra bu protokolün siyasi partilere zorla imzalatırıldığı da açıklanacaktır.⁷⁶

20 Kasım 1961 tarihinde demokrasi tarihimize "Koalisyonlar Dönemi" olarak geçecek olan dönem başlamış, CHP-AP Karma Hükümeti, İsmet İnönü başkanlığında kurulmuştur. Bu dönemin ardından ülke içinde karışıklıklar yine baş göstermiştir. 22 Şubat 1961'de ve 21 Mayıs 1963'te Albay Talat Aydemir ve arkadaşları başarısız olan iki darbe girişiminde bulunmuşlardır.⁷⁷

1961 Anayasası'nda düşünce, söz ve yazı hürriyetinin sağlanmasının ardından sol düşünce için daha bağımsız bir ortamda çalışma olanağı doğmuştur. Bu dönemde Türkiye parlamenter ve demokratik sisteminde ilk denilebilecek bir olay görülmüş, ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurmuştur. Sosyalist çizgide olduğunu ifade eden ve kurucuları genelde sendikacılardan oluşan TİP, katıldığı 1965 seçimlerinde, genel seçimlerde, seçim sisteminin değiştirilerek, nisbi oy sistemine geçilmesinin de etkisiyle yüzde 3'lük oy oranıyla 15 milletvekili kazanmıştır. Bu dönemde yükselen sol dalgasına uzak kalmayan CHP de

⁷⁵ KUZU Burhan, *Türk Anayasa Metinleri ile İlgili Mevzuat*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1980, s.66

⁷⁶ KERSE Ahmet, *Türkiye'de 1961 Anayasası'na Göre Cumhurbaşkanlığı*, İstanbul, 1973

⁷⁷ KABACALI Alpay, s.89.

ortanın solu sloganını benimsemiş, bu durum CHP içinde birçok tartışmaya neden olmuştur.⁷⁸

Bundan sonra ülkede baş gösteren gençlik ve işçi hareketleri, özgürlüklerin dozunu ayarlayamayan siyasi partilerin ve görüşlerin gençleri cepheleştirmesi sonucu rejim yine sıkıntı içine girmiştir. Sol partilerin parlamentodaki güçlerini kaybetmeleri ve sol düşünceye sempati duyan ve gün geçtikçe sayıları artan gençlerin radikal bir söylemle, devrim taraftarlığı yapmaları gençlik hareketlerini arttırmış ve ülkeyi 12 Mart'a taşıyan yolda önemli bir dönemeç olmuştur. Yine işçi hareketlerinin artması ülkeyi karşılık içine götürmüş ve anarşi ortamının doğması sonucu ordu, muhtıra yayınlama gereği duymuştur.

TİP fraksiyon farklılıkları ve sosyalizmin legal yollarla yapılacağı inancından dolayı sosyalist kesimden aldığı desteği kaybetmiş, parti içindeki tartışmalar yüzünden de birçok üyesinden olmuştur. CHP başlayan ortanın solu ve sağ tartışmaları da CHP'yi giderek güçsüzleştirmiş, partide, tarihinde görülmemiş biçimde Genel Başkan İsmet İnönü'ye yapılan muhalefet nedeniyle tam bir görüş birliğine varılamamıştır. Bu dönem CHP içerisinde Genel Sekreter Bülent Ecevit'in de hızla yükseldiği dönemdir. Yine bu dönemde Süleyman Demirel'in başında bulunduğu Adalet Partisi ve yandaşları, CHP'nin ortanın solu kavramını, CHP'yi radikalleştirmek amacıyla kullanmış, CHP'yi yalnızlaştırmak çalışmaları içerisine girmişlerdir.

1965 yılında yapılan genel seçimlerde AP yüzde 50.48 oy oranıyla birinci parti olmuş, CHP yüzde 27.44 oy oranıyla ikinciliği almıştır. Bu yollar artan anarşi hareketlerine karşın AP iktidarı için talihli bir dönem olmuştur. Dünya da görülen hızlı büyüme Türkiye'ye de yansımış, özellikle enerji ve sanayi alanındaki yatırımlar Türkiye açısından son derece faydalı olmuştur. Ancak sonrasında borçlanma politikaları ve iç karışıklıklar

⁷⁸ ÇAVDAR Tevfik, s.129.

yüzünden kötüleşen ekonomi, siyasi atmosfere son derece olumsuz yansımıştır.⁷⁹

1969 seçimlerinde ise AP yüzde 256 milletvekili çıkartarak yine birinci parti olmuştur. Seçimlere güçsüz giren CHP 143 milletvekili ile ikinci sırayı almış, seçimlerde atılım yapmayı planlayan TİP ise 2 milletvekilliğinde kalmıştır. Diğer sağ partilerde oy oranlarını arttırmışlardır. Sağın bu derecede güçlenmesi solcu gençlerin arasında silahlı propaganda anlayışını güçlendirmiştir.⁸⁰

Bu dönemde liderliğini Deniz Gezmiş ve Harun Özdemir'in yaptığı solcu gençler eylemlerini arttırmışlardır. Fransa'da başlayan 1968 gençlik hareketlerinden de etkilenen gençler, daha demokratik üniversite sloganıyla başladıkları eylemlerini devrim sloganı altında sürdürmüşler ve 71 muhtırasının gelmesinde önemli bir rol oynamışlardır. TİP bünyesi altında kurulan Fikir Kulüpleri bünyesinde örgütlenen ve fraksiydn ayrılıklarından dolayı çeşitli kollara ayrılan bu gençler, ABD Büyükelçisi Kommer'in arabasının yakılması, Türkiye'yi ziyaret eden 6.Filo'ya karşı gösteri düzenlenmesi ve banka soygunu gibi birçok eylem gerçekleştirmişlerdir.⁸¹

Ekonomideki düzensizlikler de baş göstermeye bu dönemde başlamıştır. Hükümetin devalüasyon yaparak 9.05 TL olan ABD dolarını 16 liraya çıkarması, pahalılığın ve tepkilerin artmasına neden olmuştur. Pahalılıklarda 15-16 Haziran işçi olaylarının yaşanmasına neden olmuş, bu olay ve sonuçları, ülkedeki durumu gözler önüne sermiştir.

Türkiye'de 1961-71 dönemine bakıldığında özellikle 1967 yılından sonra askeri darbe yapılmasının beklenildiği görülmektedir. Bu görüşün destekçileri de bir hayli fazla olarak sayılmaktadır. Darbe isteyenlerin de iki yönlü görüşleri bulunmaktadır. Bunlardan birisi gençlik gruplarından

⁷⁹ EVSAL Vedii, s.130.

⁸⁰ ÇAVDAR Tevfik, s.131.

⁸¹

destek bulan çevrelerin daha iyi bir Türkiye'ye ulaşılacak yöntem olarak bunu görmeleri, diğeri ise artan gençlik hareketlerinden çekinen büyük sermaye gruplarının korkularıdır. Beklenen hareket darbe olarak değil, muhtıra olarak gelmiş ve Türkiye'de bir kez daha iktidar demokratik olmayan bir yöntemle el değiştirmiştir.⁸²

B) 1960-71 Yılları Arasında Çıkarılan Basınla İlgili Kanunlar

1. 94 Sayılı Kanun

1960 Askeri Darbesi'nin ardından yönetime gelen Milli Birlik Komitesi'nin gerçekleştirdiği ilk icraatlardan birisi de basına yönelik antidemokratik düzenlemeleri kaldırmak olmuştur. Bu amaçla çıkarılan 94 sayılı kanunla 1954'te çıkarılan 6334 ve 1956'da çıkarılan 6732 sayılı kanunlar yürürlükten kaldırılmıştır. 94 sayılı kanun, basına yönelik, eski kanunların yürürlükten kaldırılması dışında bir hüküm içermemektedir.⁸³

2. 143 Sayılı Kanun

94 sayılı kanunla eşzamanlı olarak 143 sayılı kanunu da yasalaştıran Milli Birlik Komitesi, basın için, DP iktidarı döneminde çıkarılan 1950 tarihli, 5680 sayılı Basın Kanunu'ndaki uygulamalara dönmüştür. Böylece basın, 11 yıllık bir aradan sonra yasalaştığı dönemde alkışladığı uygulamaları dönebilmiştir. Yasayla basının yeniden kazandığı düzenlemeler şunlardır⁸⁴:

- Dönemsel yayınlarda izin sistemi yerine beyanname sistemi getirilmiştir.

⁸² ÇAVDAR Tefik, s.134.

⁸³ GEMALMAZ, Semih, s.46

⁸⁴ İÇEL, Kayıhan, s.41

- Cevap ve düzeltme hakkı yayımlanması zorunlu olmaktan çıkartılmış, gazetelerin inisiyatifine, gazetelerin yayımı reddettiği durumlarda, mahkeme kararına bırakmıştır.
- Yazışları müdürleri, yazarla birlikte eşit olarak sorumlu kılınmış, böylece basın haber yayımından önce kendi denetimini kendisinin yapması sistemi yerleştirilmeye çalışılmıştır.
- Basında subjektif sorumluluk kuralı getirilmiş, yasalara aykırı yayın halinde gazetenin değil, yazarın cezalandırılması, gazetenin yayım hayatını sürdürmesi uygulaması getirilmiştir.

3. 1961 Anayasası'nın İçerdiği Basına İlişkin Düzenlemeler

27 Mayıs askeri darbesinin ardından Türkiye'de yeni bir dönem başlatan 1961 Anayasası yapılmıştır. Milli Birlik Komitesi tarafından oluşturulan ve içerisinde sendikadan, baroya, öğretmenlerden, dernek yöneticilerine kadar toplumun çeşitli katmanlarından temsilcileri bulunan Kurucu Meclis tarafından hazırlanan 1961 Anayasası ,getirdiği anlayışlar nedeniyle halen tartışma konusu olan bir Anayasa olma özelliği taşımaktadır.⁸⁵

1961 Anayasası, haberleşme özgürlüğü, basın, gazete, dergi, kitap ve broşür yayımlama, basın dışı haberleşme araçlarından yararlanma özgürlüklerini, düzeltme ve cevap, toplantı ve gösteri yürüyüşleri, hak arama ve ispat haklarını düzenlemekte, kişi güvenliğini ve doğal yargı

⁸⁵ Türk Pozitif Hukunun Demokratikleşmesine İlişkin Türkiye Barolar Birliği Öntasarı ve Raporları, İstanbul Barosu Dergisi Özel Sayısı, 1977

yolunu sağlayacak, kişiyi keyfi cezalara karşı koruyacak hükümleri getirmektedir.⁸⁶

1971 ve 1982 dönemlerinde bu anayasadan daha da geriye gidilmiş olması ve getirdiği demokratik yorumların, geniş halk kesimi tarafından büyük destek görmesi ile halen aranılan bir yapıda olduğu söylenen 1961 Anayasası'nda, çokça da eleştiri konusu olan Milli Güvenlik Kurulu gibi kurumların temelini de bulmak mümkün olmaktadır. Anayasa'nın giriş bölümünde, 27 Mayıs darbesinin ulusça kullanılan direnme hakkının kullanımından dolayı yapıldığı belirtilmiş, bu anlayış 1971 ve 1982 Anayasası'na da temel oluşturmuştur.⁸⁷

DP iktidarının çıkarmış olduğu kanunlara tepki olarak ve askeri darbenin demokratik bir yönetime geçilmesi amacıyla yapılmasından dolayı, 1961 Anayasası, medya özgürlüğüne fazlaca yer vermiş, medyayla ilgili geniş hükümler yasaya koymuştur. medya özgürlüğü ile ilgili hükümlerden, düşünce özgürlüğünü ilgilendiren hüküm, herkesin düşünce özgürlüğüne sahip olduğunu ve bu düşüncelerine söz, yazı veya resimle belirtebileceği anlayışını taşımaktadır.⁸⁸ Ayrıca haberleşme özgürlüğü ile ilgili bir maddeyi de Anayasa'ya koyan kanun koyucu, bu maddenin ikinci fıkrasında ise, bu özgürlüğün tanımını hayal kırıklığı yaratacak bir biçimde çizmiş, haberleşme hürriyetinden, özel haberleşmenin kastedildiğini belirtmiştir.⁸⁹

Anayasa söz, yazı ve resme aktarılabilecek düşüncelerin açıklanamayabileceğini de kanuna koyarak, düşüncenin gizliliği ilkesine de yer vermektedir. Medya için bu dönemde ayrıca, gazete ve dergi çıkarılmasının önceden mali teminat yatırma şartına bağlanamayacağına karar verilmiş, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayınlanmasını

⁸⁶ SOYSAL, Mümtaz, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 102

⁸⁷ ÜSKÜL Zafer, s.137.

⁸⁸ ERMAN Sahir-ÖZEK Çetin, s.59.

⁸⁹ DÖNMEZER Sulhi, **Basın ve Hukuku**, 4. Baskı, İstanbul 1976, s.67

engelleyici siyasal, ekonomik, mali veya teknik kayıtların kanunla dahi konulamayacağı belirtilmiştir.⁹⁰

Anayasa'nın doğrudan doğruya medyaya ilgili hükümleri ise 22 ve 27.maddelerde düzenlenmiştir. Bu maddelerde medyanın özgür olduğu ve sansür edilemeyeceği belirtilerek, devlet, medya ve haber alma özgürlüğünü sağlayacak tedbirleri alma yükümlülüğü altına sokulmaktadır.

Medya ve haber alma özgürlüğü bu dönemde ancak, milli güvenliğe, genel ahlaka, kişi haysiyetine, şeref ve ahlakına tecavüz, suç işlemeyi kışkırtma türü haberlerin yazılmasını ve yargının görevini yapmasını sağlamak amacıyla kısıtlanabilmektedir.⁹¹

1961 Anayasası, medya özgürlüğünü fazlaca detaylı tanzim etmekte ve genelde medya özgürlüğünün engellenmesine yönelik yapılan düzenlemelerin aksine bu özgürlüğü hükümlere uyulan ve medyanın rahatça işlevlerini görebildiği bir hale getirmektedir. Anayasa'nın medya özgürlüğü ile ilgili uygulamalarına getirilebilecek en büyük eleştiri ise haberleşme hürriyetine yeteri kadar yer ayırmamış olmasıdır. Çağın teknolojik gelişmelerini gözardı eden Anayasa, sadece medya hürriyetinden söz etmiş, haberleşme hürriyetini ise özel kişilerin haberleşmesi olarak ele almıştır.⁹²

1961 Anayasası, medya özgürlüğüne getirdiği anlayışlar, 1982 Anayasası'na da örnek teşkil etmiştir.

C) 1960'lı Yıllar Süresince Yaşanan Sıkıyönetim Dönemleri ve Medyaya Yönelik Uygulamalar

1. Radyo ve Televizyon için Uygulanan Politika

⁹⁰ İÇEL Kayıhan, s.48.

⁹¹ SAYILGAN Şevket, s.271.

⁹² ÖZEK Çetin, **Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1972, s.27

1961 Anayasası'nın medya özgürlüğünü detaylarına kadar ele almasına rağmen, haberleşme özgürlüğünü gözardı ettiği yukarıda belirtilmiştir. 1961 Anayasası'nın 121.maddesinde "Radyo ve televizyon istasyonları ancak devlet eliyle kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir" denmektedir. Böylece radyo ve televizyon alanında özel mülkiyetin kesinlikle söz konusu olamayacağı açıkça ortaya konulmuştur. Bu anlayış da radyo ve televizyon alanında devlet tekeli kurulmasını anayasal güvence altına almaktadır.⁹³

2. 21 Mayıs 1963 Sıkıyönetimi

27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında Milli Birlik Komitesi'nin demokrasiye hızla geçilmesi gerektiği yönündeki düşüncesine rağmen, darbenin etkileri ve açtığı yol, uzun süre Türkiye'yi etkilemiştir. Bu etkilerden ilki 22 Şubat 1962 tarihinde yaşanmıştır. Harp Okulu Kumandanı olan Albay Talat Aydemir, okul kumandanı olma avantajını iyi kullanmış ve Harp Okulu'nu darbe için hazırlamıştır. Harp Okulu'nda da Başbakan İsmet İnönü'nün ve Silahlı Kuvvetler'in kendilerini desteklediği sözleri dolaşmaktadır. Bu arada Başbakan İsmet İnönü, Harp Okulu'nu ziyareti sırasında darbe planlarını sezmesi üzerine, Aydemir ve arkadaşlarını tayin ettirmek istemiştir. Tayin olacakları duyumunu alan Aydemir ve arkadaşları darbe planını öne alarak, 22 Şubat günü harekete geçmiştir. Aydemir ve arkadaşları 22 Şubat akşamı Ankara'nın önemli kavşaklarına hakim olmuşlardır. Bu arada Çankaya'da toplantı halinde olan İsmet İnönü, Cemal Gürsel ve bazı yetkililer de kuşatılan alan içerisinde bulunmaktadır. Süvari Bölük Kumandanı Fethi Gürcan'ın bu isimleri ne yapacaklarını sorduğu Albay Aydemir, belki de kendi hayatındaki en önemli kararı vererek, bu isimlerin bırakılabileceğini söylemiştir. Serbest kalan İnönü ve bazı bakanlar da Hava Kuvvetleri

⁹³ İÇEL Kayhan, s.50.

Komutanlığı'na giderek harekatı buradan yönetmişler ve Aydemir'i sabaha karşı teslim almışlardır.⁹⁴

Ancak Aydemir bir süre sonra unutulmuş ve Meclis'te affedilmişlerdir. Aydemir ve arkadaşları kısa bir süre sonra ikinci kez askeri darbe eylemine girişmişlerdir. Ancak bu kez çok daha başarısız olan Aydemir ve arkadaşları, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve kuvvet komutanlarının yönettiği operasyonlarla yakalanmış ve yargılanmışlardır. 21 Mayıs 1963 günü sıkıyönetim ilan edilmesiyle biten olayların ardından Aydemir ve Fethi Gürcan ile birlikte 5 kişi idama mahkum edilmişler, bunlardan Aydemir ve Gürcan'ın cezaları infaz edilmiştir. 21 Mayıs'ta ilan edilen Sıkıyönetim Ankara ve İstanbul illerinde 14 ay, İzmir'de ise 5 ay sürmüştür. Sıkıyönetim'den en fazla nasibini alan bu dönemde de medya olmuştur. Sıkıyönetim Komutanlığı, birçok gazete ve dergiyi bu dönemde süreli veya süresiz kapatmıştır. Kapatılan gazete ve dergiler arasında Hürriyet, Milliyet, Akşam, Tercüman, Gece Postası, Dünya İstiklal, Sosyal Adalet, Son Havadis gazeteleri yer almaktadır. Bu dönemde yalnızca İstanbul'da 22 gazete ve dergi hakkında 31 dava açılmış, bunların 11'i para cezasına çarptırılmıştır.⁹⁵

Sıkıyönetim Komutanlığı, 21 Mayıs 1963 günü yayınladığı bildiride medyaya karşı şu yasakları getirmiştir.

-20-21 Mayıs günü ve 21 Mayıs gecesi Ankara ve İstanbul'da cereyan eden olaylara dair resmi bildiriler dışındaki haberlerin neşri ve fotoğrafları tablı men edilmiştir.

-İstanbul'da yayımlanan gazeteler birden fazla baskı yapmayacaklar, başlıklarda 72 puntodan büyük başlıklar kullanmayacaklardır.

-Sürmanşet, dişi klişe, espaslı manşet, dört sütundan büyük resim kullanmak yasaktır.⁹⁶

⁹⁴ ÇAVDAR Tevfik, s.139.

⁹⁵ KABACALI Alpay, s.69

⁹⁶ ÇAVDAR Tevfik, s. 140

Ankara ve İstanbul'da yayımlanan sıkıyönetim bildirilerinin önemli bir bölümü medyaya konulan yasaklarla ilgilidir. Ankara Sıkıyönetim Komutanı Cemal Tural, gazetelerin yüksek sesle satılmasını dahi yasaklamıştır.⁹⁷

Bu sıkıyönetim döneminden de en çok etkilenen, diğerlerinde olduğu gibi yine medya olmuştur.

3. 15-16 Haziran Sıkıyönetimi

1967 yılında Türk-İş'ten ayrılan sendikacılar tarafından kurulan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) hızla güçlenmiş ve Türk-İş bünyesinde bulunan birçok sendikayı kendi bünyesine çekmiştir. İşçilerin Türk-İş'e oranla daha ateşli bir söyleme sahip olan DİSK'te örgütlenmeleri, dönemin çalkantılı siyaseti içerisinde AP'yi ve Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (Türk-İş) rahatsız etmiştir. Çok geçmeden de DİSK'i sendikal hayatın dışında bırakacak bir sosyal güvenlik yasası hazırlanmıştır. 1970 yılında Erzurum'da toplanan TÜRK-İŞ Kongresi'nde konuşan dönemin Çalışma Bakanı Turgut Toker, bu iddiayı doğrular nitelikte olan, "Yeni değişikliklerle, DİSK'in çanına ot tıkanacaktır" açıklamasını yapmıştır.⁹⁸

DİSK ise kanun değişikliğine hemen karşı çıkmış, bu konularda basın açıklamaları yapmıştır. Hükümetin tavrını değiştirmeyeceğinin anlaşılması üzerine DİSK yönetimi kitlesel eyleme geçme kararı almıştır. Kitlesel eylem kararının ardından, 15 ve 16 Haziran günlerinde İstanbul, Ankara, İzmit ve İzmir'de ilk eylemlerin yapılması kararlaştırılmıştır.⁹⁹

Bu tarihte, İstanbul'da yürüyüşe geçen işçilerin, önlerine barikat kuran polis ve askerlerle çatışmaları, güvenlik güçlerinin olaylar sırasında ateş açması sonucu üç işçinin hayatını kaybetmesi, olayların büyümesini

⁹⁷ Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 6 Nolu Bildirisi, Hürriyet 22 Mayıs 1963.

⁹⁸ Milliyet, 15 Mayıs 1970.

⁹⁹ ÇAVDAR Tevfik, s.142.

sağlamış, durum derhal Ankara'da devam etmekte olan Bakanlar Kurulu'na bildirilmiştir. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel başkanlık ettiği toplantıda, olaylar ayaklanma olarak kabul edilmiş, 16 Haziran günü saat 21.00'den itibaren İstanbul, Kocaeli illerinde ve Gebze ilçesinde bir ay süreyle sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetim ilan kararının ardından en çok tartışılan konu, olayların ayaklanma olup olmadığı olmuştur. Bazı bilim adamları olaylarda ayaklanma unsurunun olmadığını, devlete karşı bir hareketin gerçekleşmediğini ve olayların bağımsız mahkemeler tarafından çözümlenebilecek konular olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁰⁰

Tüm ülkeyi karıştıran olayların ardından ilan edilen sıkıyönetim ile ilgili tartışmalar bir yana, bu dönemde, önceki örneklerin aksine medyaya ilgili sınırlılıklar yok denecek kadar azdır. Medya sıkıyönetim dönemi boyunca, bütün vatandaşların uyması gereken kurallar dışında, başka bir kuralla sınırlandırılmamış, haber toplama ve yayma işlevlerini serbestçe yapmıştır.

4. 12 Mart Muhtırası

Üniversitelerde çatışmaların, adam kaçırmaların ve banka soymaların gündelik olaylar sayıldığı 1971 başlarında, sağ ve sol görüşlü gençler arasındaki çatışmalar da olanca hızıyla sürmüştü, olaylar devlet güçleri tarafından da engellenememiştir.

1967'den beri, ülkede dolaşan darbe söylentileri, bu dönemde iyiden iyiye açığa çıkmıştır. Darbe taraftarı olan iki görüş, ağırlıklı olarak bu söylentileri çıkarmaktadır. Bunlardan birine göre, ilerici gençler ve ordunun ileri gelen kesimleri tarafından yapılacak bir darbe sonrası, Türkiye aydınlığa çıkabilecektir. İkinci görüşe göre ise ülkede artan işçi ve öğrenci hareketleri rejimi sarsacak boyutlara gelmiştir. Bu durum ancak askeri darbeye önlenabilir.

¹⁰⁰ ÜSKÜL Zafer, s.72.

Bu görüşlerden birincisi öncelikle uygulanmaya başlanmış, 8-9 Mart 1971 gecesi Orgeneral Muhsin Batur ve Orgeneral Faruk Gürler başkanlığındaki askerler darbe girişimlerinde bulunmuşlardır. Arkasına Dev-Genç gibi gençlik örgütlerini de alan askerler daha sonra kendilerinin gençler tarafından tasfiye edilecekleri korkusuyla bu girişimden vazgeçmişler ve diğer askerlere destek vermişlerdir.¹⁰¹

Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'a yaklaşan askerler, 9 Mart'ta planladıkları darbeyi gerçekleştirememiş ancak 12 Mart'ta emir kumanda zincirine uygun olarak Muhtıra'yı gerçekleştirmişlerdir. Üç temel konuyu içeren bu Muhtıra, şu noktaları vurgulamıştır.¹⁰²

-Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini ağır bir tehlike içine düşürmüştür.

-Türk Milleti'nin sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetler'in bu vahim ortam hakkında duyduğu, üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak İnkılap Kanunları'nı uygulayacak ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kuralları içinde teşkili zaruri görülmektedir.

-Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya almaya karardır.

¹⁰¹ ÇAVDAR Tevfik, s.140.

¹⁰² ÜSKÜL Zafer, s.141.

AP Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel'in istifası ile sonuçlanan Muhtıra'yı gerçekleştirenler ise şu isimlerden oluşmaktaydı :

"Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur"¹⁰³

5. 1971 Muhtırası'na Kadar Medyaya Uygulanan Yasaklar

1971 Muhtırası'na kadar geçen dönemde, medyaya karşı önceki yıllara oranla daha yumuşak bir tavır içine girilmiştir. Askeri darbeden, 1971 Muhtırası'na kadar geçen zamanda medyayla iktidar arasında şu olaylar cereyan etmiştir.

1961 Anayasası'nın özgürlükçü tutumunun etkisiyle sol görüşlü kişiler daha rahat hareket etmeye başlamışlardır. Ancak Türk Ceza Kanunu'nun 142 ve 143.maddeleri, bu yönde görüş belirten insanlar hakkında davalar açılmasına sebep olmuştur. Bunlardan en ilginç ve tartışma yaratanı Şadi Alkılıç Davası'dır. Cumhuriyet Gazetesi'nin açtığı Yunus Nadi Yarışması'nı kazanan Alkılıç, bu gazetede yazdığı bir makaleden dolayı, gazetenin yazışleri müdürü Kayhan Sağlamer ile birlikte tutuklanmıştır. Sağlamer'in aklandığı dosya birçok kez Yargıtay'a gitmesine rağmen, karar bağlanamamıştır. Ünlü filozof Bertrand Russel'den, sonradan İtalyan Cumhurbaşkanı olan Saragat'a kadar pek çok kişi, makalede komünizm propagandası olmadığını bildiren mektuplar yazmışlar, Uluslararası Af Örgütü de, Alkılıç'ı mağdur olduğu gerekçesiyle yılın mahkumu ilan etmiştir. Uluslararası Basın Enstitüsü tarafından, Cumhurbaşkanı'ndan affı istenen Alkılıç, yıllar sonra karara bağlanan

¹⁰³ ÇAVDAR Tefik, s.141.

davasında suçlu bulunmuş ve cezasını 12 Mart Dönemi'nde tamamlamıştır.¹⁰⁴

1963 Sıkıyönetimi döneminde de medyaya karşı ağır yasaklamalar uygulanmıştır. Sıkıyönetim Komutanlığı, 21 Mayıs 1963 günü yayınladığı bildiride medyaya, 20-21 Mayıs günü ve 21 Mayıs gecesi Ankara ve İstanbul'da cereyan eden olaylara dair resmi bildiriler dışındaki haberlerin neşri ve fotoğrafları tab-ını, İstanbul'da yayımlanan gazetelere birden fazla baskı yapmayı, başlıklarda 72 puntodan büyük başlıklar kullanmayı ve sürmanşet, dişi klişe, espaslı manşet, dört sütundan büyük resim kullanmayı yasaklamıştır.¹⁰⁵ Bu dönemde Ankara ve İstanbul'da yayımlanan sıkıyönetim bildirilerinin önemli bir bölümü medyaa konulan yasaklarla ilgilidir. Ankara Sıkıyönetim Komutanı Cemal Tural, gazetelerin yüksek sesle satılmasını dahi yasaklamıştır.¹⁰⁶

Yukarıda da belirtildiği gibi bu dönemde medya, 1961 Anayasası'nın ve önceki dönemde darbeyle sonuçlanan olayların etkisiyle hükümetler ve askerler tarafından fazla sınırlandırılmamıştır.

6. Muhtıranın Ardından

12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından, Başbakan Süleyman Demirel ve kabinesi görevlerinden istifa etmişlerdir. Bundan sonra, "Reform Kabinesi" denilen dönem başlamış ve sırasıyla partilerüstü üç kişi, Nihat Erim, Ferit Melen ve Naim Talu Başbakan olmuştur. Bunlardan Erim iki kez kabine kurmuştur.

Muhtıra verilmiş olmasına rağmen bu dönemde, örgütlü öğrenci eylemleri devam etmiş, bu eylemler illegal boyutta sürmüştür. Öğrenci hareketinin önderlerinden Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanması,

¹⁰⁴ KABACALI Alpay, s.71.

¹⁰⁵ Hürriyet, 22 Mayıs 1963.

¹⁰⁶ Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 6 Nolu Bildirisi, Hürriyet 22 Mayıs 1963.

bir başka lider Mahir Çayan ve arkadaşlarını harekete geçirmiş ve idama mahkum edilen Gezmiş ve arkadaşlarının kurtulabilmesi için eylem kararı vermelerine sebep olmuştur. Çayan ve arkadaşları çok geçmeden İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'u kaçıırarak öldürmüşlerdir. Öldürme olayından önce yaşanan gelişmelerde, güvenlik güçleri, Nurhak Dağları'nda ve Malatya'da yaptıkları operasyonlarda, örgüt üyelerini yakalamışlar, üyelerden birkaçını da ölü olarak ele geçirmişlerdir.¹⁰⁷

Elrom'un öldürülmesinden sonra Hükümet sıkıyönetim kararı almış ve ülkeyi 1950'li yılların sonuna benzeyen bir yasaklar ülkesi haline getirmiştir. 26 Nisan 1971'de ilan edilen sıkıyönetim, değiştirilen Sıkıyönetim Kanunu sayesinde, gerekçe göstermeden kişilerin üstünü arama, belgelerini arama, partileri, sendikaları kapatma, mektup ve haberleşmeleri sansür etme, medyayı ve her türlü yayını denetleme yetkilerini, Sıkıyönetim Komutanlığı'na vermiştir. Sıkıyönetim ilan edilir edilmez, Başbakan Nihat Erim'in "Balyoz Harekatı" olarak nitelendirdiği tutuklamalar başlamıştır. Solcu olarak bilinen fakat olaylarla ilgisi olmayan kişiler bu dönemde tutuklamalarla karşı karşıya kalırken, sağcı olarak bilinen kişiler de bu hareketlerden nasibini almıştır.¹⁰⁸

Medyaya da en küçük bir eleştiri olanağı bırakmayan Sıkıyönetim, 39 kez süreli veya süresiz yayınlar için gazete kapatma cezası uygulamıştır. Medya kuruluşları, eleştiride bulunamayacağı gerçeğini gözönünde bulundurarak, cezaevinde bulunan meslektaşlarını ve ceza almış medya kuruluşlarını kurtarmak amacıyla medya özgürlüğünü gündemde tutmaya çalışmışlar, bu çalışmaların sonucunda da Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'nun (Federation of International Journalists - FIJ) 11. Kongresi'ni İstanbul'da toplamayı başarmışlardır. Böylece medya özgürlüğü sorunu gündemin ilk sırasına yerleşmiş, iki buçuk gün süren tartışmaların sonucunda Federasyon, yumuşatılarak

¹⁰⁷ ÇAVDAR Tefrik, s.143.

¹⁰⁸ KABACALI Alpay, s.75.

kabul ettiği Türkiye kararını açıklamıştır. Kararda medya özgürlüğü ile ilgili olarak şunlar söylenilmektedir.¹⁰⁹

“Uluslararası Gazeteciler Federasyonu, 11.Dünya Kongresi, Türk Anayasasının ilkeleri ve Türkiye’nin imzalamış olduğu Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu uyarınca, medya ve ifade özgürlüğünün korunması için Türk makamlarına çağrıda bulunur. Kongre bu ilkelerin günümüzde korunmadığını belirtir ve Türk medyasının üzerindeki siyasal ve ekonomik baskıyı üzüntüyle karşılar. Türk meslektaşlarının yoğun ekonomik baskılarla ilgili ciddi kuşkusunu paylaşır. Kongre geçmiş yıllarda yazdıkları yazılardan dolayı haklarında davalar devam eden gazetecilerin durumuna dikkati çekerek halen görülmekte olan ve görülecek bu tür davalardan vazgeçilmesi gerektiği görüşünü açıklar...”

Gazetecilerin yanı sıra bu dönemde birçok yazar ve düşünür ile yasak yayın bulundurmak suçundan birçok kişi tutuklanmışlardır.

22 Eylül 1971 tarihinde yürürlüğe giren ve Basın Kanunu’nda değişiklik öngören 1408 Sayılı Kanun, Muhtıra’nın getirdiği baskının arkasından medya özgürlüğüne ikinci bir darbe daha vurmuştur. Kanun 1961 Anayasası’nın düşünce özgürlüğünü kapsayan ve güvence altına alan 22.ve 27.maddelerini antidemokratik yönde değiştirmiştir. Kanunla birçok medya organı kapatılırken, bir döneme damgasını vuran TİP ve Milli Nizam Partileri de kapatılmış ve siyasi hayatları son bulmuştur. Bütün bu uygulamalar yurt dışında büyük yankılar uyandırmış. Uluslararası Hukukçular Birliği hazırladığı özel raporda 12 Mart rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı davrandığı sonucuna varmıştır.¹¹⁰

Sıkıyönetimle beraber değişen medya kanunları ile ilgili en önemli gelişmelerden birisi de 1488 sayılı Kanun’un değiştirilmesiyle yaşanmıştır. Değişiklik, 1961 Anayasası’nın getirdiği, medya ve haberleşme

¹⁰⁹ Türkiye Gazeteciler Sendikası Danışma Kurulu Çalışma Raporu, İstanbul 1972.

¹¹⁰ KABACALI Alpay, s.76.

özgürlüğünün sınırlandırılabilceği halleri genişletmiştir. Kanuna kamu yararının söz konusu olduğu durumda medya özgürlüğünün sınırlandırılabilceği maddesi konulmuş, ancak kamu yararı kavramının sınırları açıklanmamıştır. Böylece kamu yararı kavramı içine sokulabilecek her türlü durumda medya özgürlüğünün sınırlandırılabilmesi sağlanmıştır.¹¹¹

Sıkıyönetim sürerken, 1972 yılında, Mahir Çayan ve arkadaşları Kızıldere'de yapılan bir operasyon sonucu ölü olarak ele geçirilmişlerdir. Sıkıyönetim Komutanlığı eylemin ardından, daha önceden yargılanarak idamâ mahkum edilen Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın infazlarını gerçekleştirmiştir. Türkiye, bir dönemi daha kapatmıştır. Bu dönemde çok zor koşullar altında görev yapan medyanın özgürlüğü de yok sayılmıştır.

1973 Ekiminde yapılan genel seçimler sonucunda sıkıyönetim dönemi sona ermiş ve ülke, partilerüstü hükümetlerin yönetiminden normal parlamenter sistemin yönetimine geçmiştir. CHP'nin 185, AP'nin 149 milletvekili çıkardığı seçimler sonucunda bir kez daha koalisyonlar dönemi başlamıştır.¹¹²

3 - 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ ÖNCESİ VE SONRASI MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜ

A) Darbe Öncesi Yıllara Genel Bir Bakış

Ekim 1973 seçimlerinden, 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar olan süre, Türkiye tarihinde anarşi ve terör olaylarının en fazla görüldüğü dönem olma özelliğini taşımaktadır. Hemen hergün bir siyasal cinayetin

¹¹¹ SAYILGAN Şevket, s.274.

¹¹² KABACALI Alpay, s.77.

işlendiği bu dönemde, eski Başbakan Nihat Erim, Milliyet Gazetesi Başyazarı Abdi İpekçi, DİSK eski Genel Başkanı Kemal Türkler, Gümrük ve Tekel eski Bakanı Gün Sazak gibi Türk siyasal hayatının ve medyanın önemli isimleriyle, Cavit Orhan Tütengil, Ümit Doğanay, İlhan Erdost, Ümit Kaftancıoğlu, Doğan Öz gibi birçok sendikacı, aydın ve yazar hayatını kaybetmişlerdir. Yine bu dönem içerisinde, ülkeyi iç savaşa götürebilecek tehlikede olaylar yaşanmıştır.

Bu durumun çıkmasının en önemli sebebi ülkedeki siyasal istikrarsızlık ve ekonomik sıkıntılar olmuştur. 1973 seçimlerinde en fazla oyu alan CHP, efsanevi Başkan İsmet İnönü'yü deviren Bülent Ecevit Başkanlığı'nda hükümeti kurmaya hak kazanmıştır. Ancak salt çoğunluğa sahip olmayan Ecevit, Süleyman Demirel'le ve diğer partilerle yapılan görüşmeler sonucunda anlaşmaya varamayarak hükümeti kuramamıştır. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı tarafından görevlendirilen Demirel ve Naim Talu'nun da hükümet kuramaması üzerine, Necmettin Erbakan'ın Genel Başkanlık yaptığı Milli Selamet Partisi (MSP) ile anlaşan Ecevit, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ten görevi tekrar alarak hükümeti kurmuş, kabine listesini 24 Ocak 1974 tarihinde Korutürk'e sunmuştur. 1973'de tekrar başlayan parlamenter sistem işte böyle bir manzarada sürmektedir.¹¹³

1974 yılında Kıbrıs'ta Türklere yönelik artan şiddet eylemlerinin ardından hükümet, adaya müdahale kararı almıştır. Ecevit Başbakanlığında bulunan Türkiye, Kıbrıs müdahalesinde son derece başarılı olmuş, Kıbrıs'ta bulunan Yunanlı cuntacı hükümet adadan çekilmek zorunda kalmıştır. Bu başarının ardından popülaritesi artan Ecevit, erken seçime gitmek amacıyla başbakanlıktan istifa etmiş, fakat erken seçim kararını hemen alıramayınca, yerine önce TBMM'den güvenoyu alamayan Sadi Irmak Hükümeti, sonra da Süleyman Demirel Başbakanlığında 1. Milliyetçi Cephe (MC) olarak adlandırılan TBMM'deki

¹¹³ ÇAVDAR Tefik, s.145.

sağ partilerden oluşan (Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi) koalisyon hükümeti geçmiştir.¹¹⁴

1 Mayıs 1977'de tarihimize "Kanlı 1 Mayıs" olarak geçen olaylar yaşanmış, Taksim'de yapılan gösterilerde kalabalığın üzerine ateş açılması sonucu 36 vatandaşımız hayatını kaybetmiştir.¹¹⁵ Bu olaydan sonra 5 Haziran 1977 tarihinde yapılan erken genel seçimlerde Bülent Ecevit başkanlığındaki CHP birinci parti olmuştur. Yüzde 41 oranında oy alan CHP, TBMM salt çoğunluğundan 13 milletvekili eksik çıkarabildiği için koalisyon hükümeti kurmaya karar vermiş, ancak Demokratik Parti, Milli Selamet Partisi, Adalet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi ile yapılan görüşmelerden bir sonuç alamamıştır. Hükümeti kuramayan CHP'nin yerine AP başkanlığında 2. MC Hükümeti kurulmuştur. Koalisyona AP, MSP ve MHP katılmıştır. Hükümetin istifası üzerine CHP Genel Başkanı Ecevit, yine hükümet kurma çalışmalarına başlamıştır. Ecevit bu dönemde tarihe "Güneş Motel Olayı" olarak geçen görüşmeleri yapmış ve 13 milletvekilini partisine bakanlık karşılığı transfer ederek hükümeti kurmuştur.¹¹⁶

19 Aralık 1978'de Kahramanmaraş'ta ülkeyi karıştırmak isteyen güçlerin başlattığı provakasyonlar sonucunda Alevi ve Sünni vatandaşlarımız arasında çatışma çıkmış, olaylarda 111 kişi hayatını kaybetmiştir. Yine Çorum'da benzer nedenlerle çıkan olaylarda 50 kişi ölmüştür.¹¹⁷

1979 yılında kısmi Senato ve 5 milletvekilliği için yapılan seçimi kaybeden CHP Genel Başkanı ve Başbakan Bülent Ecevit, başbakanlıktan istifa etmiştir. Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurma görevini alan AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ise daha önce MC'yi oluşturan sağ partilerin desteği ile azınlık hükümeti kurmuştur. Azınlık Hükümeti Türk

¹¹⁴ ÇAVDAR Tefik, s.146.

¹¹⁵ ÜSKÜL Zafer, s.147.

¹¹⁶ TANILLI Server, Devlet ve Demokrasi, Çağdaş yayınları, İstanbul, 1996, s.140

¹¹⁷ KABACALI Alpay, s.86.

Ekonomi Tarihi'nde çok önemli bir yer tutan 24 Ocak Ekonomik Kararları'na imza atmışlar ancak bu kararlar istenilen başarıyı getirmemiştir. Ülke bu dönemde hiç olmadığı kadar ekonomik ve siyasal çıkmaz içerisindedir. Terör bütün şiddetiyle devam etmekte, kardeş kavgaları olanca hızıyla sürmektedir. Bu dönem içerisinde bir de Cumhurbaşkanı krizi başgöstermiştir. Fahri Korutürk'ten boşalan yere gösterilen adaylar arasından birisini seçmek için TBMM'de yapılan oylamalarda hiçbir aday seçilememiştir. Günlerce süren kriz, 12 Eylül günü, emir komuta zincirine uygun olarak yapılan askeri darbeye son bulmuş, Türkiye yeni bir döneme girmiştir.¹¹⁸

B) 1970'li Yıllar Süresince Yaşanan Sıkıyönetim Dönemleri ve Medyaya Yönelik Uygulamalar

1. 20 Temmuz 1974 Sıkıyönetimi

Başbakan Bülent Ecevit ve Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan'ın Kıbrıs'a çıkarma yapılması kararını almaları ve çıkarmanın yapılması sonucunda savaş ihtimalinin başgöstermesi üzerine Trakya'da ve Akdeniz sahillerinde bulunan 14 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir.¹¹⁹

Kıbrıs olayları üzerine devam eden sıkıyönetim bu 14 ilin 4'ünde bir ay, 6'sında birbuçuk ay, 4'ünde 1 yıl 15 gün sürmüştür. 14 il için ilan edilen sıkıyönetim süresi dolmadan da 15 Ağustos 1975 günü Antalya ilinde de sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetim dönemi, Ecevit Hükümeti'nin istifasından sonra 10 ilde 2, 4 ilde de 9 kez olmak üzere 11 kez uzatılmıştır. Sıkıyönetim, Sadi Irmak ve Demirel dönemlerinde de sürerek ilginç bir özellik taşımıştır.

¹¹⁸ ÇAVDAR Tefik, s.151.

¹¹⁹ ÜSKÜL Zafer, s.92.

Sıkıyönetim süresince medya üzerinde fazla bir baskı kurulmazken, özellikle Ecevit'ten sonra gelen hükümetler, sıkıyönetimi medyayı değil, toplumda gelişen muhalefeti kırmak amacıyla kullanmışlardır.¹²⁰

2. Kahramanmaraş – Çorum Olayları, Darbeye Giden Yol

19 Aralık 1978'de Kahramanmaraş'ta gece seansını oynatmakta olan Çiçek Sineması'na bomba atılması ve filmi izleyen halkın, ülkeyi karıştırmak isteyen provakasyoncuların "bombayı solcular attı" telkinlerine inanmaları sonucu Kahramanmaraş Olayları başlamıştır. Çok sayıdaki vatandaş önce CHP İl Binası'na saldırmıştır. Ertesi gün de devam eden olaylarda 2 öğretmen öldürülmüştür. Alevilerin saldırıya karşılık verecekleri söylentilerinin şehre yayılması üzerine savunmaya geçen ve silahlanan Sünni kesim ile kendilerine karşı saldırı düzenleneceğine inanan Alevi kesim arasındaki çatışmalarda 11 kişi hayatını kaybetmiştir. Olaylarda CHP, TİP, TÖB-DER ve POL-DER binalarıyla 210 ev ve 70 işyeri tahrip edilmiştir.

Olaylar sonucunda 5 Haziran seçimleri ile işbaşına gelen Ecevit Hükümeti, 26 Aralık 1978'de sıkıyönetim kararı almak zorunda kalmıştır. 13 ilde ilan edilen sıkıyönetim, ülkede durmadan artan şiddet hareketleri nedeniyle 1980 tarihine kadar sürmüştür. Sıkıyönetimin ilan edilmesinin ardından 13 il, 6 grupta toplanmış ve 6 sıkıyönetim komutanı atanmıştır.¹²¹

Tüm bu gelişmeler yaşanırken, ordu da, yönetime el koyacağıının sinyallerini vermeye başlamıştır. 27 Aralık 1979'da Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ile Kara, Deniz, Hava ve Jandarma Komutanları "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görüşü" başlığı altında bir mektubu kaleme almışlar ve

¹²⁰ KABACALI Alpay, s.81

¹²¹ ÜSKÜL Zafer, s.94.

amacını "tüm anayasal kuruluşlar ve siyasi partilerin bir kere daha uyarılması" diye açıkladıkları sözkonusu mektubu Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e sunmuşlardır. Mektupta, şunlar anlatılmaktadır:

"Ülkemizin içinde bulunduğu son derece önemli siyasi, ekonomik ve sosyal ortamda her geçen gün hızını biraz daha arttıran anarşi, terör ve bölücülüğe karşı milli birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi için Türk Silahlı Kuvvetleri ülke yönetiminde sorumlu ve etkili Anayasal kuruluşları ve özellikle siyasi partileri göreve davet etmek mecburiyetinde kalmıştır. Kahramanmaraş olaylarının yıldönümünde henüz ilk ve ortaokul çağındaki evlatlarımızın örgütlü eylemciler tarafından zorla sürüklendikleri anarşik olaylar ibretle müşahade edilmektedir. Anayasamızın getirdiği geniş hürriyetleri kötüye kullanarak İstiklal Marşımız yerine komünist enternasyonalî söyleyenlere, şeriat düzeni davetçilerine, demokratik rejim yerine her türlü faşizmi getirmek isteyenlere, anarşiye, yıkıcılığa ve bölücülüğe milletimizin tahammülü kalmamıştır...
...Ülkenin içinde bulunduğu bu durumdan biran evvel kurtulması, hükümetler kadar diğer siyasi partilerimizin de görevleri arasındadır. Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Yasası ile kendisine verilen görev sorumluluğu idraki içinde ülkemizin bugünkü hayati sorunları karşısında siyasi partilerimizin biran önce milli menfaatlarımızı ön plana alarak Anayasamızın ilkeleri doğrultusunda ve Atatürkçü görüşle bir araya gelerek anarşi, terör ve bölücülük gibi devleti çökertmeye yönelik her türlü hareketlere karşı bütün önlemleri müştereken almalarını ve diğer Anayasal kuruluşların da bu yönden yardımcı olmalarını ısrarla istemektedir."¹²²

Mektubu takip eden dönemlerde de ordunun mektubunda öne sürdüğü tezleri doğrular nitelikte yeni olaylar yaşanmıştır. Bunların başında Çorum olayları gelmektedir. 4 Temmuz 1980 tarihinde, Çorum'un

¹²² Milli Güvenlik Konseyi, 12 Eylül Öncesi ve Sonrası, Türk Tarih Kurumu, Ankara, Ekim 1981, s.137

değişik semtlerinde bir camiye bomba atıldığı haberi yayılmış, bunun üzerine onbinlerce kişi, bombayı attığını iddia ettikleri Alevi mezhebinden insanların yaşadığı semtlere doğru yürüyüşe geçmişlerdir. İkiye bölünen şehirde çok sayıda çatışma yaşanmış, olayların bastırılamaması nedeniyle Samsun'dan polis, Amasya'dan piyade birliği, Kayseri'den hava indirme komandoları Çorum'a nakledilmiştir. İlk gün bastırılamayan olaylar, ikinci gün Çorum'un ilçelerine de sıçramıştır. Şehirdeki olayların bastırılabilmesi, vatandaşların yatıştırılabilmesi için dönemin Diyanet İşleri Başkanı'na kadar uzanan çok sayıda kamu görevlisi basına açıklamalarda bulunmuş, bu bile olayların dinmesini sağlayamamıştır. Bu olayların hemen arkasından CHP İstanbul Milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu, İstanbul Şişli'de teröristlerce öldürülmüştür. Köksaloğlu cinayetini, Türkiye tarihinin en büyük siyasi suikastlerinden birisi olarak nitelendirilen, eski Başbakan Nihat Erim'in öldürülmesi izlemiştir. Erim, 20 Temmuz 1980 tarihinde, uğradığı silahlı saldırıda bir koruması ile birlikte yaşamını yitirmiştir. Türkiye'yi yeni bir askeri darbeye sürükleyen olaylardan birisi olarak da, dönemin komutanları Konya'da 6 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen "Kudüs'ü Kurtarma Günü"nü gösterilmiştir. Dönemin muhalefetteki partilerinden Milli Selamet Partisi tarafından düzenlenen yürüyüşte atılan sloganlar ve yapılan konuşmalar, askerler tarafından "irticaya davet" olarak nitelendirilmiştir.¹²³

Kahramanmaraş Olayları ile başlayan kesintisiz sıkıyönetim dönemi, bu ve benzeri olayların sıklığı nedeniyle bir türlü kaldırılmamıştır. Bu gergin olan ülkenin daha da gerilimli günler yaşamasına neden olmuştur. Oldukça uzun sayılabilecek bu sıkıyönetim döneminde de medya terör olayları dışında ve olağan sıkıyönetim kanunları haricinde bir uygulama ile karşılaşmamıştır. Bütün vatandaşların hak ve özgürlüklerini kısıtlayan yasaklar medya için de geçerlidir. Bunun dışında sıkıyönetim ile

¹²³ Milli Güvenlik Konseyi, s.188

ilgili tüm tartışmalar medyanın gözü önünde yapılmakta, medyanın bunlardan haberdar olmasından da bir sakınca görülmemektedir.

Türkiye'deki gelişmelere bu dönemde medya açısından bakmak gerekirse, medyala ilgili 1971 Muhtırası'ndan sonra yeni bir düzenlemeye gidilmediği görülmektedir. Muhtıra'nın ve sonrasının medya için getirdiği kurallar ve kısıtlamaların değiştirilmesi için bu dönemde hiçbir düzenleme yapılmamıştır. Türk medyasının en fazla şekillendiği ve uzman, profesyonel anlamda gazeteciliğe geçişinin başladığı dönem de bu dönemdir. Ancak, tüm ülkede olduğu gibi, yaşamın her alanında kendisini gösteren terör, medyayı da etkilemiş ve çalışmasını güçleştirmiştir.

Yine bu dönem için söylenebilecek önemli noktalardan birisi de, yukarıda açıklanan Kahramanmaraş, Çorum, 1 Mayıs vb. olaylarda medyanın engellenmesi için özel önlemlerin alınmamış olmasıdır. Olaylar bütün çıplaklığıyla tüm Türkiye'nin gözleri önünde cereyan etmiştir. Yine ilginç sayılabilecek bir özellik ise bu olayların hiçbirisinin faillerinin, suikast olaylarında olduğu gibi, bulunamamış, medya ve kamuoyuna açıklanmamış olmasıdır.

3. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi

1970'li yılların başından beri Türkiye'de devam etmekte olan siyasi istikrarsızlık, ekonomik bunalım, artan terör olayları ve kardeş kavgaları sonucunda, 12 Eylül 1980 tarihinde uzun zamandır beklenen askeri darbe gerçekleşmiştir. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve dört kuvvet komutanı tarafından gerçekleştirilen askeri darbe Türkiye'de çok uzun yıllar sürecektir. sıkıyönetim dönemini, baskı politikalarını da beraberinde getirmiştir.¹²⁴

Evren ve Kuvvet Komutanları tarafından gerçekleştirilen darbenin ardından kurulan Milli Güvenlik Konseyi'nde yer alan generaller,

¹²⁴ ÇAVDAR Tevfik, s.155.

Anayasayı yürürlükten kaldırmış, ülkenin her yanında sıkıyönetim ilan etmişlerdir.¹²⁵ Milli Güvenlik Konseyi, siyasi parti liderlerini de gözaltına almış, AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ve CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit Gelibolu'ya, Milli Selamet Partisi Genel başkanı Necmettin Erbakan ve Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş, Foça'ya gönderilmiş ve askeri tesislerde tutuklu kalmışlardır.¹²⁶

Medya tarafından da olağan bir olgu olarak nitelendirilen askeri darbe, giderek ivme kazanan ve bütün toplumda demokrasiye olan inancı sarsan terör olaylarından dolayı doğal kabul edilmiştir.¹²⁷

Ordunun yönetime el koymasının ardından Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren, halka radio ve televizyondan seslenmiş, darbenin haklılığını, devlet televizyonu aracılığıyla halka anlatmaya çalışmıştır.¹²⁸

Yeni yönetim, ilk iş olarak 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nda değişiklikler yapmış ve kapsamını genişletmiştir. Değişiklikle Sıkıyönetim Komutanları, Genelkurmay Başkanı'na karşı sorumlu hale getirilmiş, komutanlara şu yetkiler verilmiştir:

- Basılı ve sözlü yayınları kontrol
- Grev-lokavt gibi sendikal faaliyetleri durdurmak ve izne bağlamak
- Boykot, iş yavaşlatma gibi çalışma özgürlüğünün kısıtlanması, iş yerlerinin kapatılması gibi hareketleri yasaklamak, önlemek veya önleyici tedbirler almak
- Kapalı ve açık yerlerdeki her türlü toplantıyı veya gösteri yürüyüşünü yasaklamak
- Her türlü dernek ve teşekküllerin çalışmalarını durdurmak, yeni kurulacakları izne bağlamak
- Lokanta, gazino, kahvehane, birahane, tiyatro, sinema gibi eğlence yerleri ile otel, klüp gibi yerleri

¹²⁵ KABACALI Alpay, s.88.

¹²⁶ ÇAVDAR Tefik, s.156.

¹²⁷ KONGAR Emre, 12 Eylül ve Sonrası, İstanbul 1987, s.76.

¹²⁸ Milli Güvenlik Konseyi, s.205

kontrol etmek, kapatmak, açılış-kapanış saatlerini düzenlemek

- Eğitim kurumlarında geçici olarak öğretim ve eğitime ara vermek

- Sıkıyönetim bölgesi içinde bulunmaları sakıncalı görülerek, bölge dışına çıkartılan öğrencilerin geçici veya devamlı olarak okudukları eğitim ve öğretim kuruluşlarından ilişkilerine kesmek¹²⁹

3.1. Darbe Sonrasına Genel Bir Bakış

Milli Güvenlik Konseyi tarafından gerçekleştirilen askeri darbenin ardından, tüm ülkede ilan edilen sıkıyönetimle birlikte, diğer darbe dönemlerine oranla çok daha ağır bir baskı rejimi yaşanmıştır. Açılan birçok davada sayısız idam kararı verilmiş ve uygulanmıştır. O günün unutulmaz davalarının arasında, DİSK ve Barış Derneği gibi davalarla 17 yaşında idam edilen Erdal Eren ve her türlü düşünceden benzerlerinin davaları gelmektedir.¹³⁰

Milli Güvenlik Konseyi, askeri darbenin ardından bir önceki Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu'yu Başbakanlık'a atamış, yardımcılığına ve Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı'na da Turgut Özal'ı getirmiştir. Siyasal baskıların devam ettiği yıllarda, Özal ekonomik liberalizasyon programı uygulamış, ekonomik politika sonucu doğan ortamdan kaynaklanan yüksek faizin cazibesi bankerlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye'nin ayrı bir kriz yaşamasına neden olan ve "Bankerler Dönemi" olarak nitelendirilen bu ortamda vatandaşların büyük bölümü evlerini, arabalarını satarak, emekli ikramiyelerinden aldıkları paraları bankerlere vererek yüksek faiz imkanından yararlanmayı umut etmişler, bir süre sonra bu bankerlerin bir bir batmaları ve paralı iade etmemeleri karşısında madur durumda kalmışlardır. Bu büyük çöküş sonrasında

¹²⁹ Milli Güvenlik Konseyi, s.207

¹³⁰ ÇAVDAR Tefik, s.157.

uyguladığı ekonomik politikalardan dolayı güvensiz ortamın doğmasını sağlayan Turgut Özal ve Maliye Bakanı Kaya Erdem istifa etmişlerdir.¹³¹

Milli Güvenlik Konseyi tarafından kapatılan siyasi partilerin liderleri arasında Konsey'e karşı somut olarak direnen ve askeri darbeyi eleştiren tek lider Bülent Ecevit olmuştur. Gelibolu'daki gözaltı süresi biten Ecevit, çıkardığı Arayış adlı dergide askeri yönetime ağır eleştirilerde bulunmuş, bunun sonucu tutuklanarak Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'ne kapatılmıştır.

Konsey, yeni Anayasa'nın hazırlanması çalışmalarını da başlatmıştır. Yeni Anayasa'nın taslağının görüşülmesi ve diğer yürütme görevlerini, konseyin mutlak deneteminde oluşturulacak bir danışma meclisine vermeyi kararlaştıran Konsey, illerden aday olanlar arasında yaptıkları seçimle meclisi kurmuş ve yeni Anayasa'nın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Anayasa'nın başlangıç metninde, 1982 Anayasası'nın ruhunu da ortaya çıkarabilecek şu giriş yer almıştır.¹³²

“Ebedi Türk vatan ve milletin bütünlüğüne ve kutsal Türk devletinin varlığına karşı, cumhuriyet tarihinde benzeri görülmemiş bölücü ve yıkıcı kanlı bir iç savaşın gerçekleşme noktasına yaklaşıldığı sırada;

Türk milletin ayrılmaz bir parçası olan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, milletin çağrısıyla gerçekleştirdiği 12 Eylül 1980 hareketi sonucunda Türk milletin meşru temsilcisi olan Danışma Meclisi'nce hazırlayıp, Milli Güvenlik Konseyi'nce son şekli verilerek Türk Milleti tarafından kabul ve tasvip ve doğrudan doğruya onun eliyle vazolunan bu Anayasa...”

Anayasa'nın genel ruhunu teşkil eden yapı, düşünce akımları karşısında da kendisini göstermektedir. Bu bölümde şöyle denilmektedir:

“Hiçbir düşünce ve mülahazanın Türk milleti menfaatlerinin, Türk varlığının devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği ilke ve inkılapları ve

¹³¹ KONGAR Emre, s.80

¹³² ÇAVDAR Tevfik, s.159.

medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve laiklik ilkesinin gereği kutsal din duygularının, devlet işlerine politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı...”

1982 Anayasası hazırlandıktan sonra kabul edilip edilmeyeceği halka sorulmuştur. Referandum sonucunda Anayasa, yüzde 92’lik oyla kabul edilmiştir.¹³³

12 Eylül sonrası kurulan ilk parti, Orgeneral Turgut Sunalp tarafından kurulan Milliyetçi Demokrasi Partisi olmuştur. Bülent Ulusu tarafından kurulması düşünülen bu parti, Ulusu’nun görevi kabul etmemesinden dolayı Konsey’in isteği üzerine Sunalp tarafından kurulmuştur.

Konseyin izin verdiği ikinci parti ise, ortanın solunda olduğunu iddia eden Halkçı Parti’dir. Bu parti de Başbakanlık eski Danışmanı ve İsmet İnönü’nün Özel Kalem Müdürü Necdet Calp tarafından kurulmuştur.

Halkçı Parti gibi İçişleri Bakanlığı’na kuruluş beyannamesi veren bir başka parti ise Turgut Özal tarafından kurulan Anavatan Partisi olmuştur. Orta sağda yer alan partilerden birisi de Büyük Türkiye Partisi’dir. Süleyman Demirel’in önerisi ile kurulan Parti’nin başına emekli Orgeneral Ali Fethi Esener getirilmiştir. Partinin kurulmasını izleyen günlerde Senato eski Başkanı ve Cumhurbaşkanı eski Vekili İhsan Sabri Çağlayangil ile 143 eski AP’li parlamenter Büyük Türkiye Partisi’ne (BTP) kayıtlarını yaptırmışlardır. Bu ortam içerisinde bu kayıtlar Milli Güvenlik Konseyi’nin dikkatini çekmiş, Konsey 79 nolu bildiriyle partiyi kapatmıştır. Konsey ayrıca, Süleyman Demirel, İhsan Sabri Çağlayangil gibi eski AP’liler ile Sırrı Atalay ve Deniz Baykal gibi 16 eski CHP’linin seçim sonuna kadar Zincirbozan askeri üssünde gözetim altında tutulmasına karar vermiştir.

Daha sonraki dönemde AP misyonunu devam ettirmesi amacıyla Doğru Yol Partisi kurulmuştur. Kurucuları veto edilen DYP, seçime katılma

¹³³ KONGAR Emre, s.78.

hakkı sınırı olan 30 veto edilmemiş üye sayısına 24 Ağustos'a kadar sahip olamadığı için seçime katılma hakkını yitirmiştir. Milli Selamet Partisi'nin uzantısı olarak kurulan Refah Partisi ve Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) de veto edilmemiş aday çıkaramadığından seçimlere katılamamışlardır.

Sonuç olarak yapılan 1983 seçimlerinde Anavatan Partisi birinci Halkçı Parti ikinci, MDP ise üçüncü parti olmuştur. 1987 seçimlerinden önce yapılan referandumla, 1980 Askeri Darbesi'nde siyaset yapmaları yasaklanan Süleyman Demirel, Alpaslan Türkeş, Bülent Ecevit gibi isimlerin siyaset yasağı kaldırılmıştır.¹³⁴

3.2. Darbe Sonrası Medyaya Uygulanan Yasaklar

1980 Askeri Darbesi'nin ardından bütün siyasal kurum ve kuruluşlar ortadan kaldırılmış, medya sansür edilmiştir. Medyayla ilgili yapılan ilk düzenlemeler ve uygulamalar ise şunlar olmuştur.¹³⁵

-Sıkıyönetim Komutanları, bildiriler yayımlanarak ya da gazetecilerle görüşmeler yaparak kimi konuların yazılmasını önlemiş, bu yolla sansür uygulamışlardır.

-Milli Güvenlik Konseyi de yayın yasakları koymuş, doğrudan doğruya medyaya yönelik yasaklar da getirmiştir.

-Sıkıyönetim uygulamalarına ilişkin olarak, sıkıyönetim komutanlıklarınca konulan yasakların ve alınan kararların herhangi bir şekilde tartışılması yasaklanmıştır.

-Kamu davası açılıncaya kadar haklarında soruşturma ve kovuşturma yapılan siyasi parti, işçi teşekkülleri, meslek kuruluşları, dernek ve siyasi kişilerle ilgili olarak kamuoyunu yanıltıcı, ilgilileri etkileyici yazı yazmak, sözlü veya yazılı beyanda bulunmak, yorum yapmak yasaklanmıştır.

¹³⁴ ÇAVDAR Tefik, s.161.

¹³⁵ KABACALI Alpay, s.91.

-Açılan kamu davalarında verilecek mahkumiyet veya beraat kararları kesinleşinceye kadar, ilgilileri suçlayıcı veya savunucu herhangi bir yorumda veya yayında bulunmak yasaklanmıştır.

Bu yasaklar sıkıyönetim süresince sürmüş, medyanın eli kolu bağlanmıştır. medyaya hergün yaşanan gelişmeler ve tutuklamalar ile ilgili haber sansür kararı bildirilmiş, medya yazacak haber bulma konusunda büyük güçlükler çekmiştir.

3.3. Darbe Dönemi Medyaya Karşı Yapılan Uygulamalar

1982 Askeri Darbesi'nin ardından, toplumun bütün kesimlerinde olduğu gibi medya birçok yasaklamalar ve baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Milli Güvenlik Konseyi'nin medyaya koyduğu yasaklamalar daha önce açıklanmıştır. Bu dönemde medya ve Milli Güvenlik Konseyi arasında özet olarak şu olaylar yaşanmıştır.

12 Eylül günü dört gazete (Demokrat, Aydınlık, Politika, Hergün) tümüyle kapatılmıştır. Daha sonra kimi dergiler için de kapatma kararları verilmiştir. Bülent Ecevit yönetimindeki Arayış da bunlardan birisidir.¹³⁶

Birçok gazetenin yayını değişik defalarla durdurulmuştur. (Örneğin Milli Gazete 4 kez 72 gün, Cumhuriyet 4 kez 41 gün, Tercüman 2 kez 29 gün, Günaydın 2 kez 17 gün süreyle kapatılmıştır)¹³⁷

Gazeteciler gözaltına alınmış, tutuklanmış, mahkum edilmiştir.

Birçok yazar 12 Eylül öncesinde yazdıkları yazılardan dolayı mahkum edilmiş, yargılanmıştır.

12 Eylül 1980'den sonra 4 gazete ile 20 derginin yazarları müdürlüğünü ve yazarlığını yapan 50'nin üzerinde kişi hakkında 404 dava

¹³⁶ KABACALI Alpay, s.93.

¹³⁷ KABACALI Alpay, s.96.

açılmıştır. Hakkında dava açılan 50 kişinin 32'si ile ilgi onanan hapis cezalar toplamı 2500 yıl gibi yüksek bir rakamdır.

12 Eylül dönemi bunun gibi birçok baskılarla doludur. Bunun yanısıra daha önce de belirtildiği gibi medyaya konulan ambargolar nedeniyle medya haber bulmakta oldukça güçlük çekmiş, medyanın temel haklarından olan haber alma hakkı elinden alınmıştır. Ayrıca süren baskılar nedeniyle, birçok gazeteci, haberdar olmasına ve kamu yararı adına yazması gereken bir konu olmasına rağmen çok önemli bir haberi gazetesini kapattırmamak ve ceza almamak için yazmamıştır. Bu da medyanın yine temel haklarından olan haberi yayma hakkını kullanamamasına yol açmıştır.

12 Eylül dönemi etkilerini çok uzun yıllar sürdürmesine karşın, 1983 yılında yapılan seçimlerle parlamenter sisteme dönülmesiyle kapanmıştır.

C) 1971-82 Yılları Arasında Çıkarılan Basınla İlgili Kanunlar

1. 1488 Sayılı Kanun

12 Mart Muhtırası'nın ardından, 1961 Anayasası'nın basına getirdiği özgürlükler de tartışılmaya başlanmış ve basın özgürlüğüne yönelik Anayasal sınırlandırmalar getirilmesi görüşü ortaya çıkmıştır.¹³⁸

Bu amaçla, 1961 Anayasası'nın basın özgürlüğüne ilişkin hükümlerini 22. maddesinde 1488 sayılı kanunla değişiklik yapılmıştır.

1961 Anayasası'nın 22. maddesinin ilk hali şöyledir:

"Basın ve haber alma hürriyeti ancak milli güvenliği ve genel ahlakı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve

haklarına tecavüzü, suç işlemeyi kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir.”

1408 sayılı kanunla ile madde şu şekilde değiştirilmiştir:

“Basın ve haber alma hürriyeti ancak devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, kamu düzenini, milli güvenliği ve milli güvenliğin getirdiği gizliliği veya genel ahlakı korumak, kişilerin haysiyet ve şeref haklarına tecavüzü suç işlemeye kışkırtmayı önlemek veya yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir.”

Böylece Anayasa'ya, basın özgürlüğünün devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ve kamu düzenini korumak için de kanunla sınırlandırılabilceği ilkesi konulmuştur.

2. 2231 Sayılı Kanun

1961 Anayasası ve 143 Sayılı Kanunu'nun basın için getirdiği özgürlükçü yaklaşım, 1979'da çıkartılan 2231 Sayılı Kanun'la sınırlandırılmıştır. Kanun, 143 Sayılı Kanunun, basını yakından ilgilendiren 16. maddesini değiştirmiştir. Kanun şu uygulamaları getirmiştir:

- Sorumlu müdür, isimsiz yayımlanan haberlerin sahiplerini bildirmeye mecbur değildir ancak isimsiz yazı suç teşkil ediyorsa sorumlu müdür 24 saat içinde yazanın ismini savcılığa bildirmekle yükümlüdür.
- Sorumlu müdür suç teşkil eden yazının mahiyetini bilmeden yayımlatmışsa, sorumluluk, yazıyı yazan ve yayınlıyandır.
- Haberi yazan, yayınlıyan belli değilse, sorumluluk, gazeteyi satan ve dağıtandır.¹³⁹

¹³⁹ GEMALMAZ, Semih, s.64

Yapılan değişikliklerle, suç teşkil eden haberi yazan muhabiri bildirme yükümlülüğü yeniden getirilmiştir.

3. 1982 Anayasası'nın İçerdiği Basına İlişkin Düzenlemeler

1982 Anayasası medya özgürlüğüne son derece kapsamlı yaklaşmıştır. Anayasa, haberleşme özgürlüğü kavramını tıpkı 1961 Anayasası gibi posta dokunulmazlığı ve özel haberleşme hürriyeti olarak ele almış, kitle iletişim araçlarının özgürlüğü olarak görmemiştir.¹⁴⁰

Anayasa, kitle iletişim araçlarının özgürlüğüne yönelik olarak ise, 1961 Anayasası'nda yer alan düşünce özgürlüğü kavramını çok daha kapsamlı olarak yorumlamıştır. Eski anayasada soyut bir kavram olarak ele alınmış olan düşünce özgürlüğü, yeni anayasada kitle haberleşme araçları ile olan bağlantısından, hangi hallerde sınırlandırılabileceğine kadar çok kapsamlı açıklanmıştır. Anayasa'nın 25. maddesinde herkesin düşünce özgürlüğüne sahip olduğu belirtilirken, hangi amaçla ve sebeble olursa olsun kimsenin bu düşünceleri açıklamaya zorlanamayacağı, düşünce ve kanaatlerinden dolayı kınanamayacağı belirtilmiştir. Böylece düşünce özgürlüğünün düşünceleri açıklamama hakkını da içeren bir özgürlük olduğu vurgulandıktan sonra, bu özgürlüğün statik yönü güvence altına almıştır. Sonraki maddelerde düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti olarak adlandırılan maddede, özgürlüğün dinamik yönleri ayrıntıları ile düzenlenmiştir. Bu düzenleme yapılırken, eski Anayasa'nın yürürlükte olduğu dönemdeki bazı tereddütlerin ortadan kaldırılması ve düşünceyi açıklama özgürlüğünün kötüye kullanılmamasına özen gösterildiği dikkati çekmektedir.¹⁴¹

¹⁴⁰ İÇEL Kayıhan, s.62.

¹⁴¹ İÇEL Kayıhan, s.63.

Yine aynı maddenin bir başka fıkrasında, kitle iletişim araçları ile yapılan iletişimin de düşünce özgürlüğü kapsamına alındığını belirten ifadenin ardından, bu hükmün radyo ve televizyonlar için geçerli olmadığı, bu tür iletişim araçları için izin sisteminin geçerli olduğu belirtilmiştir. Bu iznin hangi kısıtlara göre belirleneceği ise açıklanmamış, sansür uygulama olanağı doğmuştur.¹⁴²

Anayasada düşünce özgürlüğünün sınırlandırılabilmesi haller de ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Bu ayrıntıya girilmesinin nedeni olarak ise bir önceki dönemde sınırlandırılan özgürlükler ile ilgili birçok Anayasaya aykırılık davasının açılmasından kaynaklanmaktadır. Kanun, düşünce özgürlüğünün, devlet sırrı olarak belirtilen konuların, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun yerine getirilmesi amacıyla sınırlandırılabilmesini öngörmüştür. Ayrıca düşüncelerin açıklanmasında kanunla yasaklanan bir dil kullanamayacağı da belirtilmiştir. Bu kurallara uyulmaması durumunda yetkili hakimler tarafından toplatma kararının verilebileceğine hükmeden kanun, bunu da belirli bir takvime bağlamıştır.¹⁴³

Anayasa, düşünce özgürlüğü gibi, medya özgürlüğü kavramına da çok geniş yer ayırmıştır. medya özgürlüğünü 28. maddede düzenleyen Anayasa, maddenin birinci fıkrasında medyanın özgür olduğunu ve sansür edilemeyeceğini açıkladıktan sonra, basımevi kurmanın da izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamayacağını belirtmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında da, kanunla yasaklanmış bir dilde yayın yapılamayacağı hükmü konulmuştur. Bu maddenin denetlenebilmesi için resmi dil dışındaki yayınlar izin sistemine bağlanmıştır.¹⁴⁴

Sürelî yayın çıkarılabilmesini beyanname verme yükümlülüğüne bağlayan kanun, bazı yayınların dağıtımının önlenmesi için de tedbir

¹⁴² SOYSAL, Mümtaz s.243

¹⁴³ İÇEL Kayıhan, s.66.

¹⁴⁴ KONGAR Emre s.87

yolunu açık tutmuştur. Dağıtım yasağı konulmasını da şarta bağlayan kanun, devletin resmi sırlarının açıklanması, ülkenin milli birlik ve beraberliğinin zedelenebileceği haller için ya da ayaklanma çıkarabilecek yazılar için bu hükmün uygulanabileceğini belirtmiştir. Kanun ayrıca hakim kararı ile yasaklanabilecek olaylar haricinde, olaylara yayın yasağı konulamayacağı hükmünü de içermektedir.

Kanun medya araçlarının korunması hakkında da eski Anayasa'ya oranla belirli sınırlar çizmiştir. 1961 Anayasası'nda güvence altına alınan, suç vasıtası olması durumunda bile medya araçlarına el konulamayacağı hükmünü, ülke bütünlüğü, birlik ve beraberlik ile ilgili konular ve Cumhuriyetin temel ilkelerinin sözkonusu olması durumunda güvence altında almayacağı yönünde değişmiştir.

Anayasa'nın referandum ile kabul edilmesinin ardından ise Anayasa'nın diğer konuların aksine medyayla ilgili olumlu hükümlerine ters olarak, 10 Kasım 1983'te çıkarılan 2950 sayılı kanunla, medya yoluyla işlenen suçlarda zamanaşımı süreleri iki katına çıkarılarak, ceza tehdidinin daha uzun süreye yayılması sağlanmıştır. Ayrıca Olağanüstü Hal Kanunu'nun 11 maddesi de, yayınlar için idareye basılma, çoğaltma, yayımlanma, dağıtılma yasağı getirme olanağını vermiştir. Bu durum, yukarıdan açıklanan, hakim kararı olmaksızın, olaylar hakkında yayın yasağı konulamaz" hükmü ile çelişmektedir.

1982 Anayasası'nın genel hükümleri, 1961 Anayasası'na benzemekle beraber, geçmiş yaşantılardan ders alarak, kanunlar ile ilgili hükümleri çok ayrıntılı ele almıştır. Anayasa bu haliyle bazı konuları sınırlandırmakla birlikte eski Anayasa'dan daha ileriye giden bir medya yasası portresi çizmektedir.¹⁴⁵

¹⁴⁵ İÇEL Kayıhan, s.69.

İKİNCİ BÖLÜM

HABER ARAŞTIRMALARINA GENEL BİR BAKIŞ VE DARBE ÖNCESİ- SONRASI SIKIYÖNETİM DÖNEMLERİ İLE DARBE DÖNEMLERİNİN MİLLİYET, HÜRRİYET GAZETELERİNE YANSIMASININ İÇERİK ANALİZ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

1 - HABER ARAŞTIRMALARI

A - Eleştirel Medya Yaklaşımları:

İdeoloji ve medya arasındaki ilişki; eleştirel yaklaşımların sorunsallaştırarak ele aldığı bir konu olagelmıştır. Bu yaklaşımların ele alınmasındaki temel kaygı da söz konusu ilişki ile yakından alakalıdır. İdeoloji ve söylem, söylemle verilen iktidar mücadelesi, eleştirel yaklaşımların incelediği ana başlıklardır. Frankfurt Okulu'ndan ekonomi politik yaklaşım ve oradan da kültürel çalışmalara uzanan yolla, toplumsal yapının iletişim boyutunun ve toplumsal yapının kendisinin radikal bir dille eleştirisinin verildiği yapı sergilenmektedir. Görevselci toplumbilim, medyayı, demokrasinin bu yeni araçlarını toplumu kesin olarak düzenleyen mekanizmalar gibi düşünüyordu. Bu bağlamda da toplumsal sistemin değerlerini, var olan durumun yeniden üretimiyle oluşan bir kuramı ortaya koymaktaydı.

Eleştirel düşünce okulları ise demokrasinin bu teknik yeniliklerinden kaçınılmaz olarak kazançlı çıktığı düşüncesini

değerli ve güvenilir saymayı kabul etmeyerek, bu yeni kültür ve dağıtım araçlarının gelişmesinin yarattığı sonuçları sorgulamaktadır. 1940'lı yılların başında Frankfurt Okulu, yirmi yıl kadar sonra Fransa'da Yapısalcılar, altmışlı yıllarda ise Büyük Britanya'da Kültürel Çalışmalar Merkezi bu konudaki çalışmaları başlatır. Genel olarak eleştirel yaklaşım, anadamar (davranışçı) iletişim araştırmaları karşısında, toplumsal yapı, medya iktidar ve ideoloji ilişkisini sorgulayan önemli bir bakış oluşturmuştur. Modern toplumun ve modern topluma ait değerlerin eleştirisini yapan hatırı sayılır bir literatüre sahiptir. Antonio Gramsci'nin hegemonya ve Luis Althusser'in "devletin ideolojik aygıtları" kavramları eleştirel çalışmalarda tarihsel bir boyutu, bu boyut içerisindeki toplumsal pratikleri inceleme zorunluluğundan doğmuş, bu zorunluluğu da beraberinde getirmiştir.

Althusser, Marx'ın ilk yazıları ile Kapital yapısı arasındaki bilgikuramsal kopuşun altını çizer; 1970'de La Pensée dergisinde çıkan "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları" adlı makale, Fransa'da ve yabancı ülkelerdeki eleştirel iletişim kuramı üzerinde derin bir yankı yaratır. Althusser burada devletin doğrudan zorlama yapan baskı araçlarını (ordu, polis vb.) "Devletin İdeolojik Aygıtları" olarak adlandırdığı ve ideolojik işlevlerini yerine getiren araçlarının karşısına koyar. Bu ideolojik aygıtların (okul, aile, kilise, kitle iletişim araçları vb.) simgesel şiddeti, bu şiddetin nedensizliğini sözde doğal bir meşruluk kılıfı altında saklayarak/sağlayarak sağlamlaştırma, güvence altına alma ve sürdürme rolleri vardır. İdeolojik egemenlik, yani iktidardaki bir sınıfın diğer sınıflar üzerinde etki uygulaması somut bir biçimde bu ideolojik aygıtlar aracılığıyla gerçekleşir. Yapısalcıların önemli bir temsilcisi olan Althusser'e göre ideolojiler, kuramlar ve pratikler içerisinde var olan temsiliyet yapılarıdır: Üst yapıda yer alırlar ve sınıf mücadelesi içinde

temellenirler. Ancak bu ideoloji yaklaşımında, gündelik yaşama her yönden ve kuşatıcı bir şekilde erişilen bir ideoloji sunulduğundan Marks'ın öngörülerinin tersine bir değişimi olanaksızlaştırmaktadır.¹

Althusser'in klasik üst yapı/alt yapı modeli yerine geliştirdiği üst belirlenim yaklaşımı, basitçe ekonomik ilişkiler tarafından belirlenmeyen kültür ve ideoloji arasında bir ilişki modeli üretir. İdeolojiyi, insanların kendilerini ve toplumla ilişkilerini düşünme ve anlaması şeklinde dinamik ve toplumsal bir süreç olarak kavramlaştırması, Althusser'in farklı bir yere sahip olmasına sebep olur.² Eleştirel yaklaşımları genel olarak değerlendirebilmek için bu alandaki üç temel yaklaşımı incelemek gerekmektedir. Bunlar; yapısalcı yaklaşım, ekonomi-politik yaklaşım ve kültürel çalışmalar yaklaşımıdır.

B - Liberal Çoğulcu Yaklaşım:

Kitle iletişiminin akademik bir araştırma alanı olarak kurumsallaşması ve yaygınlaşması sürecinin kaçınılmaz yönlerinden biri, bu alanda yapılan araştırmaların tarihsel analizlerini yapma çabası olmuştur. Bu tarihsel analizlerin her biri, bir biçimde kitle iletişim araçlarını sınıflandırma girişimini de içermiştir. Bu sınıflandırılmalı tarih yazışmaları, aslında kitle iletişim alanını çeşitli biçimlerde tanımlanmasına da neden olmuştur.

İletişim araştırmaları tarihini Berelson, dört ana yaklaşım çerçevesinde ayırır. Berelson'a göre bu dönemler;

¹ ÇELİK, Nur Betül, *İdeoloji Kuramlarında Özne; Althusser ve Gramsci*, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültür ve İletişim Dergisi, Sayı 103, İletişim Fakültesi Matbaası, 1999 2/2, s.105

² ÇELİK, Nur Betül, s.107

- “1.1930’larında başlarında Lasswell’in temsil ettiği siyasal yaklaşım,
- 2. 1930’ların sonlarında Lazarsfeld’in temsil ettiği alan araştırması
- 3. 1930’ların sonunda Lewin’in temsil ettiği küçük grup yaklaşımı,
- 4.1940’ların başında Hovland’ın temsil ettiği deney yaklaşımı.³

McQuail ise 1977’de, iletişim araçlarının etkilerine ilişkin araştırmaları üç döneme ayırarak iletişim araştırmaları tarihini şöyle sınıflandırır;

“19.Yüzyılın sonundan 1930'lara kadar süren birinci aşamada, iletişim araçları Avrupa ve Kuzey Amerika'da; görüş, inanç ve davranışları etkileyen, hatta siyasal sistemleri bile belirleyebilen önemli bir güç olarak görülüyordu. 1940'lardan 1960'ların başlarına kadar uzanan ikinci aşamada Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan ampirik araştırmalar kitle iletişim araçlarının doğrudan etkilerinin az olduğu ve hatta olmadığına ortaya konduğu dönemi içermektedir. 1960'ların sonlarından itibaren girilen üçüncü aşamada ise, kitle iletişim araçlarının etkili oldukları sonucuna varılıyor.⁴

İletişim araçlarının kitlesel bir kimliğe ulaştıkları 19. yüzyıldan itibaren, bu araçların toplumsal sistemde oynadıkları rollere ve yerine getirdikleri işlevlere ilişkin tartışmalar da başlamıştır. Kitle iletişim araştırmalarını ve bu araştırmalardan elde edilen bulguların tarihsel bir bakış açısı içinde değerlendirilmeye yönelik çalışmaların çoğunluğunda üç evreli bir sınıflandırma sunmak genel kabul gören bir yaklaşım haline gelmiştir.

1930'ların sonuna kadar süren ilk evrede, kitle iletişim araçlarının insanların fikirlerini ve inançlarını şekillendirmede, alışkanlıklarını

³ BERELSON, *The State of Communication Research People, Society and Mass Communication*, Derleyen: L.A. Dexter ve D.M. White, The Free Press, 1994, s. 501

⁴ MCQUAIL, D., *Kitle İletişim Araçlarının Etkileri*, Çev.: K.Alemdar, R.Kaya, Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar, 1983, s. 45

değiştirmede ve davranışlarını yönlendirmede çok güçlü etkilere sahip olduğu düşüncesi yaygın olarak paylaşılıyordu. Kuşkusuz bu düşünceler dönemin gelişmeleriyle büyük paralellik gösteriyordu. Toplumu kitle toplumu, kitle iletişim araçlarının iletilerini de sihirli mermiler olarak niteleyen dönemin toplum bilimcileri kitle iletişim araçlarının gücü konusunda daha çok spekülatif değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Bu döneme damgasını vuran fikirlere açıklık getirmek için kitle toplumu kavramı üzerinde durmak gerekiyor. Kitle toplumu kavramı, 18. Yüzyılın sonundan itibaren gerçekleşen sanayileşmenin ortaya çıkardığı yeni toplumsal yapıyı açıklamak için kullanılan bir terimdir. Shearon A.Lowery ve Melvin D.Fleur, geleneksel toplumdan kitle toplumuna geçişte üç önemli evre olduğunu belirtirler. Bunlar; kentleşme, sanayileşme ve modernleşmedir.⁵ Kitle iletişim araçları bu yeni yapının hem oluşturulmasında hem de tüm olumsuzluklarıyla birlikte sürdürülmesinde önemli işlevler üstlenen araçlar olarak görülür.

Kitle iletişim araçlarının katkılarıyla yaratılan kitle toplumundaki bireyler artık yakın ve uzak çevrelerinde olup bitenleri farketmektedir ve anlamlandırabilmek için bu araçlara bağımlı hale gelmişlerdir. Aslında bu bağımlılığı anlatmakta kullanılan “sihirli mermi” ve “deri altına iğne” eğretilmeleri bireylere atfedilen özellikleri de göz önüne alarak bir dizi önermeyi içinde barındırmaktadır.⁶

Bu önermeler şu şekilde sıralanabilir;

- “1) Kitle iletişim araçlarının aktardığı iletiler; kitle toplumunun üyeleri tarafından aşağı yukarı aynı şekilde algılanır
- 2) Bir uyaran görevini yerine getiren iletiler, bireylerin duygu ve düşüncelerini güçlü bir biçimde etkiler.

⁵ İRVAN, Süleyman, *Medya-Kültür-Siyaset*, Ark Yayınevi, Ankara, 1997, s.21

⁶ ERDOĞAN, İrfan / ALEMDAR, Korkmaz, *İletişim ve Toplum*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.151

- 3) Uyarıcı iletilere benzer biçimde tepki gösteren bireylerin tutum ve davranışlarında ortaya çıkan değişimlerde benzerdir
- 4) Yeni toplumsal yapıda, bireyleri bir arada tutan organik bağlar, gelenekler ve görenekler olmadığı için, kitle iletişim araçlarının etkileri güçlü, benzeşik ve doğrudandır”⁷

Özünde kitle iletişim araçlarını olumsuzlayan bu düşünceleri pekiştiren bazı gelişmelere değinmek gerekmektedir. Bunların ilki Birinci Dünya Savaşıdır. Savaş sırasında, o dönemin en önemli kitle iletişim araçları olan gazeteler, ulusal kamuoylarını yönlendirebilmek için birer propaganda aracı olarak kullanılmışlardır. Savaş sırasında düşmana ilişkin olumsuz kanaatlerin oluşmasını sağlayabilmek için kullanılan propaganda tekniklerini çözümleyen çalışmalardan biri Harold Lasswell tarafından gerçekleştirilmiştir. “Birinci Dünya Savaşında Propaganda Teknikleri” isimli çalışmasında Laswell, savaş dönemi propaganda çalışmalarını çözümlemiş ve kitle iletişim araçlarının ulusal gücü biçimlendirmedeki gücünü ortaya koymuştur. Yine savaş sonrasında Avrupa’da yükselen faşizmin de büyük ölçüde kitle iletişim araçlarının desteğiyle geliştiği konusunda yaygın bir inanç vardır.⁸

Böylece, 1940’lı yılların başından itibaren başlayan iletişim araştırmalarında kitle iletişim araçlarının bu büyük gücü kanıtlanmaya çalışıldı. Bu dönemi izleyecek olan ikinci evrede ise, kitle iletişim araçlarının insan davranışlarını etkilemede ne derece etkili olduğu araştırılmaya başlandı. İkinci evrenin kilometre taşı olarak kabul edilen ilk çalışma Paul Lazarsfeld, Bernard Berelson ve Hazel Gaudet tarafından gerçekleştirildi. “Halkın Tercihi” adlı bu çalışmada araştırmacılar, Amerikan halkının oy verme kararına nasıl ulaştıklarını araştırdılar. Araştırmacıların amaçları insanların oy verme kararına nasıl

⁷ İRVAN, Süleyman, s.21-22

⁸ SEVERİN Werner, TANKARD James, *İletişim Kuramları*, (Çeviren: Ali Atif BİR, Serdar SEVER) Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1994, s.92

ulaştıklarını bulmaktı. Bu çalışma kitle iletişim araçlarının korkulacak kadar güçlü olmadığını ortaya koydu. Kitle iletişim araçlarının davranış değişikliği yapmadaki etkisinin sınırlı olduğu bulgusunu bu dönemde gerçekleştirilen diğer araştırmalar da ortaya koydu.

Kitle iletişim araştırmaları 1960'ların sonlarından itibaren yeni bir evreye girdi. Bu evrede, bir yandan ekonomi-politik, gösterge bilim ve yapısalcılık gibi eleştirel yaklaşımlar gelişirken bir yandan da davranışçı paradigma kendini sorgulamaya başladı. Davranışçı paradigma içinde iki önemli yaklaşım, güçlü etkilere geri dönüşün öncülüğünü yaptı. Bunlardan biri Alman iletişim bilimci Noelle Neumann tarafından geliştirilen "suskunluk sarmalı" yaklaşımıyken, diğeri ise "gündem belirleme" yaklaşımıdır.

İletişim araştırmaları tarihine konumuz gereği genel olarak değindikten sonra haber kavramı ve bu kavramın yine iletişim bilminde yer alan iki temel yaklaşıma göre ele alınış ve değerlendirilişi incelenecektir. Bunu yapmadan önce haberin çeşitli tanımlarına da bakmak gerekmektedir.

Haberin ne olduğuna ilişkin çok sayıda tanımın varlığı söz konusudur. Bu tanımların içeriği tanımı yapanın bakış açısına göre değişmektedir. Genel kabul görmese de yaygın bir kullanıma sahip bazı haber tanımlarını şöyle sıralayabiliriz; "Haber gerçeğin bir yansımasıdır", "İlgi çekici olan her şey haberdır".⁹

Olaylar, haberciler tarafından öğrenildikten ve değerlendirildikten sonra haberlere konu olurlar. Yani olayın haberle ilgisi vardır ancak, haber olayın ne olduğunu doğrudan anlatmaz. Olay, haber haline getirilirken, olaya ait olgular arasındaki ilişki değerlendirilirken, hikaye etme ve özetleme işlemi yapılır. Gerçekliğin yeniden inşası olan haber, hikayeleme ve özetleme ile izleyiciye

⁹ TOKGÖZ, Oya, *Temel Gazetecilik*, İmge Yayınları, Ankara 1994, s.66

sunulmaktadır. Yapılan haber tanımları içinde dikkat çeken bir diğer nokta ise haberin gerçeği yansıttığıdır. Olayları oluşturan olgular, gerçekler üzerine kuruludur. 1920'li yıllarda bu hassas ilişkiyi ele alan Walter Lippman da haber ile gerçek arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamaktadır;

“Haber ile gerçek aynı değildir.. Haberin işlevi bir olayı iletmek, gerçeğin işlevi ise, saklı kalmış olguları gün ışığına çıkartmak ve birbirleri arasındaki bağlantıyı kurarak, insanoğlunun iletişimine olanak tanımak için gerçeğin resmini yapabilmektir.”¹⁰

1. Liberal Anlayış ve Haber:

Öncelikle liberal yaklaşıma genel olarak bakmak ve kitle iletişim araçlarının bu yaklaşım içindeki yerini tanımlamak gerekmektedir. Daha sonra, liberal yaklaşımın habere bakış açısı incelenecektir. Liberal yaklaşımda; toplumdaki bireyler birbiriyle rekabet halinde olan, farklı çıkarları ve düşünceleri savunan gruplar halinde kümelenmişlerdir. Bu yaklaşımda birey önceliklidir. Çoğunluğun iktidarı hüküm sürerken, öte yandan azınlığın hakları da savunulur. Devlet azınlıkların bu haklarını kanunlarla korur. Liberal yaklaşımda, devlet çoğulculuğu korumakla yükümlüdür. Bu çerçevede, medya da serbestçe hareket eden özerk kurumlar halindedir. Kitle iletişim araçları siyasal, kültürel altyapı ve üstyapı kurumlarından bağımsız olarak düşünülür.

Temelini liberal felsefeden alan iletişim alanındaki liberal yaklaşım, haberi önemli bir güç olarak görür. Bu anlayışın bir sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal sorumluluk kavramının kapsadığı yansızlık, denge, doğruluk ve gerçeklik gibi haber ilkeleri haberin temel ilkeleri olarak gösterilmektedir. Haber, herkesin hakkında bir

¹⁰ TOKGÖZ, Oya, s.161

şeyler söylediği kavramlardan birisidir. Bu durumun nedeni, kavramın çok yönlü olmasının bir sonucudur. Bundan ötürü farklı işlev ve önemin bir sonucu olarak haber kavramı konusunda çok farklı tanımlar yapılmıştır.¹¹ Denebilir ki kitle iletişim araçlarının en güçlü ürünleri, taşıdıkları en önemli ileti haberdur.¹²

Liberal yaklaşım, habere/bilgi aktarımına yaptığı vurgu ile aynı zamanda haberciye/bilgi aktarana da vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede, haberci toplumun bilgi edinme hakkını kullanmasına aracılık eden, çoğulcu görüşe sahip, toplumsal sorumluluğunun farkında, yansız, doğruluktan yana ve gerçekçi bireyler olarak tanımlanmak zorundadır. Bu kriterler ışığında, gazetecinin ve haberin üretildiği ortamın da ayrıca incelenmesi gerekmektedir. Haberciliğin toplumsal örgütlenmesi, haberin oluşumunu etkilemektedir.

Rothman ve Lichterler'in temsil ettiği haber örgütsel yaklaşımda esas olan iki şey vardır. Bunlardan ilki, bireysel aktörlerin kişisel niyetlerine rağmen örgütlerce dayatılan sınırlamalar ve ikincisi, herhangi bir sistemde gerçekliğin "toplumsal inşası"nın kaçınılmazlığıdır. Son nokta çok önemlidir. Toplumsal-örgütsel bakış açısından olan pek çok araştırmacı, gazeteciler veya gazetecilerin toplumsal gerçekliği çarpıttığına ilişkin iddiaları terketmektedirler. Haberin sosyal organizasyonuna dair bir başka eleştirel yaklaşım, dikkatini muhabir-editör ilişkisinden çok, muhabir yetkili ilişkisine çeker. Bir yandan akılları memnun etmekte olan muhabirlerin hangi biçimlerde oto-sansür uyguladığı konusundaki çalışmalar bir yana bırakılsa da, sistematik sosyolojik çalışmaların bu konuda henüz başarılı olmadıkları söylenebilir.

¹¹ GİRĞİN, Atilla, **Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etiği**, İnkılap Kitabevi, Ankara, 2000, s.25

¹² USLUATA, Ayseli, **İletişim**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.91

Daha çok ABD'de pratik bulan haber çalışmaları ve liberal çoğulcu haber anlayışı, yine ABD'li bir iletişimci, Graber tarafından dörtlü bir sınıflamaya tabi tutulmaktadır. Bunlar; "ayna modeli", "profesyonel model", "örgütsel model", ve "siyasal model" olarak sıralanmaktadır. Bu sınıflamaya göre ;

"Haber gerçeğin aynasıdır ve öyle olmalıdır. Gazeteciler etraflarındaki dünyayı gözlerler ve gördüklerini olabildiğince güncel ve nesnel bir biçimde yazarlar. Bunun anlamı gazetecilerin, başkaları tarafından üretilen enformasyonu sadece aktarım kanalı işlevi gördükleri her hangi bir biçimleyici rolleri olmadığıdır." ¹³

Graber'e göre bu model liberal çoğulcular tarafından bile artık gerçekçi bulunmamaktadır. Liberal çoğulcu yaklaşımda haberin ayna işlevi gördüğü düşüncesi üzerinde durulmasının temel sebebi, toplumsal çoğulcuğun kitle iletişim araçlarıyla sağlanacağı düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Buna göre kitle iletişim araçlarıyla gerçekler yansıtılacak ve insanlar böylece seçme haklarını kullanabileceklerdir.

Bu düşüncelerin doğruluğu konusundaki şüpheler artıkça, araştırmaların çalışma odaklarında da bir takım kaymalar meydana gelmeye başlamıştır. Liberal yaklaşım çerçevesinde yapılan araştırmalarda artık haber örgütü üzerinde durulmaktadır. Haber gerçeği olmadığı ancak gerçeğin yeniden inşası olduğu tezinin savunucusu Tuchman, bu yaklaşımın önde gelenlerindendir. Tuchman'a göre;

"Gerçeğin yeniden inşası olan haber dünyaya yönelik bir penceredir ve insanlar dünyayı bu pencerenin çerçevesinden algırlar. Örgütsel bir üretimin çıktısı olan haber çerçeveleri günlük gerçekliği

¹³ GÜRTAŞ, Aytül, *Haber Metinlerinin Söylemsel Analizi Üzerine Bir Çalışma; Haberin Tarafsızlığı Açısından Türk Basınında Temizlik İşçileri Grevi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994, s.25

organize ederler ve aynı zamanda günlük gerçeklik paketinin bir parçasıdır. Haber örgütleri çalışmalarını, profesyonelleşmeye iterler ve gazeteciler arasında profesyonelliğin anlamı örgütsel ihtiyaçlarla çakışan hikayeleri nasıl elde edeceğini bilmektir.”¹⁴

Örgütsel kontrol ve gazetecinin biçimlenmesi konuları üzerinde duran Siegelman ise; “Yapısal kaynak ilişkileri ve haber kuruluşu içindeki kontrol mekanizmaları dolayısıyla, gazetecilerin otonomilerini kaybettiklerini ortaya koyar. Bu mekanizmalar, gazetecilerin yazacakları haberlerin çerçevesini çizerler ve gazeteciler de çizilen bu çerçeveye uygun bir şekilde üretim yaparlar. Böyle bir sürecin sonundaki üretim de yanlış bir üretimdir. Bu tartışmalar liberal çoğulcu yaklaşım içinde habere yüklenen tarafsızlık, nesnellik, adillik gibi kavramların mutlak bir doğruluk taşımadığını göstermektedir.

Haberi yapan gazeteci, haberin yapıldığı kurum ve diğer çevre koşulları ayrı değerlendirilmelidir. Bu araştırmacılar haberin inşa edilmesinden, haberin yapılmasından, gerçeğin toplumsal olarak inşasından, haberin gazetecinin yaptığı bir şey olduğundan söz ederler. Medya özerk bir güç, gerçeğin yansıtıcısı, gazeteci de bu özerk yapıda profesyonel ilkelere uyan, topluma karşı sorumluluk bilinciyle hareket eden bir bireydir. Medyanın bilgilendirme rolünü yerine getirmesi için alanın herkese açık olması gerekir. Bu nedenle hem medya sayısı hem de söylem zenginliği şarttır.

1.1. Ampirik Bir Araştırma Yöntemi Olarak İçerik Çözümlemesi

İçerik çözümlemesi uygulamalarına 20. yüzyıldan çok önceleri başlanmasına karşın, sistematik olarak gelişmesi 20. yüzyılın ortalarına

¹⁴ GÜRTAŞ, Aytül, s.36

rastlar. 1941 yılı birçok açıdan bağımsız bir yöntem olarak içerik çözümlemesinin doğum senesi olarak nitelendirilebilir. Çünkü 1941 yılının Ağustos ayında Chicago Üniversitesi'nde kitle iletişim alanında Laswell, Lazarsfeld, Berelson, Walpes, Stanton, Kris, Speir vb. gibi tanınmış otoritelerin katılımıyla düzenlenen konferans içerik çözümlemesinin gelişmesi ve yaygınlaşmasının zeminini oluşturmuştur. İçerik çözümlemesinin kavram olarak kullanılması 1941 yılında yapılan konferansla başlar. Laswell'in 1925 yılında yapmış olduğu Prusya Okul Kitaplarında Askeri Stereotipler" adlı çalışması ve daha sonra gerçekleştirdiği doktora çalışması, içerik analizinin sistematik olarak kullanıldığı öncü bilimsel çalışmalardır.

Kavramın içerik yönünden gelişmesi 1941 yılından sonra gerçekleşir. Önceleri içerik çözümlemesi, iletişim içeriklerini betimleme tekniği olarak tanımlanırken sonraları teknik kavramı, yerini yöntem kavramına bırakır. Buna paralel olarak da içerikten sosyal gerçeğin boyutlarına yönelik çıkarımlar vurgulanır. İçerik çözümlemesi, kısa zamanda sosyal birimlerde kullanılan diğer yöntemlerle eşdeğer anlamlarda kullanılmaya başlanır.

İçerik çözümlemesi Berelson tarafından şu şekilde tanımlanır; "İçerik çözümlemesi iletişimin yazılı/açık (manifest) içeriğinin objektif, sistematik (dizgeli) ve sayısal (kanitatif) tanımlarını yapan bir araştırma tekniğidir.¹⁵ Araştırmamız açısından objektiflik, sistematiklik ve kanitatiflik kavramlarının üzerinde ayrıca durulmasının gerektiği düşünülmektedir. Bu gereklilik içerik çözümlemesinin araştırmada yöntem olarak kullanılmasından gelmektedir.

Berelson, objektiflik kavramı üzerinde özellikle durmaktadır. Çünkü içerik çözümlemesi ancak objektiflik, eş deyişle araştırmanın herkesçe paylaşılabilir bir şekilde olabilmesi şartını yerine getirirse bilimsel konuma sahip olabilir. Objektiflik şartının yerine getirilebilmesi için, çözümleme kategorilerinin içeriklere uygulanabilecek şekilde kesin olarak

¹⁵ GÖKÇE, Orhan, *İçerik Çözümlemesi*, Turkuaz Yayınevi, Eskişehir, 1994, s.11

tanımlamaları gerekmektedir. Böylece içerik çözümlemesi açık olan içerikle sınırlanmaktadır.

Bir diğer unsur ise sistematikliktir. Sistematiklik bir yandan; araştırma sorusunun araştırma stratesine dönüştürülmesinde yöntemin açık ve düzenli bir biçimde uygulanmasına, diğer yandan ise; bu araştırma malzemesine hiç kesintisiz uygulanması gerektiğine işaret etmektedir. Araştırma sorusunun araştırma stratejisine dönüştürülmesi ise varsayımlarının formüle edilmesi, araştırma evreninin belirlenmesi, sınıflama sisteminin oluşturulması, araştırmanın güvenilirliğinin ve geçerliliğinin kontrolü konularını kapsamaktadır. İçerik çözümlemesinin üçüncü unsuru olan sayısallaştırma konusunda Berelson şunları söylemektedir:

“Sayısallaştırmanın ön şartı; ki bütün temaların kabul ettiği tek tipik özellik budur, belki de içerik çözümlemesinin en ayırıcı yönüdür. Usul ve kuralları sıradan bir metin yorumundan farklı kılan da içerik çözümlemesinin bu tipik özelliğidir. İçerik çözümlemesinin en başta gelen yönü içerik içindeki çözümlenebilir sınıflamaların sınırlarının ne olduğu, hangi noktaların nisbi olarak vurgulandığı veya ihmal edildiğidir.”¹⁶

Son unsur olarak yazılı/açık (manifest) içerikten söz etmek gerekir. Berelson, içerik çözümlemesinin kapsamını iletişimin açık olan içeriği ile sınırlandırılmıştır. Kesin bir ifade ile “içerik çözümlemesi ne söylenmiş ise onu alır ve içerik neden böyledir ya da insanlar nasıl tepki gösterir dilin sorularıyla ilgilenmez. Sentaktik veya sematik boyutu, pragmatik boyutu gibi konular üzerinde durmaz. İçerik çözümlemesi iletişimin açık içeriği ile basit şekilde sınırlandırılmıştır. Kesin şekilde içerik çözümlemesi ne söylendiğiyle ilgili olup, içeriğin neden bu şekilde olduğu veya insanların nasıl davrandığı ile ilgili değildir.”¹⁷

¹⁶ İRVAN, Süleyman, *Medya-Kültür-Siyaset*, Ark Yayınevi, Ankara, 1997, s.176

¹⁷ Gökçe, Orhan, s.13

1.1.1. Nicel İçerik Çözümlemesinde Kaynağa Yönelik Çıkarımlar

Kitle iletişim alanındaki kaynak araştırmalarında, kaynak bir kişi değil kurumdur. Kaynağa yönelik çıkarımlar;

Kurumların bir konuyu olayı, kişiyi, hangi ölçülerde, hangi ağırlıklarda ele alıp inceledikleri hakkında veriler elde edilmesini sağlayan “konulaştırma çözümülemesi”, kurumların hangi konuyu, olay, sorun hakkındaki tutumları dünya görüşlerini izleyicilerine aşlamak için programlarına yansıtıp yansıtmadıkları hakkında veriler elde edilmesini sağlayan “tutum/eğilim çözümülemesi”, kurumların, nesnel olarak bilgi verip vermedikleri hakkında veriler verilmesini sağlayan, nesnellik için bir dış ölçütün nasıl ve hangi ölçülerde konulaştırılacağı hakkındaki noktaları sayan “nesnellik çözümülemesi”, ortaya çıkan verilerin, anlaşılabilir ve yorumlanabilir bir tablosunu ortaya çıkartabilmek amacıyla gerçekleştirilen, nicel analize tabi tutulan kaynağın tekrarlanan dağılımlarını açığa çıkartarak yorumlanabilir olmasını sağlayan “frekans analizi/dağılımı” başlıklarında özetlenmektedir.¹⁸

¹⁸ Gökçe, Orhan, s.34

2 - DARBE ÖNCESİ - SONRASI SIKIYÖNETİM DÖNEMLERİ İLE DARBE DÖNEMLERİNİN MİLLİYET, HÜRRİYET GAZETELERİNE YANSIMASININ İÇERİK ANALİZ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

Araştırmanın bu bölümünde, içerik analiz yöntemiyle incelenen Türkiye'yi askeri darbeye götüren sıkıyönetim dönemleri ile askeri darbe dönemleri değerlendirilecektir. Askeri darbe ve sıkıyönetim dönemlerinde Hürriyet ve Milliyet gazetelerinde çıkan haberlere yönelik nicel veriler tablolar halinde anlatılmakta, tabloların açıklamaları ise her tabloya ilişkin başlığın altındaki bölümde yer almaktadır. Nicel içerik çözümlemesi sözkonusu gazetelere uygulanırken, kaynağa yönelik çıkarımlardan konulaştırma, tutum ve frekans analizi yöntemleri uygulanmıştır.

Hürriyet ve Milliyet gazetelerinin seçilmesinin nedenlerinin başında, her iki gazetenin de 1950'li yıllardan bu yana büyük, çok okunan, ciddi gazeteler olarak değerlendirilmesi gelmektedir. Bu gazeteler gibi uzun yıllardır yayın hayatını sürdüren Cumhuriyet vb. gazeteler, Hürriyet ve Milliyet gazeteleri kadar merkezde gösterilmemelerinden dolayı araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bunun yerine ideolojik yönü değil haber yanı ağır basan ve politik yaşamı haber gözlüğüyle takip eden, olaylara göre tutumları önceden anlaşılması daha zor olan, ticari amacı sahibi tarafından ön planda tutulan bu gazeteler araştırma kapsamında incelenmiştir. Bunların dışında alınacak dönemsel örnekler, araştırmayı farklı yönleri taşıyabileceğinden (1950'li yıllardan başlayarak yayımlanan CHP'nin Ulus Gazetesi, Demokrat Parti'nin Zafer Gazetesi vb.) bu gazeteler de araştırmaya dahil edilmemiştir.

Milliyet ve Hürriyet gazetelerinin Türkiye'yi darbeye taşıyan sıkıyönetim dönemlerinde yayımlanan sayıları, araştırmada "askeri darbeler öncesi dönem", askeri darbe dönemlerinde yayımlanan sayıları ise "darbeler ve sonrası dönem" olarak incelenmiştir. Tarih belirlemesi yapılırken, askeri darbelere giden yolları açan, darbeleri yapanlar tarafından da darbelere gerekçe gösterilen huzursuzlukların göstergesi olarak kabul edilen sıkıyönetim dönemleri ile darbenin fiili olarak yapıldığı

askerlerin yönetimi ele aldığı tarihlerin incelenmesine özen gösterilmiştir. Bu, normal yayınlarını sürdüren gazetelerin, ortaya çıkan olağanüstü duruma karşı ne tür bir reaksiyon gösterdiklerinin belirlenmesi açısından önem kazanmaktadır. Kuruldukları günlerden bu yana ülkenin gündemine göre olağan haber takibi yapan gazetelerin darbe koşullarındaki tutumları, medyanın darbe dönemlerindeki özgürlük alanlarını ve özgür yayıncılık yapabilmek için direnebilme gücünü ortaya serebilmesi açısından önem kazanmaktadır. Böylece medyanın olağanüstü hukuki durumlardaki tutumu da tûmdengelimle anlaşılabilecektir.

TABLO 1 – Haber Araştırması Yapılan Tarihler

HABER ARAŞTIRMASI YAPILAN TARİHLER		
HABER TARİHİ	ÇIKAN HABER SAYISI	
	GAZETE ADI	
	MİLLİYET	HÜRRİYET
6 EYLÜL 1955 (7-8-9 EYLÜL)	4	8
28 NİSAN 1960 (29-30 NİSAN)	3	2
27 MAYIS 1960 (28-29-30-31 MAYIS)	5	6
15 HAZİRAN 1971 (16-17-18 HAZİRAN)	2	2
12 MART 1971 (13-14-15-16 MART)	6	9
26 MART 1971 (27-28 MART)	1	3
19 ARALIK 1978 (20-21 ARALIK)	1	1
26 ARALIK 1978 (27-28 ARALIK)	2	4
12 EYLÜL 1980 (13-14-15-16 EYLÜL)	4	4
TOPLAM	28	39

İçerik analiz uygulanan dönemlerden ilki, tarihe 6-7 Eylül olayları olarak geçen İstanbul'daki azınlıklara yönelik toplumsal hareketlerdir. Sıkıyönetim ilanı (örfi idare) ile sonuçlanan olayların başlamasından bitişine ve sıkıyönetimin koşullarının uygulanmaya başlamasına kadar geçen sürede Milliyet Gazetesi'nde 4, Hürriyet Gazetesi'nde 8 haber çıkmıştır.

Demokrat Parti'nin Tahkikat Komisyonu kurmasıyla başlayan toplumsal muhalefetin İstanbul'da bir öğrenci hareketine dönüşmesi sonucu 28 Nisan 1960 tarihinde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Milliyet, bu

olayları ve sıkıyönetim ilanını 3 haberle okuyucularına duyururken, Hürriyet, sayfalarında konuya ilişkin 2 habere yer vermiştir.

Her iki sıkıyönetime neden olan simgesel olaylarla, araştırmanın diğer bölümlerinde açıklanan nedenler, askeri darbeyi getirmiş, 27 Mayıs 1960 tarihinde ordu yönetime el koymuştur. Darbenin yapıldığı gün ve takip eden günler, ordunun getirdiği kısıtlamalara rağmen Milliyet Gazetesi'nde 5 haberle aktarılmış, Hürriyet Gazetesi'nde ise 6 habere konu olmuştur.

Darbenin ardından yine araştırmanın diğer bölümlerinde anlatılan büyük-küçük olaylar Türkiye'yi yeni bir askeri müdahalenin eşiğine getirmiş, bu dönemde 1961 Anayasası ile getirilen sendikal özgürlüklerin daraltılması yönünde çalışmalar yapan hükümetin tavrı Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu tarafından düzenlenen miting, tarihe 15-16 Haziran olayları olarak geçen toplumsal olaylara dönüşmüştür. Birçok insanın yaşamını kaybettiği olaylar ve sonrasında ilan edilen sıkıyönetim Milliyet ve Hürriyet Gazetelerinde 2'ser haberle anlatılmıştır.

Olaylar yeni bir askeri müdahaleyi getirmiş, 1971 muhtırası ve sonrası Milliyet Gazetesi'nde 6, Hürriyet Gazetesi'nde 9 haberle ele alınmıştır.

Muhtırayı, sol görüşlü öğrencilerin İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'u kaçırmakla öldürmeleri izlemiş, geçici hükümet bir kez daha sıkıyönetim ilan etmiştir. Bu olay Milliyet Gazetesi'nde 1, Hürriyet Gazetesi'nde ise 3 haberle aktarılmıştır.

19 Aralık 1978'de yaşanan ve tarihe Maraş olayları olarak geçen hadiseler, Türkiye'nin yakın tarihinin en kanlı günlerine girdiğinin göstergesi olmuştur. Maraş olayları, Milliyet ve Hürriyet gazetelerinde 1'er haberle okurlara duyurulmuş, olaylardan 7 gün sonra ilan edilen ve askeri darbeye kadar devam eden sıkıyönetim ilanı ise Milliyet Gazetesi'nde 2, Hürriyet Gazetesi'nde 4 haberle aktarılmıştır.

Tüm olaylar Türkiye'yi son askeri darbeye taşımış ve 12 Eylül 1980'de yönetime ordunun el koyduğu Milliyet ve Hürriyet Gazetelerinde 4'er haberle anlatılmıştır. İncelenen dönemlerde toplam olarak Milliyet Gazetesi'nde 28, Hürriyet Gazetesi'nde 39 haber yer almıştır. (bkz: Tablo 1)

TABLO 2 – Haberlerin Sayfalara Göre Dağılımı

HABERLERİN SAYFALARA GÖRE DAĞILIMI			
HABERİN SAYFASI		GAZETE	
		MİLLİYET	HÜRRİYET
BİRİNCİ SAYFA	sayı	26	38
	% (yüzde)	%92.8	%97.4
DİĞER	sayı	2	1
	% (yüzde)	%7.2	%2.6
TOPLAM	sayı	28	39
	% (yüzde)	%100	%100

Tablo 2

İncelenen dönemlerdeki en dikkat çekici unsurlardan birisi, haberlerin neredeyse tamamının gazetelerin birinci sayfasından okurlara duyurulmasıdır. Bu durum, olayların önemi nedeniyle basın açısından olağandır. Milliyet Gazetesi'nde çıkan toplam 28 haberden 26'sı, Hürriyet Gazetesi'nde çıkan toplam 39 haberden 38'i birinci sayfadan okurlara duyurulmuştur. Milliyet Gazetesi'nde birinci sayfadan yayımlanan haberler toplam haber sayısının yüzde 92.8'ini, Hürriyet Gazetesi'nde yayımlanan haberler ise toplam haber sayısının yüzde 97.4'ünü oluşturmaktadır. Diğer haberler ise gazetelerin iç sayfalarında yer almıştır. (Tablo 2)

TABLO 3 – Haberlerin büyüklükleri

HABERLERİN BÜYÜKLÜKLERİ			
HABER BÜYÜKLÜĞÜ		GAZETE	
		MİLLİYET	HÜRRİYET
KISA (0-50 cm2)	sayı	4	2
	% (yüzde)	%14.2	%5.1
ORTA (50-200 cm2)	sayı	15	29
	% (yüzde)	%53.5	%74.3
UZUN (200 ve üstü)	sayı	9	8
	% (yüzde)	%32.1	%20.5
TOPLAM	sayı	28	39
	% (yüzde)	%100	%100

Tablo 3

Araştırma kapsamında Milliyet Gazetesi'nde incelenen haberlerden 4'ü 0-50 santimetrekare büyüklüğündedir. Bu incelenen haberlerin yüzde 14.2'sine karşılık gelmektedir. İncelenen haberlerin yüzde 53.5'ine karşılık gelen 15 haber 50-200 santimetrekare aralığında, incelenen haberlerden yüzde 32.1'ine karşılık gelen 9 haber ise 200 santimetrekareden büyük alan kaplayarak gazetede yer bulmuştur. Hürriyet Gazetesi'nde ise 50 santimetrekareden küçük 2 haber yer almaktadır. Gazetede 29 haber 50-200 santimetrekare aralığında, 8 haber ise 200 santimetrekareden büyüktür.

Bu oranlara bakıldığında, her iki gazetede de çıkan haberlerin ağırlıklı büyüklüğünün 50-200 santimetrekare aralığı olduğu göze çarpmaktadır. Bu oran, haberlerin yüzde 90'ını aşan bir oranda birinci sayfalarda yayımlandığı dikkate alınırsa, çok yüksektir. Bu durum, gazetelerin söz konusu haberlerini ne kadar önemseydiğini ve gazetenin genel haber ağırlığında ne kadar geniş bir yer verdiğini göstermektedir. (bkz: Tablo 3)

TABLO 4 – Haberlerin Başlık Türleri

HABERLERİN BAŞLIK TÜRÜ			
BAŞLIK TÜRLERİ		GAZETE	
		MİLLİYET	HÜRRİYET
ALINTI	Sayı	6	14
	% (yüzde)	%21.5	%35.9
YORUM	Sayı	8	13
	% (yüzde)	%28.5	%33.3
BETİMLEME	Sayı	14	12
	% (yüzde)	%50	%30.8
TOPLAM	Sayı	28	39
	% (yüzde)	%100	%100

Tablo 4

Gazetecilikte haberlerde kullanılan başlıklar, gazetenin haberi görüş biçiminin çok önemli bir göstergesidir. Alıntı başlık kullanan gazeteler, alıntı yapılan kişinin sözünü gazetenin en çok okunan ve göze çarpan kısmına yerleştirip, yorumsuz kalmayı tercih ederek, söz konusu kişiye örtülü bir destek verirler. Milliyet Gazetesi'nde incelenen dönemde bu türde 6 başlık kullanılmıştır. Hürriyet Gazetesi'nde ise bu rakam 14 tür. Milliyet Gazetesi'nde alıntı başlık haberlerin yüzde 21.5'inde, Hürriyet Gazetesi'nde ise yüzde 35.9'unda kullanılmıştır. Bu durum, her iki gazetenin de kaynağının sözüne dikkat çeken başlık tarzının benimsediğinin göstergesidir.

Yoruma dayalı başlıklar ise gazetenin olayı karşılayış biçimini, kendi çizgisi, yayın politikası açısından gösteren başlıklardır. Milliyet Gazetesi 8 haberinde bu tür başlık kullanmıştır. Bu haberlerin yüzde 28.5'ine karşılık gelmektedir. Milliyet Gazetesi'nin 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından yayımlanan 31 Mayıs 1960 tarihli sayısındaki manşet haber buna örnek olarak gösterilebilir. Bu haberde gazete yoruma dayalı bir başlık atmış ve "kabine ilk

toplantısında antidemokratik bütün kanunların lağvına karar verdi” ifadesini kullanmıştır. Gazete, burada herhangi bir kaynağa dayanmadan yasaları antidemokratik olarak nitelendirmiş, antidemokratik yasaları lağveden yürütme organını olumlayarak, kararı örtülü biçimde övmüştür. Hürriyet Gazetesi ise genellikle bu başlık türünü tercih eden bir görüntü çizmektedir. Hürriyet 14 başlığını bu biçimde atmış, haberlerin yüzde 33.3’ünde bu başlık türünü tercih etmiştir. Hürriyet Gazetesi’nin 28 Aralık 1978’de yayımlanan ve sıkıyönetim dönemini anlatan “Büyükşehirler sakin” başlığı buna örnek gösterilebilir. Gazete burada Büyükşehirlerin içinde bulunduğu durumu, kendi yorumuyla aktarmıştır.

Betimleme başlıklar ise yaşanan olayı anlatan, bu anlatım yaparken de gazetenin bakışını ortaya koyan başlık türleridir. Bu başlık türünde kimi zaman olayın kendisinin doğrudan anlatılmasıyla da yetinilir. Milliyet Gazetesi, yayımladığı haberlerin yarısında (yüzde 50) bu başlık türünü tercih etmiş, buna karşılık Hürriyet Gazetesi, 12 haberde (yüzde 30.8) bu başlık türünü kullanmıştır. (bkz: Tablo 4) Milliyet Gazetesi’nin 15 Mart 1971 tarihli sayısında kullandığı “Komutanların isteği liderlere bildirildi” başlığı buna örnek gösterilebilir. Gazete burada, meydana gelen olayı vermekle yetinmiş, yorum yapmaktan kaçınmıştır. Yine Milliyet Gazetesi’nin 13 Mart 1971 tarihli sayısında “Silahlı Kuvvetler, Sunay’a ve Meclis’e muhtıra verdi” başlığını kullanarak betimleme yapmıştır. Gazetenin bu tür bir olay karşısında yorum yapmaktan kaçınarak doğrudan olayı vermesi de olayları gözlemleyen bir tutum olarak algılanabilir. Hürriyet Gazetesi’nin 27 Aralık 1978’de yayımlanan ve sıkıyönetim dönemini konu alan haberinde kullandığı “Sıkıyönetim uygulaması başladı” başlığı da buna örnek olarak gösterilebilir. Gazete, burada hem haberi aktarmış, hem de herkesin sıkıyönetime göre davranması gerektiğine atıfta bulunmuştur.

Milliyet, 13 Mart 1971 tarihli sayısında, manşetine Süleyman Demirel'in istifa ederken söylediği, "Muhtıra ile Anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değil" sözlerini çekmiş, alıntılı başlık kullanmıştır.

Hürriyet'in 26 Aralık 1978 tarihli sayısı da alıntılı başlık kullanımına örnektir. Gazete burada, Bülent Ecevit'in ağzından "Sıkıyönetim ilan edilebilir" sözlerini haber olarak vermiştir.

TABLO 5 – Alıntı Başlıkların Kaynakları

ALINTI BAŞLIKLARIN KAYNAKLARI			
ALINTI YAPILAN		GAZETE	
		MİLLİYET	HÜRRIYET
ASKER	Sayı	3	3
	% (yüzde)	%50	%21.4
BİLDİRİ	Sayı	-	1
	% (yüzde)	-	%7.1
SİYASİ PARTİ	Sayı	1	6
	% (yüzde)	%16.6	%42.8
DİĞER	Sayı	2	4
	% (yüzde)	%33.3	%28.5
TOPLAM	Sayı	6	14
	% (yüzde)	%100	%100

Tablo 5

Alıntı başlıkların önemi ve kullanım amacı yukarıdaki bölümde anlatılmıştı. Bu başlıklarda kullanılan kaynak ve kaynağın ne söylediği bu nedenle büyük öneme sahiptir. Milliyet Gazetesi'nde kullanılan 6 alıntı başlıktan 3'ünde (yüzde 50) kaynak askerdir. Gazetenin 27 Mayıs 1960 darbesinden bir gün sonra yayımlanan

sayısında manşet haberi, darbenin lideri konumunda bulunan ve daha sonra Cumhurbaşkanı seçilecek olan Orgeneral Cemal Gürsel'e aittir. Bu haberde, manşette Gürsel'in "Vesikalar açıklanacak" sözleri yer almış. Manşetin alt başlığında ise yine Gürsel'in, "Asil milletimiz yaşadığı karanlık günleri bütün çıplaklığıyla öğrenecektir" sözleri kullanılmıştır. Gazetenin 12 Eylül 1980 askeri darbesinden bir gün sonra yayımlanan sayısında ise manşette, yine darbenin lideri konumundaki Orgeneral Kenan Evren'in sözleri yer almaktadır. Manşet haber olarak kullanılan haberin başlığı, Evren'in ağzından yazılan "Yeni yönetime herkes yardımcı olmalı" sözlerinden oluşmaktadır.

Milliyet, 1 haberde (yüzde 16.6) bir siyasi parti temsilcisinin demecini haberinin başlığına taşımıştır. Gazete, 2 haberinde ise (yüzde 33.3) belirlenen kategoriler dışında kaynaklardan yararlanmıştır. Bunlardan birinde kaynak, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, diğerinde ise bir işadamıdır. İşadamı Suat Gezgin'in "sıkıyönetim huzurda etkili olacak" cümlesi haberin başlığına taşınmış ve toplumun değişik bir kesiminin de darbeyi olumladığı böylece ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Milliyet, 13 Mart 1971 tarihli sayısında, manşetine Süleyman Demirel'in istifa ederken söylediği, "Muhtıra ile Anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değil" sözlerini çekmiş, alıntılı başlık kullanmıştır.

Hürriyet Gazetesi'nde kullanılan alıntı başlıkların 3'ünde (yüzde 21.4) kaynak asker, 1'inde (yüzde 7.1) bildiri, 6'sında (yüzde 42.8) siyasi parti, 4'ünde (yüzde 28.5) kategoriler dışındaki kişi ve kurumlardır. Bunlardan 2'si dış basında çıkmış haberlerden, biri bir sendikanın liderinden, birisi de bir eylemde atılan slogandan alınmıştır. Hürriyet Gazetesi'nde siyasi parti temsilcilerinin ya da siyasilerin sözlerinin alıntı başlığa kaynaklık etmesi yanıltıcı olmamalıdır. Gazete, bu başlıklarda da genellikle askeri müdahaleyi

meşrulaştırıp, olumluyan bir görüntü çizmiştir. 26 Mart 1971 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde göreve getirilen bağımsız Başbakan Nihat Erim'in sözleri manşete taşınmıştır. Gazetenin manşeti, "Muhtıraya uygun anlayış içerisinde çalışıyoruz" şeklindedir. Hürriyet'in 26 Aralık 1978 tarihli sayısı da alıntılı başlık kullanımına örnektir. Gazete burada, Bülent Ecevit'in ağzından "Sıkıyönetim ilan edilebilir" sözlerini haber olarak vermiştir. (bkz: Tablo 5)

TABLO 6 – Haberlerin Yönü

HABERLERİN YÖNÜ			
HABERLER YÖNÜ		GAZETE	
		MİLLİYET	HÜRRİYET
ASKERİ DARBELİ (SİKİYÖNETİMLİ) OLUMLUYOR	sayı	18	26
	% (yüzde)	%64.2	%66.6
ASKERİ DARBELİ (SİKİYÖNETİMLİ) OLUMSUZLUYOR	sayı	2	7
	% (yüzde)	%7.1	%17.9
NÖTR	sayı	8	6
	% (yüzde)	%28.5	%15.3
TOPLAM	sayı	28	39
	% (yüzde)	%100	%100

Tablo 6

Milliyet ve Hürriyet gazetelerinde askeri darbe dönemlerinde yayımlanan haberlerin, askeri darbeleri olumlayıp, olumlamadığı, askeri darbelerin medya üzerindeki etkisi konusunda da belirleyici bir öneme sahiptir. Çalışmanın askeri darbe dönemlerini anlatan bölümlerinde, darbeyi gerçekleştiren askeri yönetimin ilk iş olarak devlete ait medya araçlarını kontrolüne aldığını, özel sektörün elinde bulunan medya araçlarına yönelik de bir dizi kurallar getirdiğini belirtmiştik. Uygulanan sıkı rejim nedeniyle, askeri darbenin aleyhinde haber yapıldığı takdirde medyanın birçok yasak, sansür uygulamasıyla karşı karşıya kaldığı da bu bölümlerde açıklanmıştır. Böyle bir ortamda, güncel gelişmeleri haber yapmak isteyen ancak

yasak veya sansürle karşılaşmak istemeyen bir medya organının, darbe konusunda nötr haber yapması ya da darbeyi olumlayan haber yapması da normale aykırı bir durum oluşturmamaktadır. Sıkıyönetim dönemlerine neden olan Çorum, Maraş olayları gibi durumlarda ise medyanın bakış açısı, yaklaşan bir askeri hareketi haber verir nitelikte, hatta zaman zaman askerleri müdahaleye davet eder biçimdedir. Bunun nedeni ise ticari birer kurum olan medya organlarının, olası bir askeri müdahale karşısında demokrasi yanlısı bir tutum almak yerine ticari faaliyetini rahatça sürdürme çabası olarak açıklanabilir. Bir diğer neden ise Hürriyet, Milliyet gibi merkezde yer aldığı ve büyük kitlelere ulaştığı söylenebilecek basın yayın organlarının, ideolojik nitelikte ve dar kitleye yayın yapan basın yayın organlarından daha fazla baskı gördüğüdür. Her dönem iktidarla yakın temas halinde olan bu gazeteler, askeri darbe dönemlerinde de iktidarın yakınındadır. Bu yakınlık, “iktidardaki” askeri yönetimin bir anlamda meşrulaştırıcısı olmayı da beraberinde getirmektedir.

Bunların ışığında, araştırmada ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında, incelenen haberlerin büyük bir bölümünün, askeri darbe ya da sıkıyönetimi olumladığı görülecektir. Milliyet Gazetesi'nde çıkan haberlerden 18'i (yüzde 64.2), Hürriyet Gazetesi'nde çıkan haberlerin 26'sı (yüzde 66.6) askeri darbe ya da sıkıyönetimi olumlamaktadır. Milliyet Gazetesi sadece 2 haberinde (yüzde 7.1) darbeyi olumsuzlamıştır. Bu sayı Hürriyet Gazetesi'nde ise 6'dır. (yüzde 17.9). Buna karşılık Milliyet Gazetesi'nde çıkan haberlerin 8'i (yüzde 28.5), Hürriyet Gazetesi'nde çıkan haberlerin 6'sı (yüzde 15.3) tarafsız bir bakış açısı ile kaleme alınmıştır.

Milliyet Gazetesi'nin 1960 askeri darbesinin ardından yayımlanan 28 Mayıs 1960 tarihli sayısında, “Mahkum gazeteciler dün tahliye edildi” başlığı kullanılmış, böylece darbeden bir gün sonra

yayımlanan gazetenin en önemli haberlerinden birisi, darbeyle giden Demokrat Parti iktidarının en çok eleştirilen uygulamalarından olan “gazeteci tutuklamalarına” ayrılmıştır. Milliyet, bu haberle, askeri darbenin eleştirilen uygulamaları sonlandırdığını bildirerek, darbe yönetimini olumlamıştır.

Milliyet Gazetesi’nin 13 Mart 1971 tarihli sayısında ise 1971 muhtırasının verilmesiyle görevinden istifa eden Süleyman Demirel’in “Muhtıra ile anayasal, hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değil” sözleri manşet haberin alt başlığı olarak verilmiş, manşette ise “Demirel istifa etti” ifadesi yer almıştır. Böylece askeri müdahaleye tepki gösteren ve bunun gerekçesini ifade eden bir siyasetçinin görüşü, gazetenin en çok okunan kısmına yerleştirilmiştir.

Milliyet 15 Mart 1971 tarihli sayısında ise muhtırayı veren komutanların, siyasi parti liderleriyle bir toplantı yaptığını ve toplantıda isteklerini siyasilere bildirdiklerini, “Komutanların isteği liderlere bildirildi” başlığıyla okuyucularına duyurmuş, manşetteki bu ifadenin altında ise “Muhtıra üzerine istifa eden Demirel, AP Genel Başkanı olmasına rağmen toplantıya katılmadı” denilerek, siyasi bir parti liderinin muhtıraya gösterdiği tepkiyi tarafsız bir gözle aktarmıştır. Yine Milliyet’in 8 Eylül 1955 tarihli sayısında, “İstanbul ve İzmir’de sükunet avdet etti” başlıklı haber verilerek, 6-7 Eylül olaylarının ardından ilan edilen sıkıyönetimin şehirlerde huzuru sağladığı anlatılmış ve sıkıyönetim uygulaması olumlanmıştır.

Hürriyet Gazetesi de aynı günkü sayısında manşetten “Demirel’in iştirak etmediği toplantı 25 dakika sürdü” ifadesiyle toplantı haberini duyurmuş ve tarafsız bir gözle toplantının nasıl gerçekleştiğini aktarmıştır.

Hürriyet Gazetesi, 13 Mart 1971 tarihli sayısında, Milliyet Gazetesi’nde olduğu gibi askeri müdahaleyi olumsuzlayarak, Demirel’in “Yanlış iş yaptığımı kani değilim” sözlerini manşetten vermiştir. Hürriyet, 28 Aralık 1978 tarihli sayısında “Büyükşehirler

sakin” başlıklı haberle, sıkıyönetim uygulamasının şehirleri eski huzurlu haline dönüştürdüğünü anlatmış, sıkıyönetimi olumluştür. (bkz: Tablo 6)

TABLO 7 – Haberlerde Fotoğraf Kullanımı

HABERLERDE FOTOĞRAF KULLANIMI			
FOTOĞRAF		GAZETE	
		MİLLİYET	HÜRRİYET
VAR	sayı	16	25
	% (yüzde)	%57.1	%64.1
YOK	sayı	12	14
	% (yüzde)	%42.9	%35.9
TOPLAM	sayı	28	39
	% (yüzde)	%100	%100

Tablo 7

Fotoğraf, haberlerde, haberde anlatılanları pekiştirmek için kullanılan, bazen de haberin içinde verilemeyen yorumu, tek başına verebilen önemli bir görsel malzemedir. Milliyet Gazetesi’nde, incelenen dönemlerde çıkan haberlerin 16’sı (yüzde 57.1) fotoğrafla birlikte kullanılmıştır. Hürriyet Gazetesi ise 25 (yüzde 64.1) haberinde fotoğrafa da yer vermiştir.

Milliyet Gazetesi’nde yer alan haberlerden 12’si (yüzde 42.9), Hürriyet Gazetesi’nde yer alan haberlerden ise 14’ü (yüzde 35.9) fotoğrafsız kullanmıştır. (bkz: Tablo 7)

TABLO 8 – Kullanılan Fotoğrafların İçeriği

KULLANILAN FOTOĞRAFLARIN İÇERİĞİ			
FOTOĞRAFTA BULUNAN		GAZETE	
		MİLLİYET	HÜRRİYET
ASKER	sayı	11	13
	% (yüzde)	%68.7	%52
OLAY (KARMAŞA)	sayı	1	2
	% (yüzde)	%6.2	%8
TERÖR	sayı	2	-
	% (yüzde)	%12.5	-
SİYASİ	sayı	-	4
	% (yüzde)	-	%16
DİĞER	sayı	2	6
	% (yüzde)	%12.5	%24
TOPLAM	sayı	16	25
	% (yüzde)	%100	%100

Tablo 8

Milliyet Gazetesi'nde kullanılan fotoğrafların 11'inde (yüzde 68.7) askerlerin görüntüleri yer almaktadır. 1 (yüzde 6.2) fotoğrafta olay-karmaşa görüntüsü, 2 (yüzde 12.5) fotoğrafta terör-anarşi görüntüleri bulunmaktadır. Gazete, 1960 darbesiyle tahliye edilen gazetecilerin aileleriyle kavuşma görüntüsü ile terör kurbanlarının mezarlarının görüntüsünü de fotoğraflayarak, haberlerinde kullanmıştır. Bu oranlar, gazetenin, tıpkı haberlerinin yönünde olduğu gibi kullandığı fotoğraflarla da askeri müdahaleden yana bir tutum ortaya koyduğunu göstermektedir.

Hürriyet Gazetesi'nde de durum farklı değildir. Hürriyet'te yayımlanan fotoğraflardan 13'ü (yüzde 52) askerlere, 2'si (yüzde 8) olay-karmaşa görüntülerine, 4'ü (yüzde 16) siyasilere aittir. Gazetede, toplantı ve törenlerden çekilen 2 fotoğrafla, tank, miting, günlük yaşam ve Atatürk fotoğrafları da kullanmıştır. (bkz: Tablo 8)

TABLO 9 – Haberlerdeki Ana Kaynak

HABERLERDEKİ ANA KAYNAK			
ANA KAYNAK		GAZETE	
		MİLLİYET	HÜRRİYET
ASKER	Sayı	17	20
	% (yüzde)	%60.7	%51.2
SİYASİ	Sayı	8	14
	% (yüzde)	%28.5	%35.8
SİVİL TOPLUM ÖRGÜTÜ	Sayı	-	-
	% (yüzde)	-	-
EMNİYET	Sayı	-	-
	% (yüzde)	-	-
VATANDAŞ	Sayı	1	1
	% (yüzde)	%3.5	%2.5
DİĞER	Sayı	2	4
	% (yüzde)	%7.1	%10.2
TOPLAM	Sayı	28	39
	% (yüzde)	%100	%100

Tablo 9

İncelenen haberlerin kaynağı, araştırma açısından büyük öneme sahiptir. Milliyet Gazetesi'nde yer alan haberlerin 17'sinde (yüzde 60.7) kaynak askerdir. 8 haber (yüzde 28.5) siyasiler kaynak alınarak verilmiştir. 1 haberde (yüzde 3.5) kaynak vatandıştır. Milliyet 2 haberinde ise basın açıklamalarını kaynak olarak almıştır.

Hürriyet Gazetesi'nde ise incelenen haberlerin 20'sinde (yüzde 51.2) kaynağın asker olduğu, 14'ünde (yüzde 35.8) siyasilerin, 1'inde (yüzde 2.5) vatandaşın habere kaynaklık ettiği görülmüştür. Gazetenin iki haberinde kaynak dış basın, 1 haberinde senato başkanı, 1 haberinde ise yapılan bir eylemdir.

Hürriyet Gazetesi'nin 16 Eylül 1980 tarihli sayısında, Kenan Evren'in "Bu hareket tarih kitaplarındaki gibi bir darbe değildir. Demokrasiyi kaldırmadık, kurtarmak için harekatı yaptık" sözleri askerlerin kaynak gösterildiği haberlere örneklerden birisidir.

Milliyet'in 16 Mart 1971 tarihli sayısında yayımlanan "Cevdet Sunay'ın millete mesajı:Yeni devir başladı" şeklindeki haberi de yine

bu türe örnektir. Gazetenin 27 Mayıs 1960 darbesinden bir gün sonra yayımlanan sayısında ise Orgeneral Cemal Gürsel'in ağzından, "Vesikalar açıklanacak" şeklinde bir haber verilmiştir. Manşetin alt başlığında ise yine Gürsel'in, "Asil milletimiz yaşadığı karanlık günleri bütün çıplaklığıyla öğrenecektir" sözleri kullanılmıştır. Gazetenin 12 Eylül 1980 askeri darbesinden bir gün sonra yayımlanan sayısında ise manşette, Orgeneral Kenan Evren'in "Yeni yönetime herkes yardımcı olmalı" sözleri vardır.

Milliyet, 13 Mart 1971 tarihli sayısında, Süleyman Demirel'in ağzından verilen "Muhtıra ile Anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değil" sözleri ile Hürriyet'in 26 Aralık 1978 tarihli sayısının da Bülent Ecevit'in ağzından verilen "Sıkıyönetim ilan edilebilir" sözleri siyasilerin kaynak gösterildiği haberlere örnektir.

Bu oranlar, haberlerin hangi etkide olduğunu ortaya koyması açısından önem kazanmaktadır. (bkz: Tablo 9)

TABLO10 – Askeri Darbeyi Olumlayan Temalar

HABERLERDE ASKERİ DARBİYİ (SIKIYÖNETİMİ) OLUMLAYAN TEMALAR			
OLUMLAYAN TEMALAR		GAZETE	
		MİLLİYET	HÜRRİYET
ANARŞİYİ BİTİRDİĞİ	sayı	18	25
	% (yüzde)	%14.4	%15.4
AKAN KANI DURDURDUĞU	sayı	18	22
	% (yüzde)	%14.4	%13.5
DÜZEN SAĞLADIĞI	sayı	17	25
	% (yüzde)	%13.6	%15.4
BASKIYI SONLANDIRDIĞI	sayı	17	24
	% (yüzde)	%13.6	%14.8
KÖTÜ GİDİŞE SON VERDİĞİ	sayı	17	21
	% (yüzde)	%13.6	%12.9
ÜLKEYİ SİYASİLERİN YÖNETTİĞİNDEN İYİ DURUMA GETİRDİĞİ	sayı	16	18
	% (yüzde)	%12.8	%11.1
EKONOMİYİ RAYINA OTURTTUĞU	sayı	7	6
	% (yüzde)	%5.6	%3.7
SİSTEMİ DEMOKRATİKLEŞTİRDİĞİ	sayı	15	18
	% (yüzde)	%12	%11.1
DİĞER	sayı	-	3
	% (yüzde)	-	%1.8
TOPLAM	sayı	125	162
	% (yüzde)	%100	%100

Tablo 10

İncelenen haberlerde kullanılan temalar, haberlere yön vermekte, böylece gazetenin yayımladığı haberlerde çizdiği yönü göz önüne sermektedir. Sayısallaştırılan temalar, gazetenin haberlerinde kullandığı ortak ifadelerden çıkartılmıştır.

Milliyet Gazetesi'nde askeri darbe veya sıkıyönetimi olumlayan haberlerde, toplam 125 temanın kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu temalardan ön önemlileri, askeri müdahaleleri gerçekleştirenlerin de sıkça tekrarladığı "anarşinin bittiği", "akan kanın durduğu" gibi temalardır. Milliyet Gazetesi'nde, "anarşinin bittiği" teması tam 18 (yüzde 14.4) kez kullanılmıştır. "Akan kanın durduğu" teması da yine 18 kez tekrarlanmıştır. "Müdahalenin düzen sağladığı" teması 17 kez (yüzde 13.6) kullanılmıştır. Müdahalenin "halkın üzerindeki baskıyı sonlandırdığı" teması da yine 17

kez yinelenmiştir. Müdahalenin “kötü gidişe son verdiği” teması da diğerleri gibi 17 kez tekrarlanan temalar arasında yer almaktadır.

Darbelerin, “ülkeyi siyasilerin yönettiğinden iyi duruma getirdiği” teması, değişik ifadeler altında tam 16 kez (yüzde 12.8) vurgulanmıştır. “Sistemin darbeyle demokratikleştiği” teması, darbe karşıtı tezlerin başında gelen görüşü çürütme amacıyla, değişik ifadeler altında 15 kez (yüzde 12) yer bulmuştur. Halkın en önemli sorunlarından olan ekonomiye, askeri yöneticilerin sahip çıktığı “ekonominin rayına oturduğu” temasıyla 7 kez (yüzde 5.6) haberlerde yer bulmuştur. Bunun büyük bölümü 1980 askeri darbesi döneminde yayımlanan haberlerde yer almaktadır.

Hürriyet Gazetesi’nde ise askeri müdahaleyi olumlayan tam 162 tema haberlerin içeriğinde kullanılmıştır. Müdahalenin “anarşiyi bitirdiği” teması 25 haberde (yüzde 15.4), müdahalenin “düzen sağladığı” teması da yine 25 haberde kullanılmıştır. 22 kez (yüzde 13.5) “müdahalenin akan kanı durdurduğu” teması kullanılmış, 24 kez (yüzde 14.8) müdahalenin “halkın üzerindeki baskıyı sonlandırdığı” teması haberlerde yer almıştır. Müdahalenin “kötü gidişe son verdiği” teması 21 haberde (yüzde 12.9), müdahalenin “ülkeyi siyasilerin yönettiğinden iyi duruma getirdiği” teması da 18 haberde (yüzde 11.1) yer bulmuştur. 6 haberde (yüzde 3.7) “ekonominin rayına oturduğu” teması kullanılmıştır. Hürriyet Gazetesi de yayımlanan bir haberde “siyasilerin de askeri darbeyi istediği” teması, 1 haberde “müdahalenin Atatürk ilkeleri doğrultusunda yapıldığı” teması, 1 haberde de “hayatın normale döndüğü” teması işlenmiştir.

Askeri müdahaleyi olumlayan temaların bu kadar sık ve birbirine yakın oranlarda tekrarlanması, aynı haberlerde darbeyi olumlayan birden çok temanın kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, bu haberlerin güçlü bir biçimde askeri müdahaleyi meşrulaştırıcı ve olumlayıcı etkide bulunma amacının olduğunu da açığa çıkarmaktadır.

Milliyet Gazetesi, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından yayımlanan 31 Mayıs 1960 tarihli sayısındaki “kabine ilk toplantısında antidemokratik bütün kanunların lağvına karar verdi” başlığında,

halkın üzerindeki baskının kalktığı, sistemin demokratikleştiği temalarını kullanmıştır. Hürriyet Gazetesi ise 28 Aralık 1978'de kullandığı "Büyükşehirler sakin" başlığıyla anarşinin bittiği, düzenin sağlandığını göstermektedir.

Milliyet'in 28 Aralık 1978 tarihli sayısında Sıkıyönetim Komutanlığı'nın "Sıkıyönetim huzurda etkili olacak" açıklaması haber olarak kullanılmış, sıkıyönetimin anarşiyi bitirdiği, akan kanı durdurduğu, halkın üzerindeki baskıyı sonlandırdığı gibi temalar haberin içerisinde yer bulmuştur. Milliyet'in 28 Mayıs 1960 tarihli sayısında, "Meclis Feshedildi" başlığı altında verilen haberde, anarşinin bittiği, akan kanın durduğu, düzen sağlandığı, halkın üzerindeki baskının sonlandığı gibi askeri darbeyi olumlayan temalar kullanılmıştır. Yine Milliyet'in 12 Eylül 1980 tarihli sayısında, "Parlamento ve hükümet feshedildi" başlığı altında askeri darbe ve bunun nedenleri açıklanmış, darbeyi olumlayan tüm temalar haberde kullanılmıştır. Hürriyet'in 16 Mart 1971 tarihli sayısında ise "Yeni devir başladı" başlığı kullanılmış, askeri müdahalenin anarşiyi bitirdiği, akan kanı durdurduğu, ülkenin kötü gidişeni son verdiği temaları haberde yer bulmuştur. Hürriyet'in 14 Mart 1971 tarihli sayısında ise "Ordunun isteği anarşik hareketleri önlemek için Anayasa'da değişiklik" alt başlığının altında verilen haberde, yine askeri darbeyi olumlayan tüm temalara yer verilmiştir. (bkz: Tablo 10)

TABLO 11 – Askeri Darbeyi Olumsuzlayan Temalar

HABERLERDE ASKERİ DARBİYİ (SİKİYÖNETİMİ) OLUMSUZLAYAN TEMALAR			
OLUMSUZLAYAN TEMALAR		GAZETE	
		MİLLİYET	HÜRRİYET
DEMOKRATİK DÜZENİ BOZDUĞU	sayı	2	6
	% (yüzde)	%28.5	%33.3
BASKI ORTAMI YARATTIĞI	sayı	2	6
	% (yüzde)	%28.5	%33.3
OLAĞANÜSTÜ HUKUKİ BİR ORTAM YARATTIĞI	sayı	2	5
	% (yüzde)	%28.5	%27.7
BASINA SANSÜR UYGULADIĞI	sayı	-	-
	% (yüzde)	-	-
ELEŞTİRİYE TAHAMMÜLÜ OLMADIĞI	sayı	-	-
	% (yüzde)	-	-
TOTALİTER BİR YÖNETİM BİÇİMİ OLDUĞU	sayı	1	1
	% (yüzde)	%14.2	%5.5
DÜŞÜNCE SUÇLARINI HAPISLE CEZALANDIRDIĞI	Sayı	-	-
	% (yüzde)	-	-
DİĞER	Sayı	-	-
	% (yüzde)	-	-
TOPLAM	Sayı	7	18
	% (yüzde)	%100	%100

Tablo 11

Askeri darbeleri olumsuzlayan temalar ise yayımlanan haberlerin yanı sıra, çalışmanın genelinde ortaya çıkan, askeri müdahale karşıtı eleştiriler ve söylemler dikkate alınarak belirlenmiştir.

Belirlenen temalardan, müdahalenin “demokratik düzeni bozduğu” teması, Milliyet Gazetesi’nde 2 (yüzde 28.5), Hürriyet Gazetesi’nde ise 6 kez (yüzde 33.3) kullanılmıştır. Müdahalenin “baskı ortamı yarattığı” teması önceki temada olduğu gibi Milliyet Gazetesi’nde 2, Hürriyet Gazetesi’nde 6 kez yer bulmuştur.

Müdahalenin “olağanüstü hukuki bir ortam yarattığı” teması, Milliyet Gazetesi’nde 2 kez kullanılırken, Hürriyet Gazetesi’nde 5 kez (yüzde 27.7) kullanılmıştır. Askeri darbelerin sonucunda oluşturulan yönetimin, “totaliter (baskıcı) bir yönetim biçimi olduğu” teması ise Milliyet Gazetesi’nde 1

yüzde 14.2), Hürriyet Gazetesi'nde de Milliyet'te olduğu gibi 1 kez (yüzde 5.5) kullanılmıştır.

Milliyet Gazetesi, askeri müdahaleleri olumsuzlayan toplam 7 temaya haberlerinde yer vermiş, Hürriyet Gazetesi ise olumsuzlayıcı 18 temayı haberlerinin içerisine yerleştirmiştir.

Her iki gazete de belirlenen "basına sansür uygulandığı", "eleştiriye tahammülü olmadığı", "düşünce suçlarını hapisle cezalandırdığı" temalarına haberlerinde yer vermemiştir. Oysa, araştırmanın önceki bölümlerine bakıldığında, nispeten basını daha çok ilgilendiren bu temaların kullanımını gerektiren birçok somut olayın yaşandığı görülmektedir. Buradan, askeri müdahaleyi eleştirmeyi gerektirecek bu tür olayların haberlerinin her iki gazete tarafından da rağbet görmediği rahatlıkla anlaşılabılır.

Milliyet'in 14 Mart 1971 tarihli sayısında bir siyasetçinin Meclis'te muhtıraya karşı çıktığını gösteren sözleri gazetenin manşetine taşınmış, haberin içerisinde askeri müdahalenin demokratik düzeni bozduğu, baskı ortamı yarattığı, olağanüstü bir hukuki ortama neden olduğu temaları, müdahale olumsuzlanarak haberde yer almıştır. Hürriyet'in 13 Mart 1971 tarihli sayısında Süleyman Demirel'in 1971 muhtırasına karşılık Başbakanlık görevinden istifa ettiği anlatılmış, Demirel'in istifa mektubuna da haberde yer verilmiştir. Haberde, muhtırayla demokratik düzenin bozulduğu, muhtıranın baskı ortamı yarattığı, olağanüstü hukuki bir ortama neden olduğu gibi müdahaleyi olumsuzlayan temalar mevcuttur. (bkz. Tablo 11)

A – Kodlama Cetveli

Araştırmada kullanılan ve yukarıda örneklerle de anlatılan nicel verilerin ortaya çıkmasını sağlayan kodlama cetveli şu şekildedir:

1. Gazete Adı: () Milliyet () Hürriyet

2. Haberin Tarihi:.....

- 3. Haberin Sayfası:** ☐ Birinci sayfa ☐ Diğer sayfalar.....
- 4. Haber Alanı:**
- 5. Başlık Türü:** ☐ Alıntı ☐ Yorum ☐ Betimleme
- 6. Başlık Alıntı İse:** ☐ Asker ☐ Bildiri ☐ Siyasi parti
☐ Diğer.....
- 7. Haberin Yönü:** ☐ Askeri darbeyi (sıkıyönetimi) olumluyor
☐ Askeri darbeyi (sıkıyönetimi) olumsuzluyor
☐ Nötr
- 8. Fotoğraf:** ☐ Var ☐ Yok
- 9. Fotoğraf varsa:** ☐ Asker ☐ Olay (karmaşa) ☐ Terör
☐ Siyasi ☐ Diğer
- 10. Haberdeki Ana Kaynak:**
☐ Asker ☐ Siyasi ☐ Sivil toplum örgütü
☐ Emniyet ☐ Vatandaş ☐ Diğer.....
- 11. Askeri Darbeyi (sıkıyönetimi) Olumlayan Temalar**
☐ Anarşiyi bitirdiği
☐ Akan kanı durdurduğu
☐ Düzen sağladığı
☐ Halkın üzerindeki baskıyı sonlandırdığı
☐ Ülkenin kötüye gidişine son verdiği
☐ Ülkeyi siyasilerin yönettiğinden iyi duruma getirdiği
☐ Ekonomiyi rayına oturttuğu
☐ Sistemi demokratikleştirdiği
☐ Diğer.....
- 12. Askeri Darbeyi (sıkıyönetimi) Olumsuzlayan Temalar**
☐ Demokratik düzeni bozduğu
☐ Baskı ortamı yarattığı
☐ Olağanüstü hukuki bir ortam yarattığı
☐ Basına sansür uyguladığı
☐ Eleştiriye bile tahammülü olmadığı
☐ Totaliter bir yönetim biçimi olduğu
☐ Düşünce suçlarını (gazeteci-yazar-akademisyen) bile hapisle cezalandırdığı
☐ Diğer.....

SONUÇ

“Askeri Darbeler Öncesi ve Sonrası Medya Özgürlüğü” adlı tez çalışmasının sonucunda, 1955 yılından bu yana yaşanan sıkıyönetim ve askeri darbe dönemlerinde medya özgürlüğünden söz etmenin olanaklı olmadığı anlaşılmıştır.

Medyaya yönelik yasaklar DP iktidarının ikinci kez ülkeyi yönetmek için seçildiği 1955 yılından itibaren kendisini göstermiştir. Bu dönemde, tek parti iktidarı döneminden sonra medyaya sağlanan özgürlükler bir bir geri alınmış, Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasıyla medya için tek parti iktidarı dönemini aratacak bir dönem başlamıştır. Bu dönemde meydana gelen toplumsal olaylar çeşitli tarihlerde sıkıyönetim ilan edilmesine neden olmuş, medya 1960 askeri darbesini sıkıyönetim döneminden kaynaklanan yasal kısıtlılıklar, Tahkikat Komisyonu talimatları içerisinde karşılamıştır. 1960 askeri darbesinden sonra DP iktidarı döneminde tutuklanan gazeteciler serbest bırakılmasına, göreceli bir serbestlik getirilmesine rağmen, medya özgürlüğü, darbe sonrası sıkıyönetim kuralları nedeniyle yine sağlanamamıştır. 1971 Muhtırası’na kadar geçen süre medyanın yine sıkıyönetim kısıtlılıklarıyla uğraştığı bir dönem olma özelliği kazanmıştır. 1960 askeri darbesi ve Anayasası’nın özgürlükçü ruhu, 1971 Muhtırası’na kadar kesintilerle kendisini gösterse de muhtıra yönetimi medyanın kısıtlı özgürlüklerini tam olarak elinden almış ve kargaşa içerisinde geçen yıllar boyunca da medyayı bu dönemi çok arar hale getirmiştir. 1980 askeri darbesi, medyayı kesintisiz sıkıyönetim dönemleri nedeniyle geçirdiği baskı altında yılların psikolojisi içerisinde yakalamıştır. 1980 askeri darbesi, basın için yasaklar içerisinde 1983 seçimlerine kadar geçen yıllara taşımıştır. Tüm bu süreçler içerisinde medya özgürlüğünden söz etmek olanaklı değildir. Medya, haber verme, kamuoyu oluşturma, kamuoyunu

açıklama, eleştiri gibi fonksiyonlarını bu dönemde yerine getirememiştir.

Bu nedenle halk, objektif, olan biteni tüm açıklığıyla anlatan haberleri öğrenememiş, halkın haber alma hakkı da sınırlandırılmıştır.

Askeri darbeleri yapan kişi ve kurumlar, darbelerin gerçekleştiği ilk gün, devletin elindeki radyo ve televizyona el koymuş, yayın akışını kendisine göre düzenlemiştir. Bu televizyonlara kimlerin çıkabileceği dahi askeri organlarca belirlenmiştir. Bu araçlar ele geçirildikten sonra darbenin nedenleri ve nasıl bir yönetim biçimi getireceği buralardan halka anlatılmış, araçlar askeri müdahalenin toplum gözünde meşrulaştırılması amacıyla kullanılmıştır.

Özel sektörün elinde bulunan medya araçları ise yasa, talimatlar, yargı kararları ile engellenmeye çalışılmıştır. Böylece tek tip denilemese bile askeri yönetimin çizdiği sınırların içerisinde kalan bir yayın anlayışıyla hareket eden medya dünyası oluşturulmuştur.

Medyanın kimi organları askeri müdahalelerin aleyhinde yayın yapmış olsalar da bunlar marjinal medya araçları olarak kalmışlardır. Büyük medya olarak nitelendirilebilecek, medyanın ticari bir işletme olduğu gerçeğini ön plana alan medya araçları ise belirlenen sınırlar içerisinde yayın yapmayı tercih etmiş, muhalefet ya da eleştiri vazifesini yerine getirmemiştir. Medya, kendisi için çizilen sınırı özümsemiş, askeri yönetimin müdahalesine bile gerek kalmaksızın, bu sınırları oto kontrol uygulayarak kendiliğinden uygulamıştır. Oto kontrol sistemi, tüm askeri darbe dönemleri öncesi ve sonrasında kendisini göstermiştir. Medya, özellikle darbe dönemleri öncesi yaşanan sıkıyönetim dönemlerinde, darbeyi davet eder nitelikte yayımlar dahi yapmıştır.

Bu yayınlar darbe dönemlerinde de darbelerin olumlanmasıyla devam etmiştir.

Bu sonuçlar, çalışmanın askeri darbe ve sıkıyönetim dönemlerinin anlatılmaya çalışıldığı bölümlerle, yine bu dönemlere yönelik gerçekleştirilmeye çalışılan araştırma kısmından çıkartılmıştır.

Askeri darbe ve sıkıyönetim dönemlerinde getirilen yasak ve sınırlamaların anlatıldığı bölümde, medyanın hangi şartlarda ve baskılar altında, hangi biçimde çalıştığı örneklerle aktarılmaya çalışılmıştır. Bu örnekler, medya için bu dönemde özgürlükten söz edilemeyeceğinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Ortaya çıkan nicel veriler, askeri darbe ve sıkıyönetim dönemlerinde, medyanın kendisine sınırlılıklar getiren yürütme organına karşı olumlu haberler vermeyi tercih ettiğini ortaya koymuş, bunun olağan karşıladığını, bu yönetimin eleştirilmesini doğru bulmadığını değerlendirdiğini açığa çıkartmıştır.

Ortaya çıkan tüm verilerin ışığı altında, çalışmanın giriş bölümünde ortaya atılan varsayımların büyük oranda doğrulandığı, medyanın tek tip yayın yapar hale geldiği gibi iddialı nitelendirilebilecek savlar gibi küçük bir bölümünün ise çürütüldüğü anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ABADAN, Nermin

Basın ve Haberleşme Hürriyeti, Türkiye’de İnsan Hakları Semineri (9-11 Aralık 1968), Ankara 1970

AKSOY, Muammer

Türkiye’de Düşünce Özgürlüğü, Türkiye’de İnsan Hakları Semineri (9-11 Aralık 1968), Ankara 1970

ANA BRITANNICA, C.7,

AVCIOĞLU, Doğan

Devrim ve Demokrasi Üzerine, Tekin Yayınları, İstanbul, 1980

AYDEMİR, Şevket Süreyya

İkinci Adam (Cilt 3) Yükselen Matbaası, İstanbul, 1968

BALKANLI, Remzi

Basın Hürriyeti, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1961

BERELSON, Bernard R. (Çeviren: Raşit Kaya)

The State of Communication Research People, Society and Mass Communication, Derleyen: L.A. Dexter ve D.M. White, The Free Press, 1994

BEETHAM D., BOYLE K. (Çeviren: Vahit Bıçak)

Demokrasinin Temelleri, Liberte Yayınları, Ankara 1998

COŞKUN, Nusret Safa

Son Meclis, İstanbul, 1960

ÇAVDAR, Tefik

Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, İmge Kitabevi, Ankara, 1996

DAVER, Bülent

Fevkalede Hal Rejimleri, Ankara, 1961

DÖNMEZER, Sulhi

Basın ve Hukuku, İstanbul, 1976

ERDOĞAN, İrfan – ALEMDAR, Korkmaz

İletişim ve Toplum, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990

ERMAN, Sahir-ÖZEK, Çetin

Açıklamalı Basın Hukuku ile İlgili Mevzuat, Gülen Ofset, İstanbul, 1991

EVSAI, Vedii

Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl, İstanbul, 1987

GEMALMAZ, Semih

Türkiye'de Basın Özgürlüğü Mevzuatı, Basın Konseyi Yayını, 1990

GİRGİN, Atilla

Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etiği, İnkılap Kitabevi, Ankara, 2000

GÖKÇE, Orhan

İçerik Çözümlemesi, Turkuaz Yayınevi, Eskişehir, 1994

HALE, William (Çeviren: Ahmet Fethi)

1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset, Hil Yayınevi, İstanbul, 1996

İÇEL, Kayıhan

Kitle Haberleşme Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 1990

İRVAN, Süleyman

Medya-Kültür-Siyaset, Ark Yayınevi, Ankara, 1997

KABACALI, Alpay

Türk Basınında Demokrasi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994

KONGAR, Emre

12 Eylül ve Sonrası, İstanbul, 1987

KONGAR, Emre

Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Cem Yayınları, İstanbul, 1987

KUZU, Burhan

Türk Anayasa Metinleri ile İlgili Mevzuat, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1980

MCQUAIL, D. (Çeviren Kormaz Alemdar, Raşit Kaya)

Kitle İletişim Araçlarının Etkileri, Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar, 1983

NESİMİ, Abidin

Yılların İçinden, İstanbul, 1977

PARLA, Taha

Türkiye'nin Siyasal Rejimi, İstanbul, 1984

SAROL, Mükerrerem

Türkiye'de Basın Hürriyeti Vardır, Devir Yayınları, İstanbul 1954

SEVERİN, Werner / TANKARD, James, (Çeviren: Ali Atıf Bir-Serdar Seven)

İletişim Kuramları, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1994

SOYSAL, Mümtaz

100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987

TANİLLİ, Server

Devlet ve Demokrasi, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996

TİMÜR, Taner

Çok Partili Hayata Geçiş, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991

TOKER, Metin

Tek Partiden Çok Partiye, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1990

TOKGÖZ, Oya

Temel Gazetecilik, İmge Yayınları, Ankara 1994

TOPUZ, Hıfzı

Türk Basın Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973

ÖZEK, Çetin

Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1972

ÖZEK, Çetin

Basında Haber Verme Hakkının Sınırları - Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, İstanbul, 1983

USLUATA, Ayseli

İletişim, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998

ÜSKÜL, Zafer

Siyaset ve Asker, İmge Kitabevi, Ankara, 1997

MAKALELER

ÇELİK, Nur Betül,

İdeoloji Kuramlarında Özne; Althusser ve Gramsci, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültür ve İletişim Dergisi, Sayı 103, İletişim Fakültesi Matbaası, 1999 2/2

DOĞRU, Osman

Belgelerle Meclis Tahkikat Encümeni'nin Siyasal Çevresi, Tarih ve Toplum Dergisi, 1990

NADİ, Nadir

Yandan Baskı, Cumhuriyet, 2 Ağustos 1951

OKAY, Aydemir

Basın Özgürlüğü, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, İstanbul, 1992, Sayı 1

SAYILGAN, Şevket

Basın ve Özgürlük, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, İstanbul, 1992, Sayı 1

TEZLER VE KURUMSAL ÇALIŞMALAR

GÜRTAŞ, Aytül

Haber Metinlerinin Söylemsel Analizi Üzerine Bir Çalışma; Haberin Tarafsızlığı Açısından Türk Basınında Temizlik İşçileri Grevi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994

NEZİROĞLU, İrfan

Türkiye’de Demokrasinin Gelişmesinde Etkin Bir Araç Olarak Yazılı Basının Rolü, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Tanıtım Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2002

İSTANBUL BAROSU

Türk Pozitif Hukukunun Demokratikleşmesine İlişkin Türkiye Barolar Birliği Ön Tasarısı ve Raporları, İstanbul Barosu Dergisi Özel Sayısı, 1977

SÜRELİ YAYINLAR

MİLLİYET GAZETESİ

**(6 EYLÜL 1955-28 NİSAN 1960-27 MAYIS 1960-15 HAZİRAN 1971-12
MART 1971-26 MART 1971-19 ARALIK 1978-26 ARALIK 1978-12
EYLÜL 1980)**

HÜRRİYET GAZETESİ

**(6 EYLÜL 1955-28 NİSAN 1960-27 MAYIS 1960-15 HAZİRAN 1971-12
MART 1971-26 MART 1971-19 ARALIK 1978-26 ARALIK 1978-12
EYLÜL 1980)**

ÖZET

Askeri darbeler, bir yönetim biçiminin, askeri kuvvetlerce kesintiye uğratılarak, güç kullanılmak suretiyle iktidarın ele geçirilmesi olarak tanımlanabilir. Askeri darbeler, ülkelerin yönetim biçimini değiştiren eylemler olmalarının yanı sıra aynı zamanda olağanüstü hukuki koşullar doğuran ve ülkenin tüm koşullarını yenibaştan biçimlendirildiği dönemlerdir.

Tez çalışmasında Türkiye'nin kuruluşundan bu yana gerçekleştirilen askeri darbelerle, askerlerin verdiği ve devletin yönetim kademelerinin değişmesine neden olan muhtıranın, demokratik yaşamın vazgeçilmez unsurlarından olan medyanın üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma kapsamında, ülkeyi askeri darbeye götüren olaylar ve olayların ardından ilan edilen sıkıyönetim dönemleri ile askeri darbe dönemlerinde çıkan gazeteler taranmış, askeri müdahalelerle ilgili haberler nitel ve nicel analize tabii tutulmuştur.

Çalışmanın en önemli bulguları şunlardır:

- Kamuoyunun haber alma hakkı bu dönemlerde sınırlandırılmış, olan bitenler basın tarafından tüm açıklığıyla duyurulamamıştır.
- Askeri darbeyi gerçekleştiren komutanlar devletin elindeki medya organlarını, darbeyi meşrulaştırıcı biçimde kullanmışlardır.
- Özel sektörün elindeki medya araçları ise yasa, talimatlar ve yargı kararlarıyla engellenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle medya organları eleştiri görevini yerine getirememiştir.
- Medya, kendisi için çizilen sınırları sorgulamadan kabul etmiş, talep olmaksızın beklentileri yerine getirmiştir.
- Bu yayınlar, darbe dönemlerinde, darbelerin olumlanmasıyla sürmüştür.

SUMMARY

Military interventions can be described as the holding of power via force, by the interruption of an administrative system by armed forces. Besides being actions leading administrative change in a country, the military intervention periods also create their own extraordinary legal conditions and design the whole rules and regulations of that country.

Since the establishment of the Republic in 1923, Turkey has experienced two interventions and a memorandum all of which led to significant changes in the state administrative levels. In this thesis, the effects of those military interventions over the media, one of the indispensable components of democratic life, has been examined.

Within the context of the study, the qualitative and quantitative content analyses of the news reporting in the three periods of the coups, i.e. the events that have driven the country toward interventions, the martial law periods and the intervention terms has been performed by searching of daily newspapers. The most important findings of the survey are as follows;

- The people's right to receive news has been restricted and the developments could not been reported openly by the press.
- The commanders of the coups, used the state owned media apparatus in a way to legitimate their intervention.
- Private media tools on the other hand have been prevented by laws, orders and court decisions. Thus, those media organizations could not realise their mission of criticism.
- The media, by adopting the limitations put for itself without questioning, fulfilled the expectations of the military administration without any request.
- Reporting of the media in the military intervention periods has helped the acceptance and legitimacy of the coup itself.